

Vlastivědné listy Slezska

1-2/2017

Téma čísla: **Slezsko a matiční činnost ve Slezsku**

Soutok řek Olzy a Lomné v Jablunkově. Pohled na řeku Lomnou, v dálce kostel Božího Těla. Foto: Nela Kotásková
K článku „Rozmanitá příroda povodí Olzy“

Petrovy kameny v Jeseníkách. V národních přírodních rezervacích se smí chodit pouze po značených turistických stezkách. Foto: Michael Štěpánek
K článku „Turistika a ochrana přírody v Jeseníkách“

Vážení čtenáři,

v loňském roce vydala opavská pobočka Matice slezské další dvě čísla *Vlastivědných listů Slezska a severní Moravy*. Jednalo se již o 42. ročník tohoto časopisu, v oblasti matiční ediční činnosti lze tedy mluvit o tradici, která si zaslouží, aby se o ni pečovalo. Bohužel, každá tradice dříve nebo později narazí na překážky, které buď překoná, anebo které ji ukončí. Protože Matice je bojovnice a jako pravá „matka“ se snaží pečovat o vše, s čím je spojeno její jméno, vedení opavské pobočky se rozhodlo hledat cesty, jak překážky bránící v dalším vydávání časopisu překonat.

Pro rok 2017, kdy si Matice připomíná 140. výročí své činnosti, bylo připraveno pouze toto jediné, mimořádné dvojčíslo, kterým chceme představit novou podobu časopisu pod novým názvem *Vlastivědné listy Slezska*, a to jak našim stálým odběratelům, tak i novým čtenářům. Zvolené téma čísla při-

pomíná významnou událost, ke které uvnitř časopisu najdete mnoho zajímavého, názvy rubrik pak tematicky roztrídí články různého zaměření a nabízejí Vám tak možnost vybrat si pouze ty, které Vás zajímají. Pokud si náš časopis přečtete celý, bude to pro nás velkým oceněním naší práce.

A pokud nám prostřednictvím dotazníku, který najdete uvnitř časopisu a také na našich internetových stránkách www.maticeslezska-opava.cz, pomůžete s rozhodnutím, jak s našim časopisem dál, bude to pro nás navíc důkazem toho, že o naše Vlastivědné listy je stále zájem. Jménem redakce *Vlastivědných listů* Vám děkuji za Vaši přízeň a přeji Vám příjemné čtení.

Jana Novotná Galuszková
odpovědný redaktor

TÉMA ČÍSLA: SLEZSKO A MATIČNÍ ČINNOST VE SLEZSKU

JAKUB MAMULA: Od malých knížectví ke korunní zemi. Územně historický vývoj Slezska do roku 1742.....	4
MARIE GAWRECKÁ: Na periferii? Vývoj rakouského Slezska v letech 1742–1918	8
ZDENĚK JIRÁSEK: Sto let ve viru změn. Vývoj československého a českého Slezska v letech 1918–2017.....	11
KAREL MÜLLER: Slezská orlice v české státní symbolice.....	14
VÍT SKALIČKA: Stručný přehled jazyků a nářečí Slezska	15
MARKÉTA PALOWSKÁ: Od masopustu k letnicím. K některým současným lidovým výročním obyčejům na Ostravsku a v jeho širším okolí	17
JAROMÍRA KNAPÍKOVÁ: Matice opavská jubilantkou. Krátký vhled do historie spolku	21
SABINA DEHNEROVÁ: Slezská matice osvěty lidové a její působení na Těšínsku a na Hlučínsku.....	24
VLASTIMIL KOČVARA: Obnovení matiční činnosti ve Slezsku. Z historie Matice slezské	26
PAVLA SKALICKÁ: Archeologická sbírka Muzea Matice opavské.....	28
PETR HANOUSEK: Beethovenův Hradec pětapadesátiletý.....	29

INTERVIEW

Rozhovor Marty Linzmajerové s Ondřejem Haničákem.....	32
---	----

MODRÁ KREV

MARTIN JANÁK: Lichtenštejnové.....	34
------------------------------------	----

PŘÍBĚHY, KTERÉ INSPIRUJÍ

JIŘÍ ŠIL: Vincenc Prasek.....	36
-------------------------------	----

SVĚDKOVÉ STARÝCH ČASŮ

ONDŘEJ HANIČÁK: Kolekce odznaků Vlastimila Kočvary s matiční tematikou	39
--	----

MILITARIA

JAROMÍR BREUER: Současnost československého opevnění ve Slezsku.....	41
--	----

PŘÍRODNÍ ZAJÍMAVOSTI

MICHAEL ŠTĚPÁNEK: Turistika a ochrana přírody v Jeseníkách	44
NELA KOTÁSKOVÁ, PETR PYSZKO, VENDULA WOZNICOVÁ: Rozmanitá příroda povodí Olzy.....	46

JAK SE ŽIJE...

JANA NOVOTNÁ GALUSZKOVÁ: Jak se žije Matici slezské.....	49
--	----

O ČEM SE MLUVÍ

VÁCLAV HÁJEK: Rozdílné osudy dvou staveb architekta Leopolda Bauera v Opavě	51
---	----

STALO SE

.....	53
-------	----

PŘEČTĚTE SI

.....	56
-------	----

PO STOPÁCH...

MARTIN SOSNA: Po stopách slezské hymny	57
--	----

Vlastivědné listy Slezska, 1-2/2017 • Vydavatel: Matice slezská, Matiční 175/2, 746 01 Opava

Tel: +420 606 732 270, maticeslezska@atlas.cz, www.maticeslezska-opava.cz

Registrováno pod č. RM – 36, SmKNV v Ostravě, ISSN 1213-3140 • Náklad 1 000 ks.

Bezplatný výtisk vydán u příležitosti 140. výročí Matice slezské.

Grafické zpracování: Pavel Bárta, tisk: Tiskárna Grafico s.r.o., Opava

Odpovědný redaktor Jana Novotná Galuszková, výkonný redaktor Martin Sosna, jazyková úprava Magda Hrstková

Redakční rada: Kateřina Baruchová, Ondřej Haničák, Zdeněk Jirásek, Jaromíra Knapíková, Pavel Kuřa, Marta

Linzmajerová, Zdeněk Majkus, Jakub Mamula, Pavel Petr, Blažena Przybylová (†), Jan Saheb

Redakce Vlastivědných listů děkuje autorům, kteří se vzdali honoráře ve prospěch časopisu: Kateřině Baruchové, Jaromíru Breuerovi, Sabině Dehnerové, Květoslavu Growkovi, Václavu Hájkovi, Ondřeji Haničákovi, Petru Hanouskovi, Martinu Janákově, Vlastimilu Kočvarovi, Nele Kotáskové, Martě Linzmajerové, Jakubu Mamulovi, Karlu Müllerovi, Janě Novotné Galuszkové, Markétě Palowské, Petru Pyszkovi, Pavle Skalické, Vítu Skaličkově, Martinu Sosnovi, Jiřímu Šilovi, Michaelu Štěpánkovi, Vendule Woznicové.

Vlastivědné listy Slezska vycházejí s finanční podporou statutárního města Opavy.

Na přední straně obálky: Akt slavnostního odhalení pamětní desky Josefa Zukala před Matičním domem v Opavě, na řečnické tribuně někdejší předseda spolku Václav Hauer, počátek 20. století. Zdroj: Slezské zemské muzeum. Na zadní straně obálky: Mapa českého Slezska. Zdroj: Matice slezská.

Od malých knížectví ke korunní zemi

Územně historický vývoj Slezska do roku 1742

Svatba knížete Jindřicha I. Bradatého z rodu Piastovců a kněžny Hedviky na obraze ze 14. století. Hedvika byla svatořečena a je patronkou Slezska. Zdroj: Wikipedia

Historické území Slezska (lat. Silesia, něm. Schlesien, pol. Śląsk) představuje rozsáhlý geografický celek rozkládající se v horním a středním povodí řeky Odry. Svůj název tato země odvozovala snad podle hory Šléžy (717 m n. m.) ležící jihozápadně od města Vratislavi, případně podle stejnojmenné řeky, která pod touto horou protéká. Již v období pravěku tvořilo území Slezska důležitou křižovatku obchodních cest a především pak od dob stěhování národů bylo místem, kudy procházely různé etnické, jazykové a kulturní skupiny obyvatelstva. V 5. století se tato oblast i s jejími obyvateli, germánskými Silingy, ocitla na krátký čas v područí Hunů. Nakonec se Slezsko stalo cílem slovanského etnika. Nejstarší známá jména slovanských kmenů se váží k polovině 9. století. Podle tzv. Geografa bavorského popisujícího území obývané Slovany na sever od řeky Dunaje se zde jednalo jmenovitě o Slezany, Opolany, Dědošany, Holasice a Lupiglaa. Můžeme předpokládat, že ke konci 9. století se alespoň blíže neurčená část území Slezska mohla dostat do sféry zájmu Velké Moravy. S jistotou ale víme, že na počátku 10. století již Slezsko podléhalo přemyslovským knížatům, která ho však dlouho neudržela a v závěru tohoto století jej ztratila ve prospěch polských Piastovců. Česko-polské zápasy o slezské území nejvýrazněji charakterizovalo tažení Břetislava I. roku 1039, jehož výsledkem bylo krátkodobé podřízení Slezska

českému vládci. Přechod Slezska zpět na Piastovce upravoval pravidelný roční tribut. Břetislav I. si ze slezského území ponechal pouze Holasicko. Odmítání ročního platu ze strany piastovských vládců však mělo za následek, že rozepře mezi piastovským a přemyslovským státem o Slezsko pokračovaly i nadále.

Zásadní vliv na územní vývoj Slezska představovalo dělení Polska na údělná knížectví po roce 1138. To ale způsobovalo četné spory doprovázené otevřenými boji mezi vrchním knížetem, seniorem piastovského rodu v Krakově, a mladšími příslušníky rodu. Roku 1140 povstali proti Vladislavovi II. jeho bratři a vyhnali jej ze země. Teprve pod tlakem císaře Fridricha Barbarossy byli Piastovci donuceni vrátit část území Vladislavovým synům Boleslavovi I. Vysokému, který získal většinu Slezska, tedy Vratislavsko s Opolím, Měškovi I. Šmatlavému, který vládl v podstatné části Horního Slezska, a Konrádovi, držícímu Hlohovsko. V následujících desetiletích však v důsledku piastovských nástupnických zásad pokračovalo dělení slezského území, na jehož základě vznikaly nové úděly.

V prvních desetiletích 13. století se pokusili o sjednocení polských území včetně Malopolska a Velkopolska vratislavští vévodové Jindřich I. Bradatý a jeho syn Jindřich II. Pobožný. Integroující procesy úspěšně završil posledně jmenova-

Sjednotitel a vládce Polska a slezský kníže Jindřich II. Pobožný na středověké iluminaci. Zdroj: Wikipedie

ný získáním titulu seniora všech Piastovců. Jeho smrt v bitvě s Mongoly 1241 u Lehnice však tyto kroky pohřbila. Následné konflikty doprovázené pustošením Slezska vedly k jeho novému rozdělení. Nastalé situace se snažili ve svůj prospěch využít i čeští panovníci. Byl to především Václav II., který zde úspěšnou politikou upevňoval svůj vliv, a to hlavně po třetího Horního Slezska po roce 1280, kdy došlo k rozdělení země Vladislava Opolského na čtyři díly mezi jeho syny Měška Těšínského, Kazimíra Bytomského,

Boleslava Opolského a Přemka Ratibořského. Roku 1289 složil hold Václavovi II. jako první bytomský kníže Kazimír, následovaný v roce 1291 Boleslavem Opolským a Měškem Těšínským. V roce 1290 získal Václav II. lénem území vratislavského knížete Jindřicha IV. Proba (Spravedlivého).

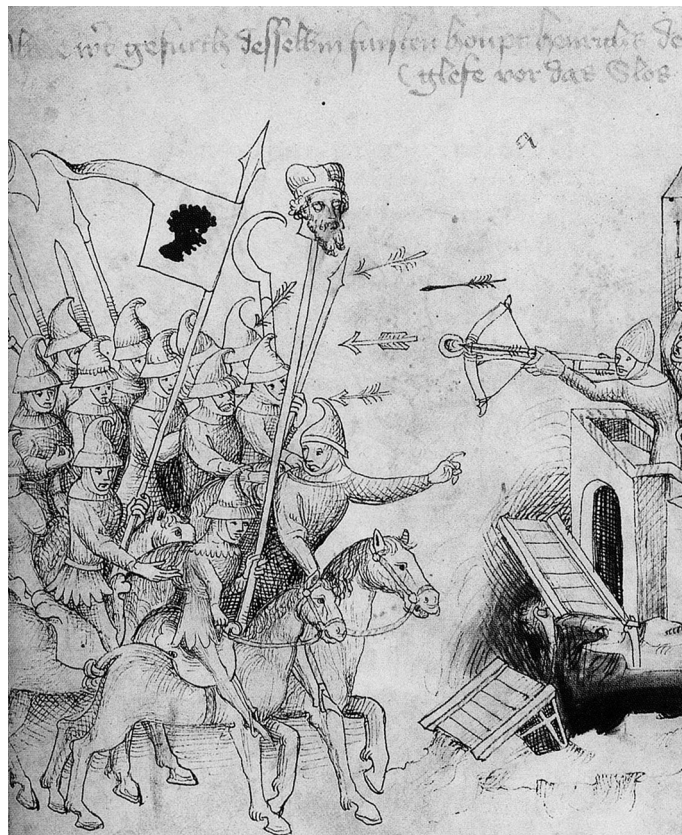
Prvá desetiletí 14. století charakterizoval vrchol etapy rozdrobenosti území Slezska na několik knížectví, a sice hlohovské, stínavské, zaháňské, olešnické, lehnické, vratislavské, nisko-otmuchovské, javorské, svídnické, minstrberské, opolské, falkenberské, střelecké, kozelsko-bytomské, ratibořské, těšínské a osvětimské. Kromě nisko-otmuchovského knížectví, které držel vratislavský biskup, byla všechna zmíněná knížectví v rukou slezských Piastovců. Zájmy nejen českého, ale také polského panovníka o slezské území vedly v první třetině 14. století ke vzájemným střetům. Svůj vliv zde nakonec prosadil český král Jan Lucemburský, který roku 1327 rozšířil řadu knížat podřízených českému králi o hornoslezské vévody Bolka Nemodlínského, Kazimíra Těšínského, Vladislava Kozelského, Leška Ratibořského a Jana Osvětimského a nakonec i Bolka Opolského. V Dolním Slezsku završil král Jan svůj úspěch v podobě dohody s vratislavským knížetem Jindřichem VI. – území mělo být králi postoupeno po Jindřichově smrti. O dva roky později se podařilo Janovi připoutat ke koruně i dolnoslezské Piastovce Jana Stínavského, Konráda Olešnického, Jindřicha Zaháňského a Boleslava Lehnického. K roku 1331 získal český panovník silou město Hlohov. Stranou zůstalo pouze svídnické a nisko-otmuchovské knížectví.

Zásadní mezník ve vývoji přechodu slezských knížectví k české Koruně znamenal rok 1335. Janovy državy ve Slezsku se vedle poloviny Hlohova rozrostly po smrti Jindřicha VI. o vratislavské knížectví. V Trenčíně uzavřená dohoda mezi Lucemburky a vyslanci polského krále, stvrzená později na schůzce ve Vyšehradě, garantovala českému panovníkovi práva na ta slezská území, která se již českému králi poddala. Mimo vliv Jana Lucemburského zůstali ve Slezsku vévodové Bolek II. Svídnický, Jindřich Javorský a Bolek Minstrber-

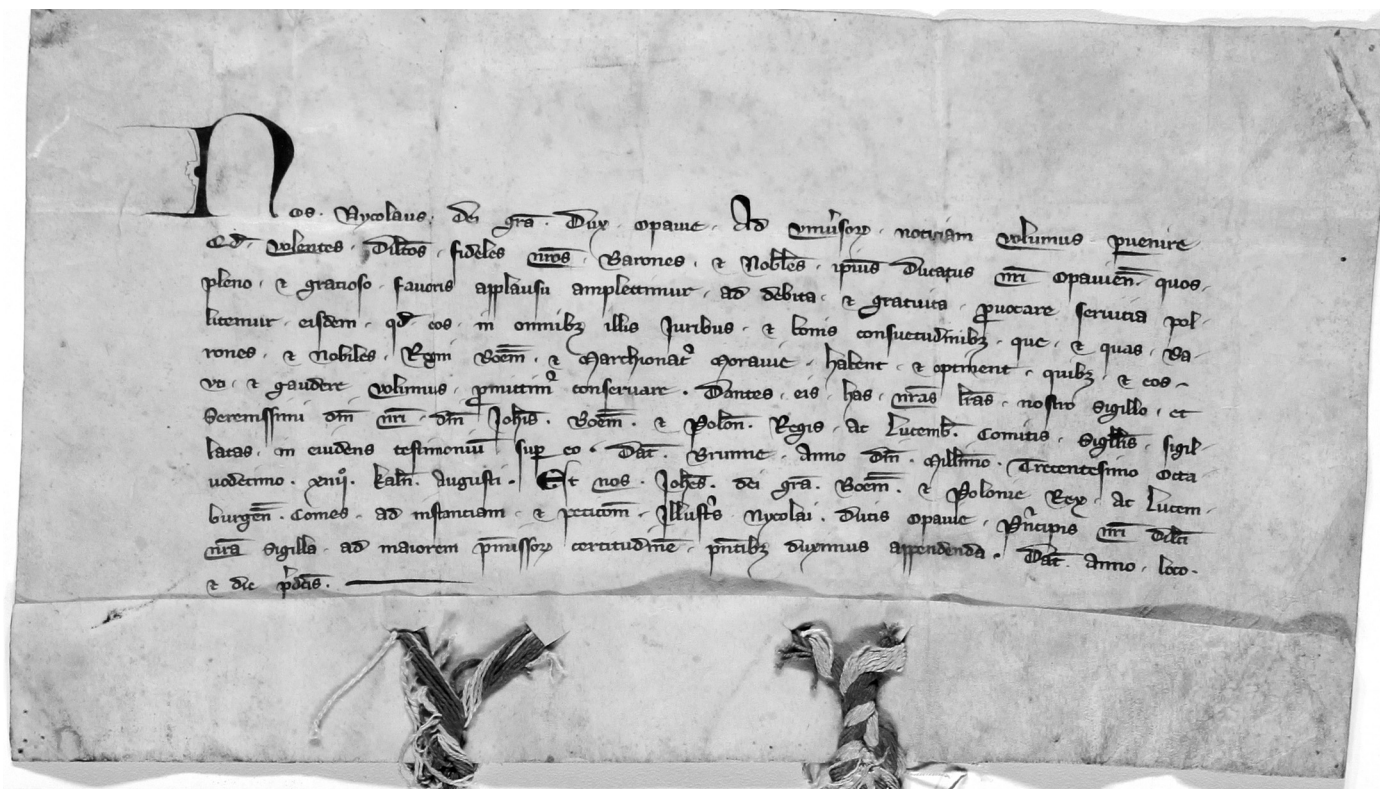
ský. K připoutání zbylé části slezského území (svídnického knížectví) k českému státu došlo po roce 1368, po smrti vévody Bolka II., prostřednictvím sňatku císaře Karla IV. s Annou Svídnickou. Za vlády Václava IV. neprošlo Slezsko výraznějšími politickými otřesy. Po vypuknutí husitských bouří v Čechách zůstalo Slezsko na počátku na straně Zikmunda Lucemburského. Ale ani toto území nebylo nakonec bojů ušetřeno. V roce 1425 došlo k prvním vpádům husitských vojsk na slezské území, pokračujícím až do třicátých let. Na sklonku Zikmundovy vlády tvořilo Slezsko součást zemí Koruny české, zůstávalo však i nadále rozdrobenou zemí charakterizovanou vzájemnými rozepřemi mezi slezskými knížaty usilujícími o územní zisky.

V roce 1458 byl na český královský trůn zvolen Jiří z Poděbrad a i jemu se brzy podařilo získat uznání slezských knížat. Opozici vůči novému králi hájila pouze Vratislav. Již v roce 1453 koupil Jiří minstrberské knížectví, ke kterému roku 1465 přidal i Opavsko. Po vyhlášení klatby na krále Jiřího v roce 1466 se rovněž ve Slezsku zformovala protipoděbradská opozice. Poté, co byl Matyáš Korvín zvolen roku 1469 v Olomouci českým králem, zamířil do Slezska, aby zde nejen přijal hold slezských knížat, ale i vybudoval hlavní základnu boje proti králi Jiřímu. Po domácích bojích bylo nakonec v roce 1474 dohodnuto rozdělení české Koruny a Slezsko připadlo Matyášovi Korvínovi. Po jeho smrti slezští stavové uznali nároky Vladislava Jagellonského s tím, aby potvrdil jejich výsady a uherské straně vyplatil 400 000 uherských zlatých. K opětovnému včlenění Slezska do zemí české Koruny došlo až za vlády Ludvíka Jagellonského roku 1522.

Po nástupu Habsburků na český trůn politický význam slezských knížectví postupně upadal. Na počátku 16. století registrujeme z původně rozvětveného rodu slezských Piastovců pouze těšínská, opolská a lehnicko-břežská knížata. Ústup jednotlivých větví slezských Piastovců umožnil ve Slezsku nástup nových rodů. Na prvním místě šlo o braniborské

Dobové znázornění bitvy u Lehnice, ve které v roce 1241 padl kníže Jindřich II. Pobožný. Zdroj: Wikipedie

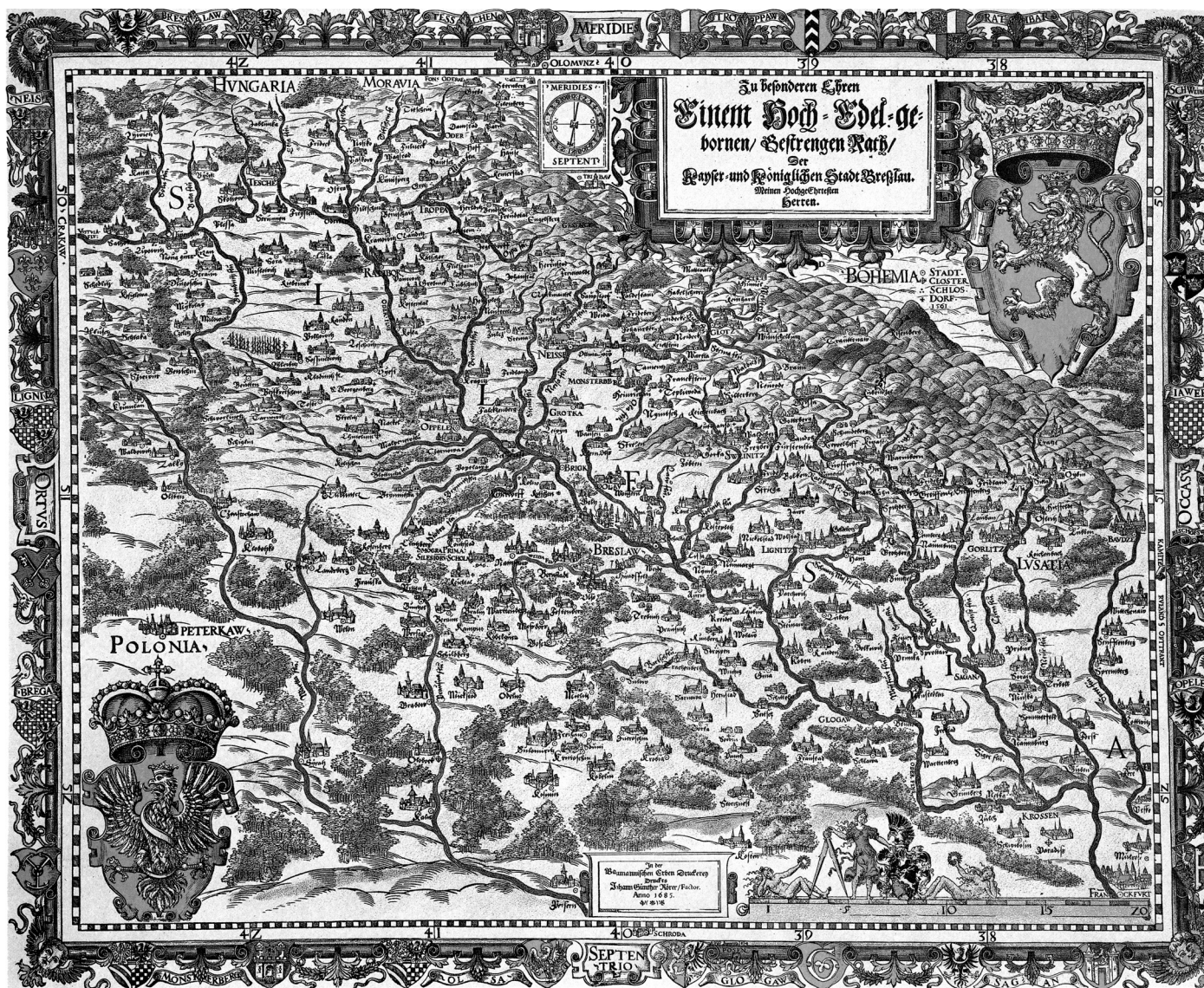
Listina z roku 1318, kterou opavský kníže Mikuláš uděluje se svolením krále Jana Lucemburského stavům svého knížectví tatáž práva a privilegia, jaká mají stavové v Čechách a na Moravě. Zdroj: Zemský archiv v Opavě

Hohenzollerny, kteří své državy nabyli jak na Opolsku (formou zástavy), tak na Krnovsku a Bytomsku. Druhá polovina 16. století pak byla ve znamení rostoucího náboženského napětí, kdy zde katolická církev s výjimkou vratislavských biskupů neměla již pevnějšího postavení. V zápase o konfesi dosáhli roku 1609 protestanti u císaře Rudolfa vydání Majestátu pro Slezsko, jenž zaručoval rozsáhlá náboženská práva. Ostatně následné spory o výklad Rudolfova Majestátu se staly ohniskem vzniku českého stavovského povstání proti Habsburkům, ke kterému se na základě předchozích dohod připojily také slezské stavy vedené Janem Jiřím Krnovským. Po bitvě na Bílé Hoře se ale Slezsko vzdalo dalšího odporu a za svůj postoj získalo amnestii i potvrzení náboženských svobod podle výše uvedeného Majestátu.

V důsledku událostí na počátku třicetileté války ale došlo ke změnám v držbě některých slezských knížectví. Opolsko-ratibořské vévodství obdržel na krátký čas Gabriel Bethlen, krnovské knížectví, zabavené Janu Jiřímu, získal opavský kníže Karel z Lichtenštejna a slezským knížetem se stal v roce 1627 i Albrecht z Valdštejna, který od císaře nabyt zaháňské vévodství. V období třicetileté války zasáhly boje slezské území výrazně v letech 1626 až 1627, kdy do země vstoupila vojska vedená dánským vojevůdcem Mansfeldem. Po jeho porážce zahájil rakouský panovník Ferdinand II. rekatolizační postup a centralizaci. Stavové přišli o svou zákonodárnou moc, správa Slezska byla podřízena vrchnímu úřadu sídlícímu ve Vratislavi, podřízenému české dvorské kanceláři. Další vojenské akce udeřily na Slezsko v roce 1632, kdy do země vtrhla nejprve braniborská a poté i saská a švédská vojska, která do konce roku obsadila takřka celé Slezsko. K vojenským střetům pak docházelo po celý následující rok. Spojenecké protirakouské síly nakonec porazil Albrecht z Valdštejna, který ke konci roku 1633 ovládl téměř celé slezské území. V postoji proti Habsburkům však i nadále setrvali dolnoslezští vévodové a město Vratislav. Pod ochranou saského kurfiřta a s podporou braniborských a švédských jednotek zahájili v roce 1634 bojové

akce trvající až do následujícího roku. Ukončeny byly nakonec pražským mírem. Všechna teritoria náležící Habsburkům měla být rekatolizována, výjimku tvořila pouze knížectví lehnické, březské a olešnické a město Vratislav. Nejhorší bylo Slezsko postiženo válečnými událostmi v závěru třicetileté války. V roce 1639 vpadli do země Švédové, kterým se podařilo obsadit téměř celé Dolní Slezsko. V letech 1640–1641 sice vypudila císařská armáda Švédy ze země, ti se však do ní v následujícím roce opět vrátili. Zpustošena byla celá země, ušetřeno zůstalo jen opolsko-ratibořské knížectví, zastavené polskému králi Vladislavovi IV., a Vratislav, chráněná prstencem svých mohutných hradeb. V důsledku útrap třicetileté války přišlo Slezsko až o jednu třetinu obyvatelstva, zničeno bylo více než třicet měst, na tisíc vsí a více než sto panských sídel. Mírové smlouvy zaručovaly Vratislavi a knížectvím protestantských knížat svobodu luterského vyznání. Ostatním protestantským obyvatelům Slezska bylo slíbeno, že mohou setrvat při své víře i ve své zemi. Na druhé straně knížectví, která drželi čeští panovníci, byla podrobena protireformaci.

Nové ohnisko sporu, jež se nejvýraznějším způsobem promítlo do slezských držav, zažehla smrt císaře Karla VI. a nástup jeho dcery Marie Terezie na český trůn na podzim roku 1740. Slezsko se nyní ocitlo v zájmu dvou hlavních soupeřících stran, Habsburků a Hohenzollernů. Proti dříve uznané pragmatické sankci a s ní spojeným uvedením Marie Terezie na trůn nakonec vystoupila širší koalice evropských panovníků, na prvním místě bavorský kurfiřt Karel Albrecht, podporovaný francouzským králem, saským kurfiřtem, polským a španělským králem. Silný zájem o slezské území projevovali jak polský, tak pruský král. Pruský monarcha Fridrich II. opíral své nároky na slezská území o dědické smlouvy uzavřené již v 16. století mezi Hohenzollerny a některými Piastovci. Přes počáteční vyjednávání nakonec pruská vojska v prosinci 1740 překročila slabě hájené slezské hranice. Nejpozději do jara následujícího roku se Fridrichovi podařilo obsadit značnou část Slezska. Ke střetu mezi císařskou a pruskou

První velká samostatná mapa Slezska, kterou vydal v roce 1561 slezský učenec, kartograf a pedagog Martin Helwig.
Zdroj: Wikipedie

armádou došlo u Molvic nedaleko Břehu, kde se vojska Marie Terezie pokusila postupující Prusy zastavit. Nastalé situace využili Sasové, kteří se za příslib územních zisků ve Slezsku přidali na stranu pruského krále. Dále na základě jiných smluv měly Bavorsku připadnout Čechy a Sasko-Morava. Pod tímto tlakem byla Marie Terezie donucena uzavřít s Fridrichem II. tajnou dohodu, podle které bylo pruskému králi za zachování jeho neutrality příslibeno Dolní Slezsko. Při první příležitosti však Fridrich tuto skrytou úmluvu porušil a již v listopadu 1741 se připojil k výše zmíněné protihabsburské koalici a opětovně zahájil svá válečná tažení. Obsazeno bylo Opavsko, načež pruská i saská vojska pronikla hluboko na Moravu, a to až k Brnu. U východočeských Chotusic došlo na jaře 1742 k rozhodující bitvě, ve které císařská armáda utrpěla porážku. V červnu 1742 byla podepsána ve Vratislavi předběžná mírová smlouva, ratifikovaná 28. července téhož roku v Berlíně. Na jejím základě ztratila Marie Terezie ve prospěch Pruska většinu slezského území. Habsburské monarchii zůstalo pouze knížectví těšínské a část území

knížectví opavského, krnovského a niského. Po vzoru pruských státních úřadů byla i ve Slezsku zahájena řada správních reforem. Hlavním správním orgánem byla tzv. válečná a dominiální komora. V roce 1742 byla správa Slezska podřízena ministru pro Slezsko a tradiční slezská knížectví coby politicko-správní jednotky ztratila pod pruskou vládou svou roli. Pro Prusko znamenal zisk Slezska rozšíření jeho vlastního území o jednu třetinu a zvýšení počtu obyvatelstva až o padesát procent. Ani následující konflikty mezi císařskou a pruskou stranou už nedokázaly změnit stav, který měl za následek definitivní ztrátu drtivé většiny historického území Slezska v rámci tehdejší habsburské monarchie. Hranice vykreslená vratislavským mírem pak přetrvala ve svých hlavních rysech až dodnes.

Mgr. Jakub Mamula
Státní okresní archiv Bruntál se sídlem v Krnově
j.mamula@br.archives.cz

K tématu:

BAKALA, Jaroslav – KOUKAL, Petr – URBANEC, Jiří (eds.):
Slezsko. Opava 1992.
DÁŇOVÁ, Helena – KLÍPA, Jan – STOLÁŘOVÁ, Lenka (eds.):
Slezsko. Země Koruny české. Historie a kultura 1300–1740.
2 svazky, Praha 2008.

FUKALA, Radek: Slezsko – neznámá země Koruny české. Knížecí a stavovské Slezsko do roku 1740. České Budějovice 2007.
JIRÁSEK, Zdeněk a kol.: Slezsko v dějinách českého státu. I. díl, Od pravěku do roku 1490 a II. díl, 1490–1763, Praha 2012.
ŽÁČEK, Rudolf: Slezsko. Praha 2005.

Na periferii?

Vývoj rakouského Slezska v letech 1742–1918

Vratislavský, respektive berlínský mír, kterým byla ukončena první slezská válka (1740–1742), znamenal konec jednoty Slezska jak v rámci české Koruny, tak habsburské monarchie. Slezsko bylo rozděleno mezi oba znepřátelené státy Prusko a Rakousko, přičemž rozhodující část území připadla Prusku a jen přibližně jedna sedmina z původního Slezska zůstala v Rakousku. Z tzv. Rakouského Slezska, jak se po roce 1742 tato část Slezska neoficiálně nazývala, byla zřízena samostatná země na periférii habsburské monarchie s oficiálním označením *Vévodství slezské*, později *Vévodství Horní a Dolní Slezsko*. S výjimkou let 1782–1848 a několika měsíců na přelomu roku 1860–1861, kdy bylo Slezsko připojeno k Moravě, představoval region až do roku 1918 relativně samostatnou jednotku jak z hlediska státní správy, tak i zemské autonomní správy.

Rakouské Slezsko patřilo k nejmenším zemím habsburské říše. V zemi o rozloze 5 147 km² žilo před Velkou válkou kolem 700 tisíc obyvatel, přičemž západní část Slezska (na západ od Opavy) obývalo německé obyvatelstvo, ve střední části žili převážně Češi a ve východní, těšínské části měli převahu Poláci. Téměř ve všech slezských městech dominovalo německé obyvatelstvo.

Vznik tzv. Rakouského Slezska vyžadoval budování nového správního systému na jeho území. Reformy, které byly v jeho rámci prosazovány nejen ve Slezsku, ale i v českých a rakouských zemích, směřovaly především k centralizaci a byrokratizaci správy a odstranění nebo alespoň minimalizaci stavovského vlivu na řízení státu, resp. zemí. Současně je ale z podoby systému patrné, že byl budován také s perspektivou opětovného získání celého Slezska. Tyto iluze však definitivně padly v průběhu 70. let 18. století po opakovaně prohraných konfliktech (další slezské války, sedmiletá válka, válka o rakouské dědictví). Byly to především vojenské porážky ze strany Pruska, které přesvědčily Marii Terezií o nutnosti reorganizovat a modernizovat monarchii.

V lednu 1743 byl Marií Terezií v Opavě zřízen *Královský úřad* jako vrcholný politický a správní orgán pro rakouskou část Slezska, v němž pod jeho prvním prezidentem Fridrichem Wilhelmem hrabětem Haugwitzem byla zahájena reformní činnost. Z Rakouského Slezska byly reformy postupně prosazovány i v dalších zemích monarchie. Z nich jmenujme alespoň úpravu poddanských poměrů, která zde proběhla o dva roky dříve než v ostatních zemích monarchie, a prosazení náboženské tolerance ještě před vydáním Josefova tolerančního patentu v roce 1781. Snaha Vídně kompenzovat ztrátu převážné většiny Slezska se projevila i v úsilí oslabit roli slezského města Vratislav, nacházejícího se v nových poměrech na území Pruska, jako jednoho z center evropského obchodu. Hlavní role měla připadnout Těšín, který se po připojení Haliče k monarchii (1772) měl stát střediskem rakouského, ale i saského zahraničního obchodu s východními zeměmi. I když těšínské veletrhy konané mezi lety 1775–1782 zdaleka nesplnily očekávání a zůstaly bez významnějšího ohlasu, ve druhé polovině 19. století na ně do jisté míry volně navázala stavba jedné z nejvýznamnějších železničních tratí monarchie, a to *Severní dráhy Ferdinandy* spojující hlavní město s haličským Krakovem.

Centralizační kroky uskutečňované Marií Terezií a jejím synem Josefem II. výrazně směřovaly k potlačení stavovských privilegií a stavovské samosprávy. Ta však nebyla zcela zlikvidována, ve Slezsku zůstala zachována i po roce 1742, a to v podobě *slezského veřejného konventu*, přetrvávajícího bez výraznějších proměn až do roku 1848 a s úpravami pak do roku 1861. Slezské stavy protestovaly proti byrokraticko-centralistickým snahám Vídně, zejména pak proti sjednocení Slezska s Moravou, ke kterému došlo za Josefa II. v roce 1782. Pocit sounáležitosti Slezska, resp. té části, která zůstala v Rakouské říši, s ostatními zeměmi Koruny české byl v 18. století nesporně silný. Dokládají to i *Desideria slezských stavů císaři Leopoldu II.* z roku 1792, v nichž mimo jiné protestovala slezská šlechta proti spojení s Moravou argumentací, že nejsou pod ochranou moravského markraběte, ale českého krále.

Stejně jako v dalších zemích monarchie vedl nezáměr přehnaného centralismu o tradiční hodnoty a zemské instituce a politické odstavování zemské šlechty také ve Slezsku k reakci na tyto snahy v podobě nárůstu zemského patriotismu. V čele tohoto patriotického snažení stáli nejdříve šlechtici, posléze k nim přibyli i vzdělanci z měšťanského prostředí. Jejich snahou bylo udržet i přes administrativní spojení Slezska s Moravou různé formy slezského stavovství, zejména stavovské sněmy v různých podobách, i když stavovská ústava byla již od konce třicetileté války prázdnou formou. Ve vzdělaných slezských kruzích bylo zemské vlastenectví v době metternichovského absolutismu také jistým protestem proti omezování osobní svobody a současně výrazem romantické lásky k domovině. K dokladům patriotického snažení patří vznik Scherschnikova muzea v Těšíně (1802), nová budo-

Budova slezského zemského sněmu v Opavě se slavnostní výzdobou na počest návštěvy císaře Františka Josefa I. v roce 1880. Zdroj: Státní okresní archiv Opava

Zemská vláda slezská sídlila od roku 1907 v klasicistní budově někdejšího kláštera klarisek na Panské, později Masarykově ulici v Opavě. Zdroj: Státní okresní archiv Opava

va opavského divadla (1805), založení opavského gymnaziálního muzea (1814; nejstarší muzeum na území dnešní České republiky) aj.

Toto „čisté“ slezanství nebylo do poloviny 19. století narušováno národnostními vášněmi nebo konflikty. I přes jazykovou různorodost obyvatelstva se nikdo ze „slovanských“ Slezanů uvědoměle nestavěl proti „administrativní germanizaci“. Slezané byli stejně jako Češi (Böhmen) až do 40. let 19. století považováni za jeden národ.

Revoluční léta 1848–1849 představují ve vývoji Slezska významný mezník. Revoluce přinesla zásadní podněty pro demokratizaci politického a společenského života, proměnila dříve neplnoprávné obyvatelstvo v plnohodnotné občany a neméně významnou roli hrála i prosazující se národnostní diferenciací. Impulzy vycházely jak z velkých administrativních center monarchie, tak ze zahraničí a Slezsko často vystupovalo jako region reagující na vnější podněty. Nicméně je třeba říci, že některé osobnosti vzešlé zejména z jeho německého prostředí, jako například „osvoboditel sedláků“ Hans Kudlich, se uplatnily v širším celostátním nebo i středoevropském rámci.

Rok 1848 představuje zásadní mezník i z hlediska vývoje rakouského slezanství. Pokud za ně považujeme pocit integrity všeho obyvatelstva obývajícího slezský region, přinesla revoluce rozpad této zemské pospolitosti. Do popředí se dostávají myšlenky nacionalismu a obyvatelé Slezska se začali považovat za Němce, Čechy a Poláky. U slovanského obyvatelstva však nebyl proces ztotožnění s českým nebo polským národem ještě zdaleka masový, byl spíše záležitostí jednotlivců a slavil úspěch až v další generaci. Jen malá skupina sympatizovala s idejemi českého státoprávního programu. České koncepce, pokud se tak dají nazývat, byly sociálně značně konzervativní a venkovské obyvatelstvo je vesměs ignorovalo. Němečtí liberálové a radikálové, kteří byli na politické změny nejlépe připraveni a také politicky diferencováni, odmítali český nebo polský politický a kulturní program. Jejich politické názory se vyznačovaly větší de-

mokratičností, v národnostní otázce byl však jejich program značně omezený.

Výrazným výsledkem slezského, tehdy veskrze německého, sebevědomí bylo obnovení Slezska, nyní jako autonomní korunní země habsburské monarchie. Nejvyšším politickým orgánem na úrovni země se ve Slezsku stalo zprvu *Místodržitelství* se sídlem v Opavě, které v souvislosti s reorganizací správy v polovině 50. let 19. století bylo přeměněno na Zemskou vládu v čele se zemským prezidentem. Ta s výjimkou krátkého období (říjen 1860 – březen 1861) působila ve Slezsku až do roku 1927, kdy došlo opět ke spojení Slezska s Moravou. Zemskou samosprávu v Rakouském Slezsku reprezentoval *Slezský veřejný konvent*, který se v revolučním roce 1848 změnil ze stavovské instituce v orgán s výrazně širším okruhem působnosti a byl rozšířen z původních pěti členů na 48 poslanců. Veřejný konvent zůstal v činnosti do roku 1861, kdy v rámci reformy státní a zemské správy v důsledku vyhlášení ústavy byl přeměněn na *Slezský zemský sněm*, vytvořený po vzoru ostatních zemí Předlitavska (oblast monarchie mimo Uhry). Byl tvořen 31 členy, přičemž 30 z nich bylo voleno na šestileté období, vratislavský biskup měl zajištěno trvalé tzv. virilní členství.

Obnova konstitučního života v monarchii na počátku 60. let 19. století znamenala liberalizaci a demokratizaci politického a společenského vývoje a vytvořila i příznivější podmínky pro rozvoj českých a polských národních aktivit. Nicméně v následujícím období se národnostní rozpory v regionu postupně vyhrcovaly, Češi a Poláci formulovali své politické programy a Němci se začali obávat, že rovnoprávnost ve vztahu ke slovanským národům ve Slezsku by znamenala podstatné ohrožení jejich mocenských pozic. Německonacionální tlak sílil zejména od osmdesátých let, kdy se vůdčí silou německé politiky stávají místo liberálů nacionálové. Také česko-polská spolupráce ve Slezsku, zpočátku silně ovlivněná všeslovanskými idejemi a motivovaná společným postupem proti privilegiovanému postavení Němců, začala dostávat v devadesátých

Národnostní mapa Rakouského Slezska a přilehlé části Pruského Slezska z roku 1912. Zdroj: Wikipedie

letech vážné trhliny přerůstající na přelomu století až v antagonismus. Současně se vyhrcovaly také vztahy mezi Čechy a Němci a Poláky a Němci. Rostoucí nacionalismus projevující se v politických stranách, spolcích a nejrůznějších organizacích všech tří etnik (např. *Matice opavská*, *Slezská matice osvěty lidové*, *Macierz szkolna Księstwa Cieszyńskiego*, *Nordmark* aj.) měl za následek zostřování národnostních sporů na Opavsku i na Těšínsku, které se ukázaly být jak v rámci regionu, tak i monarchie v posledních desetiletích před Velkou válkou neřešitelné.

Přes růst nacionálních rozporů i různé pohledy jednotlivých národností na slezanství a jeho funkci – což v představách Němců znamenalo pojetí Slezska jako součásti Velkého Německa, u českých Slezanů pak vznik českého státu v rámci federalizované habsburské monarchie a v polském pojetí připojení Slezska jako bývalé piastovské země k budoucímu polskému státu – pocit regionální sounáležitosti u všech etnik před rokem 1914 přetrvával. Za Slezany se považovali všichni obyvatelé země – Němci, Češi i Poláci.

Světovou válku vítali Němci ve Slezsku většinou s nadšením, velkoněmecké ideje zde nalézaly stále větší prostor. Národ-

ně uvědoměli Poláci spatřovali ve válce možnost splnění svých představ o obnovení polské státnosti, vstupovali do legií bojujících proti Rusku. Byli tak považováni za loajálnější než Češi, protože austropolské řešení bylo pro ně přijatelné. Většina Čechů byla pasivních nebo rozpačitě loajálních, o samostatnosti uvažovali jen jednotlivci.

Konec války a její výsledky přijali Němci s obrovským zklamáním. Češi vítali porážku ústředních mocností a ještě před koncem války proklamovali sounáležitost s budoucím československým státem. Poláci na Těšínsku s nadějami očekávali, že se východní Slezsko stane součástí Polska. Ve sporech o hranice nového regionu, vlastně hranice československého státu vůči Německu a Polsku v tomto prostoru, hrálo Slezsko roli spíše objektu než subjektu politického vývoje. O těch rozhodly vítězné evropské mocnosti a byly narýsovány mírovými smlouvami.

Doc. PhDr. Marie Gawrecká, CSc.
Slezská univerzita v Opavě
marie.gawrecka@pf.slu.cz

K tématu:

BAHLCKE, Joachim – GAWRECKI, Dan – KACZMAREK, Ryszard (eds.): *Geschichte Oberschlesiens. Politik, Wirtschaft und Kultur von den Anfängen bis zur Gegenwart*. Oldenburg 2015 (též polská verze Gliwice 2015).

GAWRECKÁ, Marie: *Problematyka narodowościowa Śląska austriackiego w latach 1742–1918*. *Studia Śląskie*, roč. 52, 1993, s. 61–74.

GAWRECKI, Dan a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. I. díl. Opava 2003, s. 47–294 (literatura a prameny – II. díl, s. 529–574).

GAWRECKI, Dan: *Schlesien als Randgebiet der Habsburgermonarchie*. In: *Grenzregionen der Habsburgermonarchie im 18. und 19. Jahrhundert*, hg. von Hans-Christian Maner, Mainz 2005, s. 133–143.

GROBELNÝ, Andělín: *Češi a Poláci ve Slezsku v letech 1848–1867*. Ostrava 1958.

CHLEBOWCZYK, Józef: *Nad Olzą. Śląsk Cieszyński wiekach XVIII, XIX i XX*. Katowice 1971.

Sto let ve víru změn

Vývoj československého a českého Slezska v letech 1918–2017

Prezident republiky Tomáš Garrigue Masaryk při své první návštěvě Slezska v roce 1924 se zemským prezidentem Josefem Šrámkem před sídlem zemské vlády v Opavě. Zdroj: Státní okresní archiv Opava

Dne 28. října roku 1918 byl vyhlášen samostatný český, respektive posléze československý stát, záhy vstupující do dějin jako první Republika československá. Šlo o akt spjatý s koncem Velké války (tehdy nikdo netušil, že teprve následně dostane pojmenování první světová), se vznikem tzv. nástupnických států, se zhroutením někdejšího geopolitického uspořádání střední Evropy. Tak se zrodilo i nové pojmenování pro tu část jejího území, které bylo vytvořeno na teritoriu historického Slezska. Jeho přináležitost k Československé republice bylo nutno ovšem zajistit jeho vojenským obsazením na přelomu let 1918 a 1919 či diplomatickými aktivitami. Teprve v roce 1920 se jeho územní podoba stabilizovala – připojením Hlučínska na základě mírové smlouvy s Němcem a rozdělením Těšínska mezi Polsko a ČSR na podkladě rozhodnutí dohodových ministrů zahraničních věcí v belgických lázních Spa.

V následujících řádcích se pokusíme shrnout základní tendence vývoje „našeho“ Slezska, a to z hlediska jeho státní příslušnosti, správního vývoje, vývoje populačního, hospodářského vývoje či obecně kulturního vývoje. Na závěr si pak položíme dvě velmi podstatné otázky – kde je centrum současného českého Slezska a jak výrazná je „slezská identita“ u jeho současných obyvatel?

Státní příslušnost

Jak jsme již upozornili, přestože se „století“ českého Slezska začíná v roce 1918, jeho podoba se dotváří až v roce 1920. Přitom se teritorium získané Československem v prostoru Těšínska stalo dlouhodobým neuralgickým bodem ve vztazích mezi Československem a Polskem, v případě ostatních území s většinou obyvatelstva německé národnosti působil mezi touto celostátní národní minoritou výrazný protičeský resentment, a to i přes to, že v některých etapách meziválečného období byla část německé reprezentace tzv. aktivisticky orientována.

Změnu státní příslušnosti území českého Slezska přinesl však rok 1938. V kulísách globální demontáže versailleského systému došlo v důsledku Mnichovské konference k první amputaci území československého státu. Pohraniční oblasti byly rozhodnutím čtyř evropských mocností přičleněny k nacistickému Německu. Za většinového jásotu slezských Němců byla podstatná část československého Slezska přičleněna k Sudetské župě, Hlučínsko jako někdejší součást pruského státu (fakticky 1742–1920) bylo začleněno přímo do Altreichu. Od 1. října 1938 nastoupila okupační pochod i polská armáda, která zabrala v průběhu několika dní celé Těšínsko, a to opět za výrazného nadšení zdejších polských obyvatel. Autochtonní české obyvatelstvo vše chápalo jako tragedii,

*Jednání delimitační komise ČSR a Polska v listopadu 1938 v Místku o úpravě státních hranic.
Zdroj: Státní okresní archiv Frýdek-Místek*

dějinnou křivdu, nespravedlnost, těžkou obětí. Část z těchto lidí musela pak své domovy opustit a návrat jim byl umožněn až v nové situaci po květnu 1945. Československé Slezsko tedy přestalo existovat, odhlédneme-li od několika bezvýznamných kilometrů čtverečných, které zůstaly v druhé republice či v následném Protektorátu Čechy a Morava. Vítězní Poláci však záhy o svůj územní zisk přišli, neboť po bleskové porážce v září 1939 zavedli nacisté na Těšínsku jednoznačně okupační režim, kdy zdejší polské obyvatelstvo bylo vystaveno řadě perzekučních tlaků, a to ve větší míře, než tomu bylo u Čechů.

Po porážce nacistického Německa se opět vytvářely nové státní hranice ve střední Evropě. Československé reprezentaci se již v době druhé světové války podařilo prosadit návrat sudetských území zpět do rámce poválečné republiky. Na území Slezska byly však mnohé nejasnosti v prostoru Těšínska. I tam ale byli Čechoslováci úspěšní a jimi prosazovaný princip hranic předmnichovských, nikoliv předválečných, byl akceptován. Stalo se tak ovšem s nechutí Polska a za přispění tlaku Sovětského svazu v létě 1945. V následujícím období již žádná další změna v této sféře nenastala, pokud nebereme v úvahu rozpad Československa na počátku 90. let 20. století ústící ve vznik České republiky k 1. lednu 1993. Od této chvíle lze i z hlediska státoprávního hovořit o českém Slezsku.

Správa

Ostré časové hrany lze sledovat v případě správního vývoje sledovaného teritoria. Nové Československo převzalo správní principy na svém území z někdejší monarchie. Země slezská tedy nadále existovala, byť došlo k jejím územním úpravám v důsledku výše vzpomenutého vytýčení státní hranice. Následná léta však přinesla řadu námětů opírajících se o vizi zřízení žup. Ačkoli byl tzv. župní zákon přijat, nedošel svého naplnění. V roce 1928 tak vznikla Moravskoslezská země, přičemž její působení ve Slezsku bylo narušeno až popsánými skutečnostmi v roce 1938. Někdejší české Slezsko pak prošlo v letech 1938–1945 vývo-

jem mimo státní celek, jenž byl alespoň do určité míry chápán jako právní nástupce Československa.

Po květnu 1945 byly obnoveny principy státní správy v podobě předválečné. Neplatilo to však absolutně. Pro československé Slezsko byla zřízena expozitura Zemského národního výboru Brno v Ostravě, která byla chápána jako předstupeň slezské samosprávy a správy. V únoru 1948 došlo však k nastolení komunistického režimu a následovaly hluboké společenské změny. K 1. lednu 1949 bylo ustaveno krajské zřízení a československé Slezsko bylo spravováno dvěma kraji – Ostravským a Olomouckým. Náznak jakékoli územní vazby na někdejší slezskou zemi byl naprosto eliminován. To platilo i o podobě krajů vzniklých reorganizací v roce 1960, kdy se

celé sledované území stalo součástí Severomoravského kraje. K jeho zániku došlo po pádu komunistického režimu. Pomineme-li relativně krátké období, kdy byla státní správa reprezentována pouze okresy, následovalo roku 2002 zřízení Moravskoslezského kraje, jehož název slezskou tradici alespoň připomíná.

Obyvatelstvo

Tak jako celé 20. století byl komplikovaný i populační vývoj československého Slezska. Nebudeme unavovat čtenáře nepřeborným množstvím statistických dat, omezíme se pouze na zdůraznění základních tendencí, a to při vědomí, že etnické vztahy jednotlivých zde žijících národností (Češi, Němci, Poláci, do určité míry i Židé) nebyly od počátku 20. století nikterak ideální a nacionální linie všech národních skupin byla jasně patrná. Při běžných výkyvech počtu obyvatel, odpovídajících různým objektivním, celostátním vlivům, přinesl první skutečně hluboký zásah do struktury zdejšího obyvatelstva až rok 1938. Část české populace musela odejít, část sice zůstala, ale nedisponovala rovným občanským zařazením. V následujících letech byla téměř zcela nacisty zdecimována populace židovská, polské i české obyvatelstvo bylo vystaveno různé míře perzekuce.

Po roce 1945 došlo k vysídlení podstatné části německých obyvatel, což bylo rovněž doprovázeno mnoha excesy především ve fázi divokého odsunu. Uvolněné území pak bylo osídleno nejen Čechy, ale i volyňskými Čechy, Maďary, Slováků a od roku 1949 i politickými emigranty z Řecka. Tak obrovské přesuny obyvatel přirozeně narušily dlouhodobě vytvářené kulturní klima Slezska. S lidmi se měnil i obecný charakter regionu. Vše vyústilo do velmi nízkého procenta autochtonního obyvatelstva, respektive jeho následovníků v celé západní části českého Slezska, ovšem s výjimkou několika dominantně českých obcí na Opavsku. Naopak na Hlučínsku a do jisté míry i na Těšínsku se s autochtony setkáváme v nemalé míře. Speciální kapitolou je masivní přísun obyvatelstva v souvislosti s růstem průmyslových kapacit na Ostravsku, což je však dlouhodobý trend již od 19. století.

Nesouhlas s okupací Československa vojsky Varšavské smlouvy v srpnu 1968 vyjadřovali lidé také rozličnými nápisy na veřejných místech. Momentka z centra Opavy.
Zdroj: Státní okresní archiv Opava

Hospodářství

I na hospodářských výsledcích československého Slezska se výrazně odrazily mnohé politické, mocenské a společenské změny. Odhlédneme-li od zásadních zvrátů (státní zájmy, ekonomické vize totalitních režimů apod.), pak i zde lze uvést několik specifických skutečností. Především jde o mimořádný rozvoj ostravského těžkého a báňského průmyslu. Jeho existence s obrovskou silou všestranně ovlivňovala vývoj východní části československého Slezska až do počátku 90. let 20. století. A o to hlubší byla srážka s nezbytnou transformací po roce 1990. Západní část českého Slezska byla v tristní hospodářské situaci po roce 1945. V důsledku válečných událostí, ale šlo i o vliv vysídlení německého obyvatelstva. „Jizvy v pohraničí“ se poměrně dlouho zacelovaly a byly léčeny v rámci možností direktivního řízení v komunistickém systému. Přestože se od šedesátých a sedmdesátých let dostavila i určitá vývojová pozitivita, řada problémů nezmizela. O to problematičtější byla konfrontace s dynamickými prvky tržního systému po roce 1990.

Specifickou oblastí bylo zemědělství. I zde působila pohraniční dimenze nemalou zátěží. Smutně se tu podepsala kolektivizace, především v letech 1949–1953, ovšem i její druhá fáze přinesla nemalý propad. Následný systém jed-

notných zemědělských družstev a státních statků vykazoval ovšem od šedesátých let poměrnou stabilitu a mnohá družstva byla dokonce dost efektivní. Po roce 1989 došlo k nezbytné transformaci zdejší zemědělské výroby. Přesto, že podíl zemědělství na celkovém ekonomickém potenciálu Slezska klesal – a společně s tím registrujeme dlouhodobou redukci počtu zaměstnanců, patří dnes zdejší zemědělská produkce většinou k prosperujícím hospodářským odvětvím.

Kultura a životní styl

Uvážíme-li, jak eruptivnímu vývoji ve sférách popsaných výše v československém / českém Slezsku došlo za uplynulé století, pak nebude překvapením, že se zásadně změnil i životní styl zdejšího obyvatelstva. Tradice přesahující horizont dvou, tří generací byly v částech s dominancí nových osídlenců po roce 1945 v podstatě eliminovány. Udržely se však tam, kde nedošlo k radikální výměně populace. Přes změny v politickém uspořádání se ovšem i zde podařilo vytvořit určité, někdy zcela nové kulturní „stříbro“ – stálé divadelní scény v Ostravě, Opavě a Těšíně, nepřeborné množství kulturních festivalů (jedním z nejstarších je *Bezručova Opava*), Janáčkova filharmonie Ostrava, galerie, muzea (včetně nejstaršího v republice *Slezského muzea v Opavě*), opravené památky, fenomén česko-polských příhraničních styků atd. V současném českém Slezsku existuje síť zdravotního zabezpečení, nacházejí se tu dvě veřejnoprávní univerzity (Slezská univerzita v Opavě a Ostravská univerzita v Ostravě), Vysoká škola báňská – Technická univerzita v Ostravě, dvě soukromé vysoké školy, kompletní síť školství středního i základního, vzniklo zde ostravsko-opavské biskupství. Přestože v rámci České republiky patří současný Moravskoslezský kraj k lokalitám se specifickými problémy, životní úroveň jeho obyvatel je i v dnešních standardech slušná.

Jsmo si vědomi určité schematičnosti a zkratkovitosti textu, vymezený prostor však neumožňuje hlubší analýzu. Zbývá však ona otázka centra a identity. Současné české Slezsko centrem nedisponuje. K jeho tradici se sice hlásí Opava, což je deklarováno i při samotném vjezdu do tohoto někdejšího zemského hlavního města, nicméně Ostrava se hraje v rámci statutárních měst jednoznačně větší roli. Ona je však prioritně centrem kraje, který se příznačně nazývá Moravskoslezský. A jak je to s identitou obyvatelstva? Rozsáhlé demografické posuny ve 20. století přinesly mimo jiné jako výsledek jistou unifikaci, ahistoričnost. Slezská specifika byla navíc v letech 1949–1989 (s výjimkou konce šedesátých let) spíše utlumována. Dnes je však řada institucí i organizací, které se svým pojmenováním i náplní práce k odkazu slezských tradic hlásí. Přestože najdeme jen velmi málo jedinců, kteří by dnes prohlásili „Jsem Slezan!“, uvedený výsledek je z jistého úhlu pohledu nejen optimističtější, ale prejudikuje rozvoj sympatičtějších vrstev vztahu k domovině, než tomu bylo v řadě uplynulých desetiletí.

Prof. PhDr. Zdeněk Jirásek, CSc.
zdenek.jirasek@fpf.slu.cz

K tématu:

GAWRECKÁ, Marie: *Československé Slezsko mezi světovými válkami 1918–1938*. Opava 2004.

GAWRECKI, Dan a kol.: *Dějiny Českého Slezska 1740–2000*. 2 díly. Opava 2003.

JEŽ, Radim – PINDUR, David (eds.): *Těšínsko v proměnách staletí. Sborník přednášek z let 2008–2009 k dějinám Těšínska Slezska*. Český Těšín 2010.

ŽÁČEK, Rudolf: *Dějiny Slezska v datech*. Praha 2003.

Slezská orlice v české státní symbolice

Slezská orlice.
Kresba: Antonín Javora

České koruny. Jako taková se objevuje na pečetích českých panovníků i v nejrůznějších reprezentativních heraldických galeriích, například v pražském chrámu sv. Víta, nově se zlatou korunou na hlavě a většinou s červenou zbrojí. Nutno ovšem mít na paměti, že dnešní české Slezsko je tvořeno převážně územím, které se součástí Slezska stalo až v 1. polovině 17. století, když se Opavsko a Krnovsko ocitlo v majetku knížat z Lichtensteinů. O Slezsku lze do té doby hovořit jen v případě Těšínska, náležejícího tamním Piastovcům, a Jesenicka, které bylo součástí nízkého knížectví vratislavských biskupů.

Pro naše Slezsko začala hrát tzv. slezská orlice integrující roli teprve v polovině 18. století po prusko-rakouských válkách, během nichž přišla panující Marie Terezie o podstatnou část výnosného slezského území. V roce 1752, deset let po vynuceném rozdělení celého Slezska, vstoupila v platnost podoba nového státního znaku, poprvé písemně kodifikovaného, v němž bylo potvrzeno místo slezské orlice. Panovnice tím mimo jiné deklarovala nesouhlas s uvedenou územní ztrátou. Až do poslední úpravy státní symboliky v habsburské monarchii v roce 1915 byla slezská orlice vždy zobrazována ve svazku s ostatními znaky země České koruny. Z historických slezských znaků ji zde provázela ještě zlatá korunovaná orlice v modrém štítě Těšínského knížectví, jehož byli Habsburkové přímými držiteli. Prusko ovšem také zařadilo slezskou orlici do svého znaku, přičemž od té „rakouské“ se lišila pouze knížecí čepicí nahrazující prostou zlatou heraldickou korunou na její hlavě. Současně byla slezská orlice používána jako symbol Královského úřadu spravujícího Rakouské Slezsko v letech 1742–1782 před jeho administrativním spojením s Moravským markrabstvím. Jako reprezentant samostatné korunní země byla slezská orlice opět „vzkříšena“ po polovině 19. století, kdy ji začaly znovu používat slezské státní i samosprávné orgány. Z období posledního půlstoletí existence habsburské monarchie se tak dodnes dochovala v Opavě na bočním průčelí předního křídla budovy bývalého slezského zemského sněmu (dnes Zemský archiv), nad vstupem do sousedního tzv. nového zemského domu (dnes Finanční úřad) i na řadě jiných objektů, a to nejen v Opavě, jejichž výstavbu Země slezská financovala. Zákonem o státních symbolech samostatného Československa, přijatým v roce 1920, se dostala slezská orlice i do středního a velkého státního znaku nové republiky. Zatímco ale v před-

cházejících dvou stoletích měla černá korunovaná orlice se stříbrným perizoniem zbroj převážně zlatou, nyní byla pro ni stanovena zbroj červená vycházející ze starších zdrojů a lépe se vyjímající ve zlatém štítě. Ve velkém státním znaku k ní pak navíc přibýly ještě historické znaky Opavska (stříbrno-červeně polcený štít) a Ratibořska (zlatá korunovaná orlice s červenou zbrojí v modrém štítě) zastupující zde znovunabyté Hlučínsko. Po opětovném spojení Slezska s Moravou v roce 1928 se sice uvažovalo o propojení obou orlic v jednom štítě, nakonec ale zemské orgány v příštím desetiletí – až do německé okupace – reprezentovaly dva vedle sebe samostatně zobrazované znaky Moravy a Slezska. Ke spojení obou orlic v jenom poli však nakonec přece jen došlo, a to v roce 1940 v nově vytvořeném znaku pro Sudetskou župu. Slezské orlice v tomto spojení byla dána přednost, takže byla využita její pravá půle, z hlavy ale zmizela koruna a perizonium bylo zjednodušeno do podoby prostého půlměsíce.

Po druhé světové válce se slezská orlice vrátila již jen nakrátko na razítka a úřední tiskopisy Moravskoslezského zemského národního výboru včetně podřízených institucí, ale po jeho zrušení v rámci správních reforem vyvolaných změnami po Únoru 1948 ji direktivně vystřídal malý státní znak. Ačkoliv oficiálně byly obnoveny i střední a velký státní znak, v praxi se s výjimkou prezidentské standarty neužívaly, a slezská orlice se tak vytratila z všeobecného povědomí. Na krátko byla připomenuta spolu s obrodnými snahami v roce 1968, kdy se k ní přihlásila především Matice slezská a umísťovala ji na své tiskoviny obhajující všestrannou obnovu Slezska. Slezská orlice se dokonce objevila i v návrhu nového státního znaku, který měl reflektovat federalizaci Československa, leč rychle nastupující normalizace tomu zabránila.

Plné rehabilitace se slezské orlici dostalo teprve po listopadové revoluci 1989. Novým zákonem o státní symbolice z roku 1990 se stala spolu s českým lvem a moravskou orlicí součástí znaku České republiky v rámci federace a o dva roky později se pak ocitla ve stejné pozici, ve 3. poli čtvrceného štítu, ve velkém státním znaku samostatné České republiky. Při zřizování nových krajů nebyl sice vyslyšen požadavek, aby kraj, v němž většinu území tvoří české Slezsko, nesl název Slezskomoravský, slezské orlice ale byla v novém krajském znaku, schváleném v roce 2002, přiznána dominantní role. S ohledem na Jesenicko se slezská orlice vyskytuje též ve znaku Olomouckého kraje.

Slezská orlice.
Kresba: Hugo Gerard Ströhl

PhDr. Karel Müller
Zemský archiv v Opavě
k.muller@zao.archives.cz

K tématu:

KAGANIEC, Małgorzata: *Heraldyka Piastów Śląskich 1146–1707*. Katowice 1992.

MÜLLER, Karel: *Heraldické symboly našeho Slezska. Dějiny a současnost*, roč. 13, 1991, č. 4, s. 46–49.

VOJTÍŠEK, Václav: *Naše státní znaky (staré a nynější)*. Praha 1921.

Stručný přehled jazyků a nářečí Slezska

Existuje slezština?

Jazyková nesourodost a územní roztržitost Slezska bránila vytvoření jednoho společného zemského jazyka. V poslední době jsou sice, především v Polsku, vyvíjeny snahy o vytvoření standardu (o kodifikaci) slezského jazyka, ale ty ztroskotávají na faktu, že areál mluvy, která je vybrána za předlohu (pomyslný centrální typ), nepokrývá nikdy celé území Slezska. Nejčastěji přijímaným pokusem o kodifikaci slezského jazyka je slůnsko godka, která má oporu v zařazení jako samostatné jazykové jednotky do Knihovny Kongresu Spojených států, což je mezinárodně uznávaná autorita evidující jednotlivé řeči světa. Má přidělené normalizační označení ISO. Tento útvar má vytvořený standard pravopisu, gramatiky a přehledy lexika, vlastní příspěvky na wikipedii a v dalších médiích a jeho propagátoři (zatím neúspěšně) usilují o jeho legislativní uznání jako regionálního jazyka v Polské republice. Vychází z nejrozšířenější formy slovanských dialektů ve Slezsku, z centrálního typu hornoslezských nářečí (ze slezské průmyslové aglomerace kolem Gliwic). Mnohými předními odborníky je skutečně považován za samostatný jazyk, a to kvůli mnoha charakteristikám, jež ho odlišují od polštiny. Diskutabilní je ovšem zahrnování opolských a těšínských dialektů do tohoto útvaru. Zcela stranou pak stojí mluva lašská.

Univerzální slezská slova

Slova společná a srozumitelná všem – slezskému Němci, Polákovi i Moravci, ovšem už ne Němci z jiných částí Německa, Polákovi od Varšavy či Čechovi z Prahy: bojtlik (sáček), cicki (prsa), čulik (penis), dach (střecha), gizd (nadávka), jakla (kabátek), kalfas, kiška, kryka (hůl), knefl (knoflík), lura (naředený nápoj), maras (špína), miglanc (vykuk), mur (zeď), nudlkula (váleček), pinzel (štětec), placki (bramboráky), šprica (stříkačka), zicherka (spinací špendlík) aj. *Německy ovšem psáno* Beutlik, Tschulik atd.

Jiný pohled na slezský jazyk se naskytá z pozice české. V naší dialektologii se zažil pohled na slezská nářečí jako skupinu dialektů na území České republiky, jimiž se hovoří v naší části Slezska a v severovýchodním cípu Moravy. Podle zavedené nomenklatury máme dialekty české, středomoravské, východomoravské a slezské. Do těch slezských jsou, poněkud nystematicky, řazena nářečí slezskomoravská (opavské, ostravské a frenštátské) spolu s nářečími slezskopolskými (bohumínským, karvinským, těšínským a jablunkovským). Už z prvního pohledu (či poslechu) vyplynou okamžitě na povrch nápadné odlišnosti mezi mluvou z Opavska, Ostravska a Novojičína na jedné straně a mluvou z Těšínska, která bývá lidmi z prvních jmenovaných regionů směřována s polštinou, na straně druhé. Entita slezských dialektů v klasifikaci nářečí českého národního jazyka je tedy vachrlatým konstruktem. Výčet podob „slezštiny“ by nebyl úplný, kdybychom nezmiňovali dialekty němčiny, jimiž se hovořovalo na území Slezska, Schläscher, Schlesisch Deutsch. Avšak ani německá slezština není jednotná. Podstatně se liší dialekty z dolnoslezské oblasti, z někdejšího pruského Horního Slezska a nářečí z rakouského předhůří Jeseníků, Nordmährisch Gebirgsschlesisch. Zkrátka ani z německého pohledu nenacházíme ohraničený celek. Vidíme tedy, že je pojem slezštiny jako zemské mluvy nejen mnohoznačný, ale i na úrovni jednotlivých etnických vrstev obtížně definovatelný.

Na okraji národa, uprostřed krajanů

Pro dějiny Slezska je příznačné, že zde v žádném údobí nevznikl suverénní státní útvar. Slezsko ani nikdy (přes svou nespornou strategickou důležitost) nebylo jádrovým územím některého většího státního celku. Raný polský stát, pozdější České království i novější říše Pruska a Rakouska – všechny tyto mocnosti ovládající Slezsko měly svoje ústředí jinde. Standardizace národních jazyků se přitom opírala o modely mluvy z centrálních oblastí svého teritoria: němčina o hornoněmecká nářečí, čeština o nářečí z Čech a Moravy a spisovná polština zas našla předlohu v nářečích malopolských a velkopolských. Tím se stalo, že se formy regionální mluvy (dialektu) na území Slezska dostaly na okraj jednotlivých „velkých“ národních jazyků. V případě západoslovanského jazykového makroareálu navíc zpestruje problematiku fakt, že se právě na slezském území nachází pomezí oblasti moravské (české) a polské mluvy, které není zcela ostré. Můžeme v něm najít několik přechodových dialektů, které uvízly na rozcestích národnostního posuzování a sebeurčování. Není divu, že u obyvatel těchto oblastí často převažuje vědomí krajové identity (tu-stela-nství) nad uvědoměním národním (moravec-/moravan-/češtvím, resp. poláctvím).

Pan P. z Křenovic /polských Krzanowic/ je z lingvistického pohledu Moravec – jeho mateřštinou je slezský dialekt moravského charakteru, konkrétně opavský typ, s určitými přechodovými rysy slezskopolskými. Nadšeně sepisuje vzpomínky na moravskou mluvu svých rodičů i svou vlastní řeč z dětství, zápisy vede v polské transkripci. Současně pociťuje nostalgii po Německu, jež mu byla domovinou i vzdělávatelkou do roku 1945 a má doma spoustu vzpomínkových předmětů na Německo. Jihne, když si může zazpívat německou písničku. Teď žije v Polsku a je, jak už tomu chtěl osud, Polákem.

Mladá paní L. ze Stříteže u Českého Těšína (ona by řekla prostě u Těšína) mluví od malička s rodiči po našimu – slezskopolským dialektem z Těšínska. Hlásí se k polské národnosti. Sama chodila ve svém bydlišti do školy s polským vyučovacím jazykem a pak v Českém Těšíně i do polskojazyčného gymnázia. Svou českou vlast by však za nic na světě neměnila. Také, když je nějaké utkání, fandí našim: Češi, do toho!

Ne, to není rozpor, to je prostá a samozřejmá realita Slezska.

Typickým příkladem je komunita lidí z Hlučína (Prajzové), jižního Ratibořska (Moravci) nebo Těšínska (ludže tu stela). Všeobecně je u autochtonních obyvatel Slezska silné krajové cítění, uvědomění sounáležitosti se svou zemí či krajem i přes rozmanitost řeči. Také při vnímání vlastní národní příslušnosti má u obyvatel Slezska vedle toho jazykové etnického často velkou váhu aspekt územní, státní. Souběžný pohled na národ jako společenství vlasti a společenství jazyka je základem pro dvojí soulad: se zemí, kde tito lidé žijí, a mezi lidmi hovořícími stejnou řečí.

Jak vy to vlastně mluvíte?

Ani lingvisté nemají vždy zcela jasno, do kterého nadřazeného jazykového společenství řadit některé komunity mluvící místními dialekty a interdialekty. Z nejrozšířenějšího lidového pohledu shledáme ve Slezsku dvojí slovanskou typovou příslušnost řeči: „českou“ (dříve též nazývanou „moravskou“) a „pol-

skou". Za nejdůležitější odlišující znaky platí v obecném povědomí střídání g/h (noga, noha), a/o (krava/krova), jiný vývoj nosovek (ruka/rynka, pupek/pympek) či výslovnost ř (ř/š či ž) – vždy druhá z uvedených podob bývá vnímána jako polská. Z hlediska vědeckého je vedle těchto znaků významným kritériem jazykové povědomí uživatelů mluvy (vlastní řeč je česká, polská atd.) a jejich kompetence mluvčích mluvit konkrétním spisovným jazykem. V tomto funkčním pojetí můžeme na některé nářeční oblasti nahlížet jako na průnikové areály se vazbou na dva jazyky souběžně.

Nyní se pokusme o srovnávací výčet jednotlivých jazykových útvarů (dialektů) na území Slezska. Systematický přehled je výsledkem kompilace existujících třídění, která nejsou zcela kompatibilní a odlišují se zejména zařazením jednotlivých útvarů výše či níže v hierarchii. Podrobné třídění je proto spíše orientační, slouží k ilustraci drobných rozdílů a jistě v něm lze připustit i jiné uspořádání a výklad.

Alfanumerická označení odpovídají dialektům, jejichž areály jsou vyznačeny v mapce uvnitř tohoto čísla.

První řád (velké písmeno) – vyšší, nadnářeční jazykový útvar / Druhý řád (číslo) – nářeční skupina / Třetí řád (číslo) – nářečí / Čtvrtý řád (písmeno) – nářeční typ.

Původní slovanská nářečí ve Slezsku

A „Polská“ (tzn. většinově laiky a odborníky chápána jako polská)

V Polsku (nikoli u nás) bývají tyto regiolekty chápány jako **slezský jazyk „po šlůnsku“**, s výhradami uvedenými výše. Mluvčí žijící mimo ústředí tohoto rozsáhlého areálu, např. na Těšínsku, často preferují vnímání své mluvy jako jinam nezařazeného **místního jazyka z místa „tu s tela“** (odsud) či jako **naší řeči „po našimu“**. Okolními společenstvími je zdejší jazyk označován prostě jako „polský“, popř. „vasrpolský“ (k odlišení od vlastní polštiny).

A1. Dolnoslezská.

Jako taková zanikla v 19. století a do dnešní doby se zachovala jen reliktně v přechodových nářečních typech slezsko-velkopolských. Značně se odlišovala od nářečí Horního Slezska – A2, A3, A4. Dále tedy jen nářečí **Hornoslezská:**

A2. Severní skupina (opolská nářečí)

- 2.1 niemodlinské
- 2.2 vlastní opolské (nářečí „Krysioků“)
- 2.3 kluczborské a jeho místní varianty: namyslovské (a) a sycovské (b)

A3. Střední skupina

Předloha pro šlůnsko godka. Osoba mluvící touto řečí „goda“, kdežto při spisovné polské promluvě „gada“.

- 3.1 prudnické: nářečí Goloků (a) a Bajoků (b)
- 3.2 centrální: kozelské (a) – nářečí „Kobylorzů“, gliwické (b), rybnické (c) a přechodové typy slezsko-malopolské (d)

A4. Jižní skupina

Přechodová k lašským, s četnými gramatickými i lexikálními bohemismy. Více českých (moravských) prvků je pochopitelně na levém břehu Odry (Olzy) a Odry. Naopak na samém východě Těšínska (za Skočovem) je přechod k nářečím malopolským.

- 4.1 skupina nářečí z Ratibořska: typ z jižního okolí (a), z pravého břehu Odry (b), z Šilheřovic (c). Tento kraj je v polském prostředí nazýván Moravskou bránou.
- 4.2 těšínská nářečí dolanská: bohumínské (a), karvinské (b), vlastní těšínské (c)
- 4.3 těšínská nářečí gorolská: jablunkovské (d)

Zařazování těšínských nářečí (4.2 a 4.3) k polským dialektům je z celé skupiny A nejproblematictější. Prolíná se do nich nejvíce českých a slovenských rysů. Mnoho mluvčích necítí žádnou vazbu ke spisovné polštině. Ze své pozice v odvíjejícím se kontinuu dialektů a s ohledem na funkční vztah těchto nářečí a češtiny u mnoha svých mluvčích, mají těšínská nářečí svoje jisté napojení na komplex českého jazyka jako jednotka v jeho, řekněme, externí zóně. Kromě toho je lze vnímat jako nezařazený **mikrojazyk** nebo i připustit nezačleňování kterékoliv podoby mluvy **po našimu** do žádného vyššího celku.

B „Česká“

Nářečí českého (moravského) typu ve Slezsku (a severovýchodního cípu Moravy), odborně **slezskomoravská**, zastarale a v polské jazykovědě též **lašská** nářečí. Vlastními je mluva pojmenovávána většinou jako „po moravsku“, hlouběji v českém jazykovém území „slezsky“ (k odlišení od mluvy vlastní Moravy), popř. „po našemu“. Osoba jím mluvící „řadí“. Okolními společenstvími je řeč označována jako „moravská“, nověji „česká“.

B1. Západní (opavská) skupina

Nářečí z oblasti někdejšího Opavsko-krnovského knížectví. V ní nacházíme různorodost východozápadním směrem, ale také novější odlišnosti mezi severní, tzv. „prajzskou“, a jižní, tzv. „císařskou“, částí (vlivem rozdělení území v 18. a 19. století mezi Rakousko a Prusko)

- 1.1 Severozápadní (+): branické (a) – zaniklo v půli 20. století – a bavorovské (b) – zaniklo koncem 19. století
- 1.2 Opavské nářečí s drobnými variantami: typ násilsko-jakubovský (a) z Hlubčicka – posledních několik mluvčích, západoopavský (b), nejrozšířenější typ středoopavský (c), z něho můžeme vyčlenit typ ze středního Hlučínska (d), který je nejčastější předlohou „prajštiny“, a typ jihoopavský (e).
- 1.3 Přechodová skupina z pomezí Opavska a Ratibořska. Bývá řazena i pod následující, východní skupinu slezskomoravských nářečí. Můžeme v ní rozlišit: nářečí Velkých Petrovic (a) a Křenovic a okolí (b), zahrnující i Strahovice, Bělou a Pišť

B2. Východní (ostravská) skupina

Různorodá skupina nářečí s rysy postupného přechodu mezi opavskými a těšínskými dialekty:

- 2.1 Přechodové typy ostravsko-opavské: typ z okolí Hlučína (a), z okolí Poruby, Klimkovic a Polanky (b), ze Studénky a Pustějova (c)
- 2.2 Vlastní ostravská nářečí: typ ze Slezské Ostravy a okolí (a), typ z jižních předměstí Ostravy (b)
- 2.3 Hornoostavické nářečí – od Vratimova k Frýdlantu

B3. Jižní (moravská) skupina

Přechodová k východomoravským nářečím. Její areál přiléhá k území Slezska od jihu a zahrnuje okolí Příbora (a), Starého Jičína a Bernartice (b) a Frenštátsko (c).

N Původní německá nářečí ve Slezsku (slezský jazyk v německém smyslu, něm. Schlesisch Deutsch, Schlesisch, ve vlastním nářečí Schläschi)

Ve slovanském jazykovém prostředí označovaná jako jazyk Hanysů či Švábů. Řadí se do širší oblasti východní středoněmčiny (Ostmitteldeutsch). Odborné rozdělení není jednotné, zhruba je můžeme rozdělit takto:

N1. Niederschlesisch

(nářečí Dolního Slezska – mimo podhorskou a horskou oblast)

- 1.1 Oberlausitzisch (nejzápadnější oblasti Slezska v Lužickém Ponísí)
- 1.2 Niederländisch (severní část Dolního Slezska okolo Hlohova)
- 1.3 Kräutermundart (střední část Dolního Slezska kolem Vratislavi a Lehnice)

N2. Mundart des Brieg-Grottkauer Landes

(nářečí pomezí Dolního a Horního Slezska) – nejvíce dochované do dnešních dnů díky zbylým německým komunitám na Opolsku.

N3. Oberschlesisch

(nářečí Horního Slezska – rozptýlená společenství uprostřed převážně polskojazyčného území)

N4. Gebirgsschlesisch

(nářečí Sudet a jejich podhůří)

- 4.1 vlastní Gebirgsschlesisch (horské a podhorské oblasti Slezska)
- 4.2 Glätzisch (nářečí Kladka přesahující na Javornicko)
- 4.3 Nordmährisch („severomoravské“, oblast Jeseníků – nářečí s vlivy rakouské němčiny)

Kromě toho se ve Slezsku vyskytovaly další dvě formy německého jazyka: *Hochdeutsch* (mluva blízká standardní

mluvě – městská němčina z Opavy, Bílovce, Ratiboře) a tzv. *Plattdeutsch* (nářečí různých přistěhovalců ze severního Pruska hovořících dolnoněmeckým nářečím).

Situace dnes – od nářečí k interdialektům a spisovné mluvě

Nucený odchod německého obyvatelstva a příchod nových osídlenců do míst dříve obývaných Němci znamenal pocho-pitelně významný přelom v jazykové situaci Slezska. V oblas-tech nově dosídlených se vytvořila společenství lidí mluvících různorodě. Vznikly regionální nadnářeční formy jazyka, *inter-dialekty*, které jsou výsledkem vzájemného působení di-alektu, mluvy přistěhovalých obyvatel a spisovného jazyka konkrétního státu. Dnešní Slezsko a jeho jazyky představují vděčné téma pro výzkumníky v oborech sociolingvistiky a et-nolingvistiky. Současné mluvě ve Slezsku a postavení nářečí a interdialektu v ní bychom mohli věnovat samostatný článek v některém z příštích čísel Vlastivědných listů Slezska.

MUDr. Vít Skalička

Matice slezská, pobočný spolek ve Stěbořicích
vitskalicka@centrum.cz

K tématu:

BALHAR, Jan – JANČÁK, Pavel a kol.: *Český jazykový atlas. 5 svazků a Dodatky*, Praha 1992–2011.

BALHAR, Jan: *Západoopavský nářeční typ. Slezský sborník*, roč. 58, 1960, s. 378–383.

BĚLIČ, Jaromír: *Nástin české dialektologie*. Praha 1972.

LAMPRECHT, Arnošt: *Středopavské nářečí*. Praha 1953.

SKALIČKA, Vít: *Jazyky a nářečí v polském příhraničí Opavy dříve a k roku 2014. Vlastivědné listy Slezska a severní Moravy*, roč. 41, 2015, č. 1, s. 30–34.

SKALIČKA, Vít: *Opavština pro samouky*. Opava 2016.

DIALEKTOLOGIA POLSKA [online]. Dostupné z: <http://www.dialektologia.uw.edu.pl> [cit. 26. 10. 2017].

Etnolekt śląski – Wikipedia, wolna encyklopedia [online].

Dostupné z: https://pl.wikipedia.org/wiki/Etnolekt_śląski [cit. 26. 10. 2017].

Nový encyklopedický slovník češtiny [online]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/> [cit. 26. 10. 2017].

Schlesisch (deutscher Dialekt) – Wikipedia [online]. Dostupné z: [https://de.wikipedia.org/wiki/Schlesisch_\(deutscher_Dialekt\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Schlesisch_(deutscher_Dialekt)) [cit. 26. 10. 2017].

Schlesische Mundart [online]. Dostupné z: <http://riesengebirgler.de/gebirge/literatur/Mundart.htm> [cit. 26. 10. 2017].

SŁOWNIK ŚLĄSKI – GWARA ŚLĄSKA [online]. Dostupné z: <http://www.slownikslaski.pl/> [cit. 26. 10. 2017].

Markéta Palowská

Od masopustu k letnicím K některým současným lidovým výročním obyčejům na Ostravsku a v jeho širším okolí

Ostrava a její bezprostřední okolí nespádají do žádné konkrétní etnografické oblasti. Prolínají se zde vlivy sousedních národopisných regionů, jako jsou Opavské a Těšínské Slezsko, Laško, Hlučínsko nebo Valaško. V průběhu posledních dvou století se z Ostravy stalo průmyslové město, jehož typickým rysem je neustálá fluktuace obyvatel. Za práci se stěhovali budoucí horníci a hutníci s celými rodinami. Postupem času si zde vytvořili nový domov, přizpůsobili se novému způsobu života, současně však udržovali některé své tradice a zvyklosti. Tak docházelo pomalu a jistě k vzájemnému prolínání různých prvků společenského a kulturního života. K výrazným zvyklostem výročního obyčejového cyklu patří na Ostravsku a v jeho vzdálenějším okolí oslavy konce masopustního období. Masopust začíná svátkem sv. Tří králů a končí Popeleční středou, která ohlašuje začátek čtyřicetidenního křesťanského půstu. Církev tyto dny přizpůsobila starému pohanskému kalendáři, který přirozeně respekto-

val chod přírody. Smyslem veškerých úkonů prováděných o masopustu je magické zajištění hospodářské prosperity. Příroda odpočívá a je připravena vydat novou úrodu. Je to přelomové období přechodu ze zimy do jara. A protože práce na poli ještě nezačala, je to doba tanečních zábav, plesů, svateb, zabijaček. Bujaré oslavy konce masopustu se soustřeďují obvykle do posledních tří dnů a jejich hlavními atributy jsou maškarní průvod obcí a večerní taneční zábava. Mas-ky berou do tance obyvatelé domů a zvou je na večerní zá-bavu, sousedé je obdarovávají nejrůznějšími pochutinami, mezi kterými nechybí tradiční masopustní pečivo, smažené koblihy. Termín konce masopustního období je pohyblivý: od prvního jarního úplňku, který ohlašuje začátek Veliko-noc, musíme odpočítat šest týdnů.

V současné době jsou masopustní praktiky spíše předmětem všeobecné zábavy. Na území samotné Ostravy se tento sta-robylý obyčej dodržuje v Pustkovci, části městského obvo-

Masopust v Ostravě-Pustkovci neboli kozelek v roce 2006. Foto: Markéta Palowská

du Ostrava-Poruba, vždy v sobotu před Popeleční středou. Je to jediná lokalita ve městě, ve které můžeme každoročně spatřit pestrý průvod masek a účastnit se tradiční masopustní zábavy zakončené symbolickým *zabíjením kozla*. Ten je také hlavní, tzv. plodonosnou maskou, představující přechod z jednoho hospodářského roku do druhého. Jak je také v závěrečné scéně vyjádřeno, „starý kozel musí uvolnit místo mladému“. Tedy končící zemědělský či hospodářský rok předává pomyslné žezlo roku novému, v němž je třeba zajistit jeho prosperitu. Podle hlavní masky se pustkoveckému masopustu říká *kozelek* a stejně pojmenovaná je i závěrečná zábava. Vedle kozla jsou zde také další masky symbolizující plodnost, a to *medvěd* a *masopust* či *slamák*, slaměný muž. Zvláště tyto masky by měly tančit s majiteli domů, protože podle dávné tradice tak přinášely plodnost, hojnost úrody a užitku z chovu domácích zvířat. Důležitý byl kdysi z téhož důvodu tanec s hospodyní a mladým svobodným děvčetem. Masopust v Pustkovci je datován od roku 1920, kdy ho uspořádal jistý občan pocházející z nedalekého Krásného Pole, odkud tento obyčej znal. V Pustkovci tuto tradici udržují členové tamního sboru dobrovolných hasičů, kteří se také pravidelně od roku 2009 účastní Masopustu Ostrava na Masarykové náměstí a přilehlých ulicích v Moravské Ostravě, jehož hlavním organizátorem je Ostravské muzeum. Jsou nejdůležitějšími aktéry průvodu masek ulicemi a závěrečných scének na přistavěném pódiu. Vedle *zabíjení kozla* je zde předváděno též *pochovávaní basy*, jehož modelem se stala scénka z nedalekých Klimkovic. Basa je symbolem muziky, hudby, tanečních zábav, které by posledním dnem masopustního období měly končit, protože nastává doba půstu. Masopust Ostrava se koná vždy v úterý před Popeleční středou, tedy v poslední den masopustního období, a sestává z masopustního jarmarku, hlavního programu na jevišti na Masarykově náměstí, maškarního průvodu ulicemi centra Moravské Ostravy a závěrečných scének na je-

višti a smutečního průvodu se „zesnulou paní basou“. V roce 2018 se uskuteční v pořadí již desátý ročník, jehož datum připadá na úterý 13. února.

Masopust známý jako *vodění medvěda* bývá každoročně k vidění například na Opavsku v několika vesnicích v okolí Hradce nad Moravicí, konkrétně v Bohučovicích, Domoradovicích, Kajlovci a Jakubčovicích, kde vodí dokonce medvědy dva – bílého a černého. Jarní obyčeje udržují také děti ze základní školy v Žimrovicích.

V době postní konají křesťané přípravy na příchod Ježíše Krista, na jeho Vzkříšení, Zmrtvýchvstání, které je největší slavností celého církevního roku. Zima je na ústupu a jaro se ohlašuje prvními rašícími stonky rostlin a svěží zelení. V pohanské tradici byly proto hojně rozšířené obyčeje a obřady, jejichž podstatou bylo magické loučení se zimním obdobím a přinášení jara do vsi. Také na Ostravsku

a v jeho okolí se s nimi dodnes setkáváme. Jde o *vynášení mařeny* a obchůzku s *májíčkem*. Je to obyčej svobodných dívek, konaný obvykle pátou nedělí postní, známější pod lidovým označením *smrtná*. *Mařena*, symbol zimy, je slaměná figurína oděná do krojových součástí nebo starších kusů civilního oděvu, která je nesena obcí až za její hranici, kde je spalena, nebo ji děvčata házejí do vody. Pak se zástup dívek vrací zpět do obce se zeleným stromkem *májíčkem*, ozdobeným obvykle malovanými vyfouknutými skořápkami z vajec, barevnými pentlemi, někde i „svatými obrázky“. Ne vždy se konají oba obřady současně, velmi rozšířená je samostatné koledování po domech s ozdobeným stromkem. Na území samotné Ostravy se o životnost tohoto obyčeje starají především folklorní soubory: v centru Moravské Ostravy Dětský folklorní soubor Hlubinka a v již zmíněném Pustkovci Slezský soubor Heleny Salichové. V Moravské Ostravě *mařenu* svléknou, zapálí a hodí do řeky Ostravice a poté se do města vrací s ozdobeným *májíčkem*, v Pustkovci je *maře-*

Ženich a nevěsta symbolizují jaro. Vítání jara v Kajlovci v roce 2008. Foto: Markéta Palowská

na spálena na volném prostranství za obcí, a pak se také všichni vraceli s *májíčkem*. Oba zmíněné obřady jsou provázeny písněmi a tanci. Několik posledních let vynášejí a posléze topí *mařenu* také v Ostravě-Vítkovicích. Na Opavsku, v Kajlovci u Hradce nad Moravicí, vynášejí děti z místní mateřské školy *mařenu* a *mařáka*, tedy ženskou i mužskou figurínu. I zde má tato tradice dlouholeté kořeny. Obě figuríny bývaly nakonec spáleny za hranicí vesnice, nikoliv na jejím území. Jsou odtud vyneseny, aby se zima a zlé síly již do vsi nevrátily. V posledních letech bylo pálení *mařeny* s *mařákem* nahrazeno jejich vhozením do místního potoka Hradečná na okraji vesnice. Na zpáteční cestě jsou v ozdobeném stylizovaném kočáru vezeny dvě děti, dívka a chlapec předškolního věku,

kteří symbolizují nový život. V čele průvodu nesou příslušníci sboru dobrovolných hasičů dva vysoké Jehličnany, symbol jara. Jaro a nový život jsou přineseny do vsi.

V oblasti Těšínského Slezska chodí děvčata s *gojičkem*, mladou zelenou břízkou, kterou zdobí výfuky z vajíček a pestří papírovými kytkami, symboly jara, plodnosti, znovuzrození přírody. Obcházejí domy, zpívají koledu o jaru a jsou za to obdarovány vařenými a čokoládovými vajíčky nebo figurkami a dalšími pochutinami. Současné kolednice jsou vesměs členky místních folklorních souborů, ale jejich maminky a babičky chodily po domech ještě spontánně. Zajímavostí tohoto obyčeje je, že dívky chodí koledovat o Velikonočním pondělí, tedy v době chlapecké pomlázky, které se tady říká *šmierny*. Nechodí však děvčata z celé dědiny, ale ty, co *gojiček* nosí, nesmějí být od hochů ani vyšlehány *karabáčem* (*karawacz*, *korwacz*), ani polévány vodou. To je nepsaný zákon. S těmito obchůzkami se můžeme setkat například ve Vendryni, Bystřici a Hrádku ve Slezsku.

K hojně rozšířeným výročním obyčejům Slezska a Ostravska patří *velikonoční pomlázka* zvaná *šmierny* (*šmierny*), konaná o Velikonočním pondělí. Kdysi bývala záležitostí svobodné mládeže, především svobodných mužů, kteří chodili obcí dům od domu po koledě se spletenými čerstvými vrbovými pruty, ovázanými barevnými pentlemi, a švihali jimi svobodné dívky. Smyslem tohoto úkonu bylo přenést na dotyčné děvče magickou sílu jarní přírody vyzařující z prutů a spojenou s vírou, že dívka bude pěkná, zdravá a hlavně plodná. Na Ostravsku se spletené žile z proutí říká *karabáč*. Řídce se setkáváme také s větvíčkou pichlavého jalovce, která je typičtější pro oblast sousedního Těšínského Slezska. Podobnou podstatu mělo i polévání dívek svěží vodou z místního potoka, studánky nebo studny. Voda, stejně jako oheň, platila vždy za prostředek k očištění člověka od všeho zlého, tj. od zlých sil a nemocí. Dívky dávaly hochům vařená malovaná vajíčka, doplněná často milostnými říkankami. V současnosti po koledě však už nechodí jen svobodní chlapci, ale i ženatí muži, obyčej je spíše společenskou záležitostí a zábavou, spojenou někdy s posezením uvnitř domu, tedy s návštěvou celé rodiny. Vařená vajíčka jsou stále hlav-

Jízda kole obila ve Staré Vsi nad Ondřejnicí v roce 2008. Foto: Markéta Palowská

ním darem, ale vedle nich také vajíčka čokoládová a nejrůznější druhy dalších sladkostí a jiných pochutin, tradičním jevem se také stalo uvazování mašlí na *karabáč*. Samozřejmostí je také podávání kořalky dospělým mužům.

S obdobím jara a velikonočních svátků souvisí ještě jeden zajímavý obyčej. Jsou jím prosebné jízdy na koních, jejichž smyslem je objížďení katastrů obcí, především polí, která se chystají vydat svou úrodu, také dvorů a chlévů, kostelů, kaplí, hřbitovů. Podstatou je tedy opět snaha o zajištění dobré a hojné úrody, o užitek z domácího chovu dobytka a podobně. Hlavním aktérem bývá *křížový otec*, jezdec, který drží v ruce kříž a dává ho k políbení sousedům, přičemž jim přeje požehnané velikonoční svátky. Jezdci zpívají nábožné písně a šíří tak zvěst o Vzkříšení Krista. Obyvatelé domů je hostí jídlem a pitím. Jedná se o jízdy dospělých mužů, svobodných i ženatých, které se konají o Velikonoční neděli, někde o Velikonočním pondělí, někde se dokonce přesunuly do svátků svatodušních. V tomto období se konají již mnoho let nedaleko Ostravy ve Staré Vsi nad Ondřejnicí, kde je pořadatelé propojili s místními slavnostmi obce. Samotné objížďce se říká *jízda kole obila*. Její součástí je dnes již symbolické *vyplácení selských synků*, čili šlehání prutem, aby si dobře zapamatovali hranice svých polností. Protože je v současné době těžké sehnat nejen větší počet koní, ale i dobré jezdce, jízdy se účastní i ženy. Dále od Ostravy je tradice velikonočních jízd dlouhodobě udržována v Lukavci u Fulneku (*jízda kolem osení*), v Jeseníku nad Odrou a u polských sousedů ve Velkých Petrovích (Pietrowice Wielkie), kde je zakončena slavnostní mší, a v některých obcích spadajících do území nedaleké obce Racibórz.

V oblasti současné Ostravy se s velikonočními jízdami již setkat nemůžeme, ale v minulosti se zde konaly tzv. *haviřské jízdy*. Důlní koňari vyvezli na Zelený čtvrtek důlní koně na povrch, na Velký pátek je dobře nakrmené a vyhřebelcované prováděli po nádvoří dolů a pak s nimi vyjeli do okolních vesnic. Haviřská jízda na ozdobených koních vyjížděla z dolů Ida a Hubert, z Anselmovy šachty i z dalších. Obvykle vedla jejich cesta z Hrušova přes Koblov a Antošovice až na Paseky, kde byl Rothschildův velkostatek. Opakovala

Honění krále v Ostravě-Lhotce v roce 2006. Foto: Markéta Palowská

se na Bílou sobotu a na Velikonoční pondělí. Havířské jízdy měly ve své podstatě zřejmě podobný význam jako jiné velikonoční či svatodušní obřadní jízdy.

Svatodušní svátky se slaví sedm týdnů po Velikonocích. Uzavírají padesátidenní *radostný čas* zahrnující i *Boží hod svatodušní*. Podstatou křesťanských tradic je památka na plnění Duchem svatým a připomínka založení církve. V lidové tradici jsou svatodušní svátky známe spíše pod názvem *letnice*, který zřetelně vyjadřuje jejich charakter: oslavy příchodu léta, přechod z jarního do letního období, kdy příroda plně rozvíjí své vegetační síly. Podle toho jsou letnice také nazývány *zelenými svátky*. O letnicích se začal pást dobytek, známe jsou obyčeje spojené s prvním vyháněním dobytka na pastvu. Různé magické úkony měly zajistit hojnost úrody na lukách a polích. Obřadem bylo první koupání v přírodě, pití vody z léčivých pramenů, pití ze studánek, čištění studánek a jejich zdobení květinami. V ostravské Lhotce se v době letnic dodržuje obyčej zvaný *honění krále*. V současné době jde o výroční společenskou událost, kterou lze nazvat také obecní a lidovou slavností. Její původ není zcela jasný. Ve své prvotní podstatě mládežnický výroční obyčej volby *krále* a *královny*, spojený s taneční zábavou, je propojen s událostí z třicetileté války, kdy byl údajně ve slepém rameni řeky Odry chycen švédský král. Může jít také o starobylou jízdu o fojtství, při níž

K tématu:

BROUČEK, Stanislav – JEŘÁBEK, Richard a kol.: *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. Věcná část A–N a Věcná část O–Ž. Praha 2007.*

MIKYSKOVÁ, Markéta: *Gojiczek zielóny, pieknie przistrojóny. Těšínsko, roč. 46, 2003, č. 3, s. 26–28.*

PALOWSKÁ, Markéta: *Masopust Ostrava 2010. Maškarní*

mezi sebou závodili pastevci koní ze dvora v Zábřehu u Vítkovic, z nichž nejrychlejší byl zvolen *králem*. V neděli svatodušní, kdy se lhotecká slavnost koná, prochází obcí průvod aktérů v krojích a historických kostýmech, v čele jsou jezdci na koních. Symbolem průvodu i celého obyčeje je obrovská koruna zhotovená z drátů a ovázaná zelenými větvíčkami buksusu, lidově zvaného krušpánek, upevněná na vysoké holi. Za doprovodu kapely dorazí všichni na místo určené k závodu chlapců na osedlaných koních. Dívky poprosí chlapce, aby jim chytli krále. Symbolem švédského krále je dlouhá tyč s bílým šátkem zabodnutá do země na ohraničeném závodisti. Úkolem jezdců je zmocnit se šátku. Klání se opakuje celkem třikrát. Kdo při třetí jízdě šátek z tyče sundá, stává se *králem*. Děj svatodušní slavnosti je zakončen na místním hřišti, kde si nový *král* vybere *královnu*. Oba pak obdrží od loňského královského páru korunu, které jsou jim posazeny na hlavy. Hlavní aktéři s dalšími tančí slezskou besedu a odpoledne pokračuje volnou taneční zábavou pod širým nebem. Ve lhoteckém *honění krále* se snoubí prvky tzv. *královských obyčejů*, hry na krále a královnu, jejichž nositelem je vesnická mládež, pozůstatky pohanických obřadů konaných k zajištění dobré úrody, s místní legendou z doby třicetileté války a s jízdou o fojtství a kdoví, snad i s obřadními velikonočními jízdami.

Dalším velmi rozšířeným obyčejem na Ostravsku je *stavění máje* v předvečer svátku sv. Filipa a Jakuba, tedy 30. dubna, a posléze *kácení máje* v poslední květnový den. To se děje na většině území naší vlasti. Symbolem je vysoký kmen stromu, který má nahoře vršek Jehličnatého stromku, pod ním obvykle věnec z chvojí, obojí zdobené barevnými pentlemi. *Máj* je symbolem rozkvetlého jara a průběh jeho stavění a následného kácení je provázen taneční zábavou mládeže, v posledních letech také opékáním špekáčků na otevřeném ohni. Dřívější obyčej patřící hlavně svobodným chlapcům a dívkám se v organizaci postupně přenesl na různá společenská sdružení, jakými jsou například sbory dobrovolných hasičů, sokolské jednoty, místní fotbalové kluby, ale i samotné obce. Ke stavění májí se mnohde přidává *pálení čarodějnic* či *rej čarodějnic*. Filipojakubská noc byla totiž odedávna opředena mýty o tom, že v tuto dobu vstupují nadpřirozené síly na zemský povrch a člověk se musí před nimi bránit. V současné době je tento obyčej však pouze předmětem všeobecné zábavy. Ale o tom a o dalších obyčejích třeba někdy příště.

Mgr. Markéta Palowská
Ostravské muzeum
muzeum@ostrmuz.cz

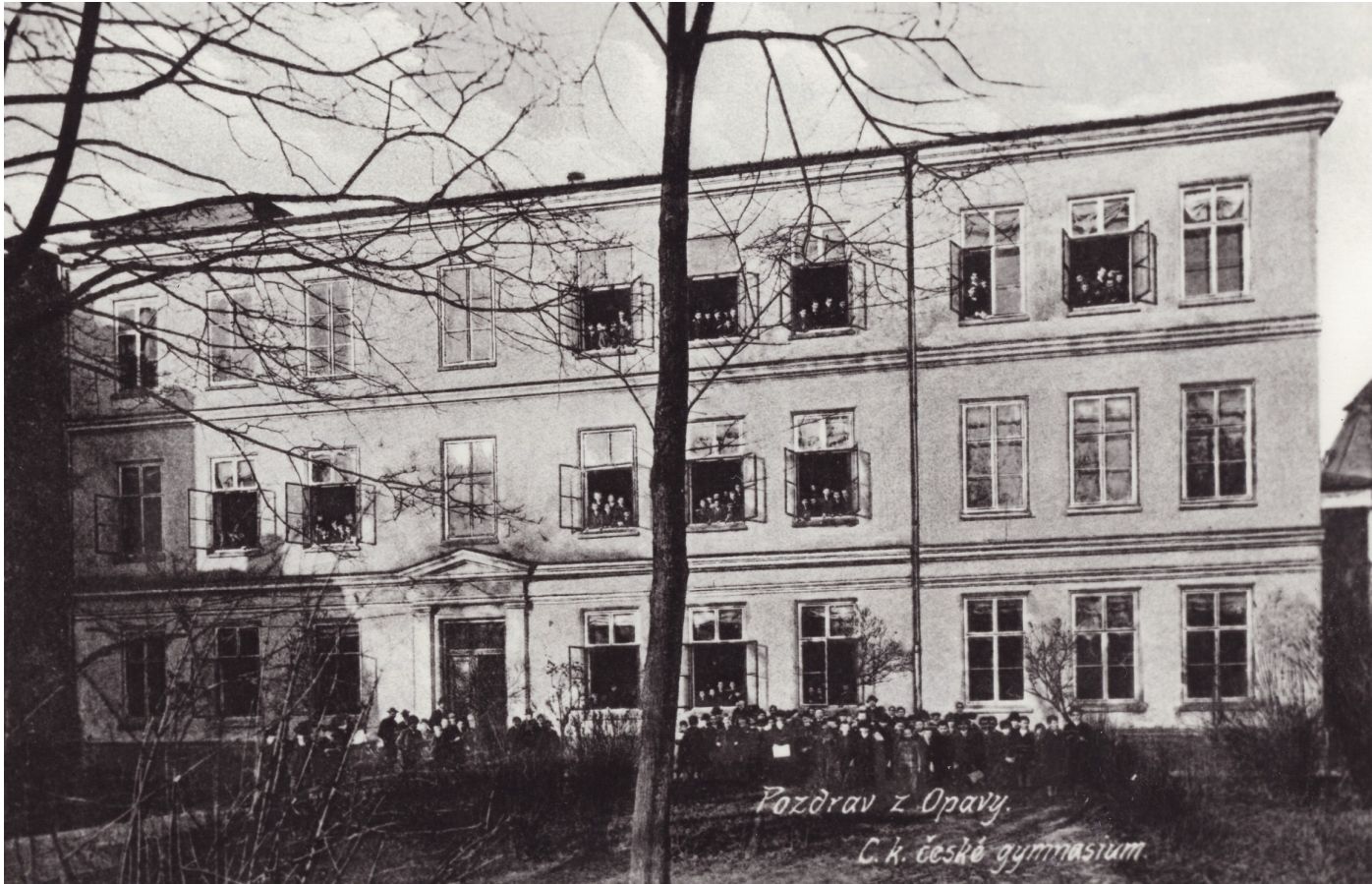
průvod a veselí v centru města. *Zpravodaj Ostravského muzea, roč. 15, 2010, č. 1, s. 8–13.*

PALOWSKÁ, Markéta: *Prosebná procesí na koních v Poodří na začátku 21. století. Poodří, roč. 13, 2010, č. 2, s. 70–76.*

PALOWSKÁ, Markéta: *Velikonoční obřadní obchůzky a obyčeje na Ostravsku a ve Slezsku. Zpravodaj Ostravského muzea, roč. 10, 2005, č. 1, s. 12–16.*

Matice opavská jubilantkou

Krátký vhled do historie spolku

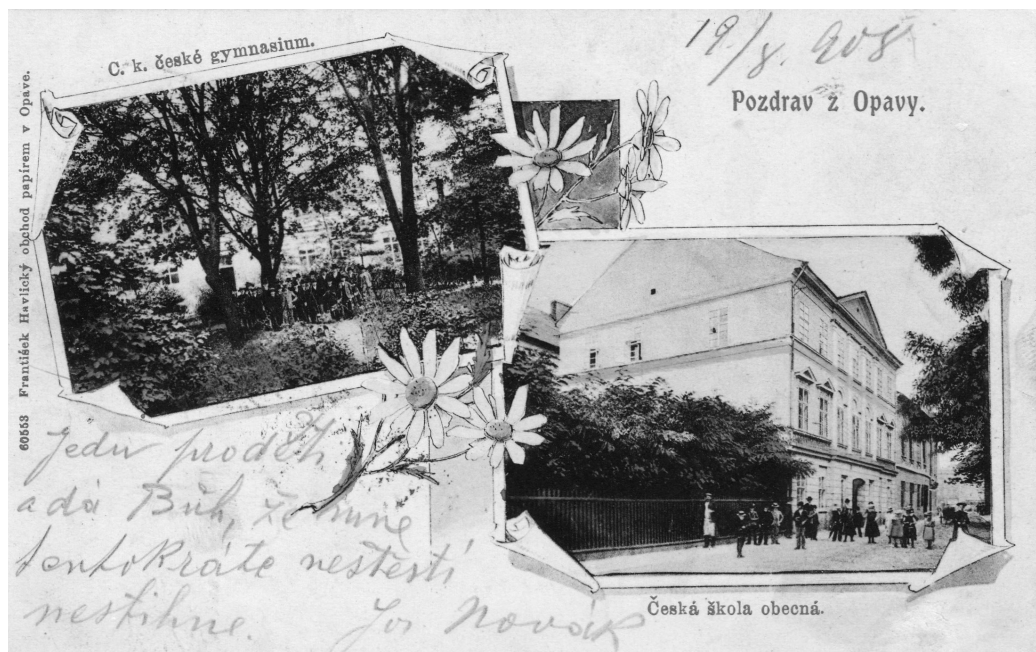

Budova matičního gymnázia v Opavě. Zdroj: Státní okresní archiv Opava

Před sto čtyřiceti lety, dne 12. února 1877, byla v Opavě na Dolním náměstí v dodnes stojícím domě č. 2 založena Matice opavská. Proč matice a proč v Opavě? Slovo matice bylo vnímáno jako archaismus k slovu matka, tímto názvem se tedy nový opavský spolek symbolicky vracel k národním kořenům, ze kterých chtěl čerpat. Opravdu se zprvu opíral o zkušenosti staršího pražského spolku – Matice školské. Přívlastkem školská je řečeno mnohé. Matice opavská, ač oficiálně nebyla součástí Matice školské (její pobočkou), při svém vzniku také především sledovala školský zájem – založení české obecné školy v Opavě (dnes bychom řekli základní školy) a konečně s ní přímo související první české střední školy ve Slezsku – matičního gymnázia.

Opava byla městem, kde česká komunita v 70. letech 19. století stěží tvořila jednu třetinu

obyvatelstva, a tak první členskou základnu Matice opavské zprvu tvořili Češi z jiných měst Čech a Moravy sympatizující s jejím programem. Jmenujme z nich jen pohádkáře Beneše

Pohlednice z doby habsburské monarchie se snímky českých škol, které v Opavě zřídila Matice opavská. Zdroj: soukromá sbírka Jaromíry Knapíkové

MATIČNÍ DEN

SPOJENÝ S VÍTÁNÍM MORAVCŮ

Památeční pohlednice vydaná u příležitosti Matičního dne v Opavě v roce 1919. Zdroj: Zemský archiv v Opavě

Metoda Kuldu, skladatele Pavla Křížkovského (rodák z Holarovic nedaleko Opavy), z Brna profesora Antonína Vaška (otec básníka Petra Bezruče) a politika Aloise Pražáka, z Prahy obchodníka Jana Neffa.

Prvním předsedou Matice opavské byl krátce stěbořícký farář P. Ludvík Ochraňa, ve spolku též vydatně pracoval kateřinský kněz P. Antonín Gruda. Funkci ředitele českého gymnázia (do roku 1897 placeného Ústřední Maticí školskou v Praze) na podzim 1883 přijal a tvůrcem školského programu Matice opavské se stal olomoucký středoškolský profesor Vincenc Prasek. Pro Matici opavskou bylo také důležité, že mohla vyjít ze zkušeností starších českých spolků působících například ve vedlejších Kateřinkách a spolehnot se na starosty z českých obcí v okolí německé Opavy.

Aby však v Opavě mohly české školy vychovávat čes-

ké děti, bylo pro ně třeba získat prostory. Jistým úskokem, neboť jinak to tehdy ani nebylo možné, se podařilo jedinému českému velkoobchodníkovi v Opavě Josefu Frommovi v historickém centru poblíž Dolního náměstí koupit pro spolek starší šlechtický palác, neboť se jeho majitel hrabě Wilczek domníval, že Fromm tuto budovu potřebuje k podnikání. Velký úspěch pro českou komunitu v Opavě znamenal také zisk hostince na Rybím trhu za kostelem Nanebevzetí Panny Marie (dnes známý jako Matiční dům), od dubna 1880 centra všech dalších českých aktivit ve městě a zázemí pro jiné české spolky. Zmíníme alespoň Opavskou besedu, Pěvecký spolek Křížkovský nebo tělovýchovný Sokol a ochotnickou Divadelní jednotu.

Matice opavská se na svůj prioritní zájem – rozvoj českého školství ve Slezsku – po jisté úvaze a po změně stanov (1897, 1909) mimo jiné snažila vydělat podnikatelskou činností. V Matičním domě fungoval hostinec, po čase v roce 1908 za vedení Václava Hauera spolek ještě přikoupil tiskárnu, která měla levně tisknout české noviny, české knihy i matiční věstník (z něj se časem vyvinul dodnes vycházející Slezský sborník).

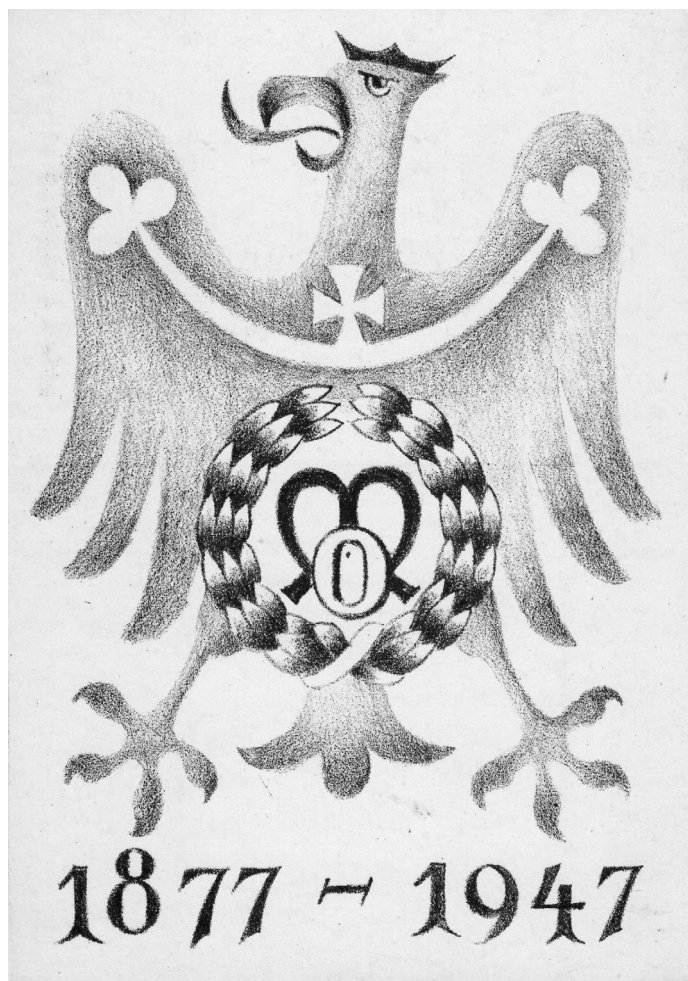
Matice opavská ale nechtěla svou činnost omezit jen na Opavu, plánovala rozšíření svých aktivit po celém Opavsku a částečně se jí to podařilo. Kromě finanční podpory k tomu využívala svých důvěrníků a od devadesátých let matičních odborů zakládaných ve venkovských obcích. Stála u zrodu řady českých knihoven, mateřských a základních škol na slezském venkově, například v roce 1907 mateřské školky v Hradci-Podolí (nyní Hradec nad Moravicí). Zejména v meziválečném období navázala úzké kontakty se Slezskou Maticí osvěty lidové – v mnohém ohledu sesterskou maticí na Těšínsku. Po dohodě s ní se ujala péče o české Moravce na Hlučínsku, které se stalo součástí nového československého státu v únoru 1920. Na přelomu let 1937 a 1938 řídila na Opavsku, Krnovsku, Bruntálsku až Jesenicku, Hlučínsku a Bílovecku již 85 místních odborů se 7 425 evidovanými členy. Svou sílu dávala znát ve výročních manifestacích pojmenovaných Matiční dny.

Program Matice opavské nabýval stále širšího kulturního rozměru, ostatně původně se spolek definoval jako čes-

Divadelní představení „Naši furianti“ v rámci Matičního dne v Háji v roce 1921.

Zdroj: Zemský archiv v Opavě

Pohlednice z poválečné doby k 70. výročí Matice opavské.
Zdroj: Zemský archiv v Opavě

ký podpůrný a nepolitický, proto také v osmdesátých letech předminulého století podpořil vznik českého muzea (1884) a české veřejné knihovny v Opavě (1878). Své počátky od kulturních aktivit Matice opavské odvozuje mnoho současných opavských institucí – Knihovna Petra Bezruče, základní umělecká škola hudebního směru, Mendelovo gymnázium i etnografické oddělení Slezského zemského muzea. Doklady o tom mimo jiné nalezneme ve spolkových písemnostech Matice opavské uložených v Zemském archivu v Opavě.

Za první republiky ale kulturní aktivity do jisté míry ustoupily ve prospěch sledování hmotných podmínek českého školství v oblastech slezského pohraničí s převahou německého obyvatelstva. Proto Matice opavská svou práci koordinovala s českými Slezany působícími v Praze na ministerstvech a v podpůrných slezských spolcích, například v Národní jednotě slezské. Pochopitelně nesouhlasila se vznikem země Moravskoslezské a ztrátou zemské pozice Opavy.

Ještě více ale situaci spolku postihly události Mnichova 1938. Tehdy Matice opavská své sídlo přenesla do Moravské Ostravy, kde poprvé využila pohostinství Slezské (Těšínské) Matice osvěty lidové. Avšak české národní instituce podléhaly pečlivému dohledu německé správy také na území protektorátu Čechy a Morava. Nejprve byly všechny národní jednoty a matice sloučeny, aby byly v červnu 1943 rozpuštěny. Dlouholetý starosta spolku Vác-

lav Hobzík zemřel v brněnském exilu, jiní funkcionáři pracovali v utajení či v jakési šedé zóně protektorátu. Některé jejich aktivity stály cenu nejvyšší. Matiční okrskový vedoucí v Melči Jaroslav Novobilský byl 7. května 1942 popraven v Mauthausenu.

Znovuobnovení činnosti Matice opavské podnítily až události jara 1945 a osvobození Slezska od nacismu. Do čela nové generace matičních činovníků se v třetím období historie spolku od srpna 1945 do února 1948 postavil lékař Jaromír Kalus. Tehdy měla Matice opavská velké ambice, ty ale do jisté míry zhatila v rámci státní správy silící pozice Ostravy. Mnohé předznamenala neúspěšná snaha o založení univerzity ve Slezsku. Matice opavská také podpořila ideu vědecké instituce. Vznik Slezského studijního ústavu v Opavě se ale posléze obrátil proti spolku samotnému. Po Únoru 1948 kulturní činovníci tvrdili, že se myšlenka Matice opavské přežila. Proto poslední nedostatečně zastoupená valná hromada spolku v dubnu 1948 odhlasovala její rozpuštění a převod nemalého majetku spolku na Slezský studijní ústav v Opavě. Nicméně povědomí o Matici opavské nezaniklo a její vzkříšení se v létě 1968 stalo skutečností.

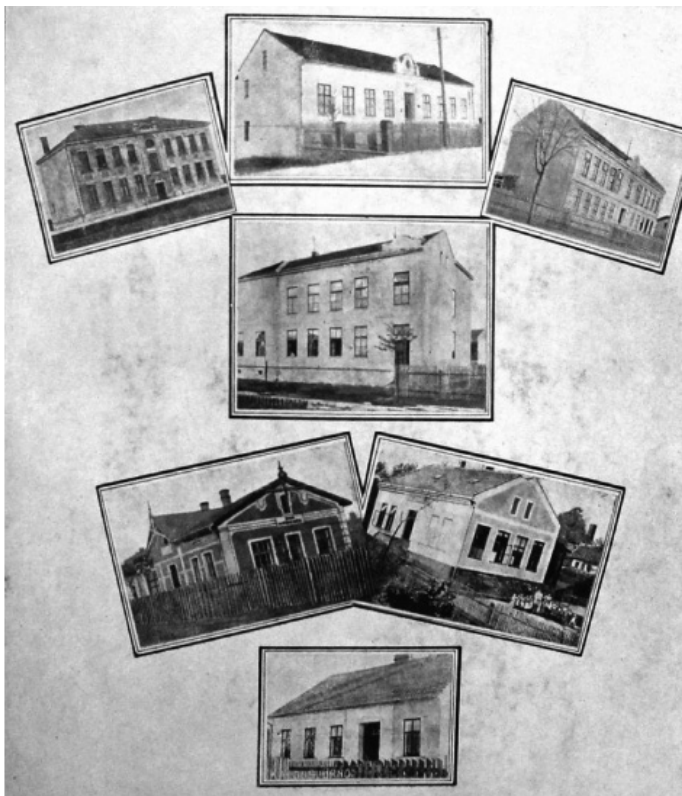
PhDr. Jaromíra Knapíková
Zemský archiv v Opavě
j.knapikova@zao.archives.cz

Spolek býval umělecky znázorňován jako matka starající se o své děti. Zdroj: Zemský archiv v Opavě

KNAPÍKOVÁ, Jaromíra: Matice opavská. Spolek, osobnosti a národní snahy ve Slezsku 1877–1948. Opava 2007.

Slezská matice osvěty lidové a její působení na Těšínsku a na Hlučínsku

Budovy obecných a mateřských škol Slezské matice osvěty lidové. Zleva doprava a ze shora dolů: obecná škola ve Vrbici u Bohumína, obecná škola v Dolních Tošanovicích u Těšína, obecná škola v Rychvaldě na Alpince, obecná škola v Bohumíně-Nádraží, mateřská škola v Porembě, mateřská škola v Záblatí u Bohumína a mateřská škola ve Starém Městě u Frýdku. Repro: Sabina Dehnerová

Před téměř sto dvaceti lety, v září 1898, vznikl v centru Těšínska spolek *Slezská matice osvěty lidové*, který se soustředil především na rozvoj českého menšinového školství v této oblasti. Organizace byla ustavena na konci 19. století, v době, kdy zájmy a požadavky Čechů ve Slezsku reprezentovalo několik českých periodických tiskovin, čtenářské, hasičské a tělovýchovné spolky a tehdy již na Opavsku po dvě desetiletí pracující Matice opavská, které se však nepodařilo proniknout na těšínské území. Zrod zdejší moderní společnosti včetně národnostního povědomí byl v porovnání s Moravou zpožděn o nejméně čtvrtstoletí a ve srovnání s Čechami ještě více.

Dlouhou dobu neexistovala na Těšínsku žádná česká organizace zaměřená na zakládání školských ústavů. To byla základní představa nově založeného obranného spolku. Jak uváděl ve svých prvních stanovách: „...má za účel chrániti státní zájmy, šířiti osvětu a starati se o vzdělání, mravní zušlechťení a hospodářské i sociální povznesení všeho lidu v oblasti příští župy mor.-slezské vůbec a na Těšínsku, dále pak zachovati a veřejnosti přístupnými učiniti památky historické, starožitnosti a národopisné zvláštnosti jmenovaných krajů.“ Slezská matice se stejně jako další spřízněné národní jedno-

ty musela potýkat s mnoha překážkami. Členská základna organizace byla v prvních letech spíše skromná a její program vykonávali především představitelé české inteligence na Těšínsku: advokáti, středoškolští profesori, sekretáři krajského soudu, lékaři, notáři, revizoři, starostové obcí, ředitelé školských ústavů, nadučitelé, učitelé či duchovní osoby. Nesnáze nebyly zapříčiněny pouze nedostatečným množstvím aktivních členů, ale i umístěním ústředního výboru, sídlícího v prvních deseti letech v Těšíně. Slabá členská základna a vidina většího počtu členů a lepšího zázemí přiměla matiční představitelé k přemístění ústředního výboru Slezské matice do Polské Ostravy (dnes ostravská městská část Slezská Ostrava).

Přesto zaznamenala organizace v první etapě své existence prokazatelné úspěchy. Během prvních dvaceti let se Slezské matici podařilo na Těšínsku založit 32 mateřských školek, deset obecných škol a čtyři školy odborné, největším úspěchem se však pro ni na poli školství za vydatné pomoci *Ústřední matice školské* stalo v roce 1909 založení českého reálného gymnázia v Orlové. Nemalé úspěchy zaznamenala Slezská matice v kulturně výchovné oblasti, kde se u českého obyvatelstva na Těšínsku těšily velké oblibě akce, které spolek pořádal. Ať už se jednalo o zakládání knihoven a čítáren, pořádání přednášek, provozování divadelních, loutkových a filmových představení či konání nejrůznějších kurzů. Na poli kulturně výchovném byla největší a nejmasovější akcí pořádanou Slezskou maticí na Těšínsku národní slavnost *Slezský den*, které se účastnilo až 50 tisíc Čechů prezentujících veřejnosti své vzrůstající uvědomění a sílu.

Nové možnosti pro Slezskou matici s sebou přinesl vznik samostatného československého státu, kdy se výrazně proměnily podmínky činnosti organizace. Matiční pracovníci vítali zestátnění dosavadních matičních škol, díky čemuž se mohli věnovat dalším činnostem a mohli podporovat české učitele v místech, kde na národnostně smíšeném území žila česká menšina. Vznik samostatného státu dával Slezské matici možnost rozšířit svou činnost tak, jak to za Rakousko-Uherska nebylo možné. Organizaci se během dvaceti let podařilo založit odborné střední školy, školy pro ženská povolání a hudební kurzy, které byly na Těšínsku ve velké oblibě. Dále se rozšířila a zkvalitnila kulturně výchovná matiční činnost a ve větší míře se uplatila ediční činnost. Slezská matice mohla začít vydávat vlastní periodikum *Těšínský kalendář* a publikace napsané jejími členy, které hovořily o situaci na Těšínsku na přelomu 19. a 20. století a sporech mezi českým a polským obyvatelstvem.

Po připojení Hlučínska k Československé republice v roce 1920 organizace rozšířila svou působnost i na tento region. Slezská matice vnímala Hlučínsko jako region, v němž bylo třeba oživit a především posílit český národní život. Již před první světovou válkou spolupracovala Slezská matice na poli kulturním a osvětovém s Maticí opavskou a kooperovala s ní i na hlučínském území. Dohoda, která z toho vyplynula, přiměla obě Matice, aby si hlučínský region ad-

ministrativně rozdělily. Slezská matice záhy zjistila, že proniknout na Hlučínsko nebude tak snadné, jak se jí to dařilo na Těšínsku. Hlučíňané pociťovali k matiční organizaci nedůvěru způsobenou odlišným historickým vývojem regionu. Jestliže na Těšínsku disponovala Slezská matice 130 odborů a 20 tisíci členy, na Hlučínsku se jí za dvacet let podařilo založit pouze 20 odborů s dvěma tisíci členy, přičemž členskou základnu většinou ani netvořilo místní obyvatelstvo, ale učitelé a úředníci, kteří se do tohoto regionu přistěhovali na počátku dvacátých let. Stejný problém vyvstával i ve školské a kulturně výchovné oblasti. Slezská matice se po celé meziválečné období nesetkala na Hlučínsku s větším zájmem, a proto se matiční představitelé raději soustředili na Těšínsko, kde matiční aktivity nacházely mezi českými obyvateli větší ohlas.

Zmíněná pozitiva, která můžeme vztáhnout na období trvání předmnichovské republiky, byla produktem dlouholetého nadšení předních představitelů Slezské matice v čele s jejím dlouholetým předsedou Ferdinandem Pelcem. Na druhé straně negativem byla radikalizace požadavků spolku vůči oficiálním národním menšinám na Těšínsku a Hlučínsku, které byly z pohledu státu považovány za netaktické. Organizace zasahovala do voleb ve dvacátých a třicátých letech a angažovala se proti polské menšině na Těšínsku. Tím se Slezská matice shodovala s vyhraněným postojem dalších českých národních jednot předmnichovské republiky vůči národním menšinám. Aktivně se snažila zasahovat především proti polskému obyvatelstvu na těšínském území, které se sdružovalo do polské organizace *Macierzy szkolnej*. Slezská matice proti polskému spolku zasahovala z pozice krajního nacionalismu, o němž se domnívala, že je v souladu s československou státní ideou. Ve druhé polovině třicátých let se ostře stavěla proti projevům polského nacionalismu na Těšínsku a všemi dostupnými prostředky se snažila jejich prosazování zabraňovat, což mělo negativní dopad na celou organizaci, která se tímto způsobem deklarovala před veřejností.

Významný zásah do organizace spolku znamenaly události spojené s pomnichovským zábořem pohraničního území Československa. Výměrem ministerstva vnitra z dubna 1939 došlo na území protektorátu ke sloučení všech Národních jednot a Matic v nový spolek *Národní matici* při Národní radě české se sídlem v Praze, který byl ovšem v červnu 1943 také definitivně rozpuštěn.

Po osvobození republiky se Slezské matici do konce roku 1945 podařilo za pomoci významného matičního člena Antonína Hoříneka obnovit svou činnost. Ústřední výbor se začal opětovně věnovat zejména situaci na Těšínsku. Hlučínsko bylo po druhé světové válce silně upozaděno, neboť se zde

Alegorický vůz na slavnosti Slezský den v roce 1913.

Repro: Sabina Dehnerová

podařilo obnovit pouze jeden odbor a nedostatek finančních, materiálních i lidských zdrojů nedovoloval Slezské matici soustředit pozornost na toto území. Slezská matice se pokusila navázat na svou předválečnou osvětovou činnost. Byl zde zájem o aktivity v oblasti školství i kulturní výchovy, ale ukázalo se, že nové poválečné poměry nebudou spolku nakloněny. Dne 8. září 1948 měla Slezská matice dovršit 50 let svého trvání, avšak únor 1948 přinesl zánik organizace. Byla shledána zbytečnou a přežitou, byla jí udělena nálepka buržoazní struktury a nezdravého nacionalismu, což odpovídalo novým trendům společnosti směřující k socialismu. Matiční poslání měly plnit nové, státem řízené osvětové a kulturní instituce. Slezská matice osvěty lidové, zahajující svou činnost roku 1898, ukončila nedobrovolně a definitivně svou existenci o padesát let později, v roce 1948.

Slezská matice osvěty lidové byla nepolitickým osvětovým a obranným spolkem, který se po padesát let své existence snažil rozvíjet činnost obsahující podporu českého školství, organizovat kulturně osvětové akce a pomáhat českému etniku na Těšínsku a Hlučínsku v sociální a národohospodářské oblasti. Důkazem bohaté matiční činnosti na poli školství, kulturní a osvětové výchovy nám mohou být desítky mateřských, obecných a středních škol, které – přestože mnohdy v modernější podobě – fungují především na Těšínsku dodnes. Matiční myšlenka je v současnosti realizována v Matici slezské navazující na dlouholetou a bohatou činnost jak Slezské matice osvěty lidové, tak Matice opavské.

Mgr. Bc. Sabina Dehnerová
Slezská univerzita v Opavě (absolventka)
sabina@pojistenibrno.cz

K tématu:

Zemský archiv v Opavě, fondy Policejní ředitelství Moravská Ostrava, Severomoravský krajský národní výbor Ostrava, Slezská matice osvěty lidové Slezská Ostrava, Zemská vláda slezská Opava

GAWRECKI, Dan: Studie o Těšínsku. Politické a národnostní poměry v Těšínském Slezsku 1918–1938. Český Těšín 1999.

HABRMANOVÁ, Magda: Slezská Matice osvěty lidové 1918–1938. Časopis Slezského zemského muzea, série B, roč. 41, 1992, s. 52–72.

HABRMANOVÁ, Magda: Zájem českých národních matic o Hlučínsko v meziválečném období. In: Hlučínsko v proměnách času. Sborník příspěvků z konference k 75. výročí připojení Hlučínska k Československé republice, ed. Nina Pavelčíková, Hlučín 1995, s. 49–60.

HOŘÍNEK, Antonín: Těšínsko v zrcadle Slezské Matice osvěty lidové. 50 let její činnosti, 8. září 1898 – 8. září 1948. Karviná 1960.

JEŽ, Radim – PINDUR, David (eds.): Těšínsko v proměnách staletí. Sborník přednášek z let 2008–2009 k dějinám Těšínska Slezska. Český Těšín 2010.

SOKOLOVÁ, Gabriela – HERNOVÁ, Šárka – ŠRAJEROVÁ, Ol'ga: Češi, Slováci a Poláci na Těšínsku a jejich vzájemné vztahy. Opava 1997.

WANATOWICZ, Maria Wanda: Regionalizm a separatyzm – historia i współczesność. Śląsk na tle innych obszarów. Katowice 1995.

Obnovení matiční činnosti ve Slezsku

Z historie Matice slezské

S návratem části původních českých obyvatel po ukončení války přišli do Opavy také bývalí členové a funkcionáři nacistickou okupací zlikvidované Matice opavské. Našli město zničené, matiční majetek rozchvácený, členské řady totálně rozrušené. Nicméně se s velkou vervou pustili do obnovení matiční činnosti, která se poměrně rychle rozvinula, a spolek účinně zapojili do poválečné obnovy Slezska, a to ve smyslu materiálním i kulturním. Matiční účast byla všude opravdu viditelná a výsledky byly úspěšné, ne však na dlouho. V únoru 1948 přišla změna politického směřování Československa, která na dlouhé roky ovlivnila veškeré dění ve státě. Mnohé instituce, úřady či spolky, které byly označeny za politicky nevhodné, musely ukončit svou činnost nebo byly oficiálně zrušeny. Postihlo to i Matici opavskou a také její sesterskou Slezskou matici osvěty lidové působící na Těšínsku. Zdálo se, že natrvalo.

Rok 1968 však ukázal, že tomu tak není. Pozvolné uvolňování politického diktátu, které vyvrcholilo *Pražským jarem*, probudilo utlumované občanské zájmy a k životu se začaly hlásit nové aktivity včetně těch přerušovaných před dvaceti lety. Týká se to i obou již zmíněných matičních spolků. Dosud žila většina jejich bývalých členů a latentní pocit nenaplnění jejich někdejších zájmů je podnítil k zapojení do obnovovacích procesů. V jarních měsících 1968 obvolal poslední předseda Matice opavské MUDr. Jaromír Kalus řadu bývalých členů, kteří se 9. dubna 1968 sešli na poradě v kavárně opavského hotelu Koruna a dohodli se ustavit přípravný výbor pro obnovu spolku. Sestavili prohlášení *Obnovujeme Matici opavskou*, které bylo vydáno tiskem a rozšiřováno mezi obyvatelstvem Opavska. Současně bylo navázáno spojení s aktivisty na Těšínsku, kteří podobným způsobem hodlali obnovit matiční život v této části Slezska a 25. dubna 1968 taktéž ustavili přípravný výbor v Českém Těšíně.

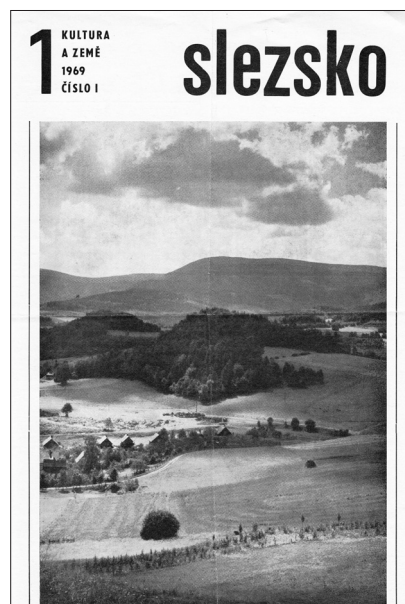
Po dohodě zástupců z obou přípravných výborů byla svolána ustavující schůze na 2. května 1968. Do zasedací síně Městského úřadu v Opavě se dostavili kromě opavského přípravného výboru také zástupci z Českého Těšína a záměrci z jedenácti slezských měst a vesnic. Hlavním řečníkem byl MUDr. Jaromír Kalus, který připomněl bohatou činnost a úspěšné výsledky obou matic v minulosti a nastínil příští možnosti a zároveň podal návrh na vytvoření nového jednotného spolku s působností na celém historickém území Slezska. K jeho prohlášení se připojili zástupci z Českého Těšína, jejichž představitel H. Laštůvka ohlásil přítomným kladné stanovisko těšínského přípravného výboru k tomuto návrhu. Schůze tak rozhodla o ustavení *Matice slezské*, v jejímž čele bude ústřední výbor a dva oblastní výbory, které budou v tendencích svých původních předchůdců – *Matice opavské* a *Slezské matice osvěty lidové* – řídit činnost každý ve své oblasti. V dalších příspěvcích pak vystoupila ještě řada přítomných, kteří nastínilí možnosti uplatnění Matice v životě slezského regionu.

Další vývoj již pokračoval velmi rychle. Nejdříve bylo nutno Matici slezskou stabilizovat legislativně, proto byly zpracovány prozatímní stanovy, které schválil tehdejší Krajský národní výbor v Ostravě již 28. srpna 1968. Mezitím se naplno rozběhly matiční aktivity realizované zájemci, kteří se k ní

přihlásili na základě četných informací v tiskových médiích. Rozsáhlé záměry Matice slezské si vyžádaly rozdělení práce, proto bylo postupně ustaveno osm pracovních komisí, např. ediční, školská, organizační, propagační apod. Brzo po ustavující schůzi Matice slezské začaly spontánně vznikat její první místní odbory, zejména v lokalitách s matiční minulostí. Do léta 1969 to v opavské oblasti bylo již sedm odborů, mezi nimi v listopadu 1968 opavský, který byl s 650 členy vůbec nejpočetnějším odborem v celé historii matiční práce ve Slezsku. V oblasti těšínské se ustavilo 13 odborů. V dubnu 1969 byl zvolen řádný oblastní výbor v Českém Těšíně a začátkem června oblastní výbor v Opavě. Na shromáždění zástupců obou oblastí pak vznikl 28. června již řádný ústřední výbor Matice slezské.

Činnost Matice slezské v tomto roce nabyla vysoké dynamiky, výstupy z odborů a komisí byly mimořádné, přestože šlo o práci zcela dobrovolnou a bez profesionálních pracovníků. Mnohé z výsledků, jež jsou uvedeny dále, se uplatňují dodnes. A to přesto, že stále platily zákony socialistické společnosti, které usměrňovaly a omezovaly občanské aktivity a řídily občanskou společnost často až do nejmenších podrobností. Mnozí politici, kteří do veřejného dění vstoupili během přechodného uvolňování, sice slibovali změnu platných pravidel, avšak téměř nikdy k tomu nedošlo. A pokud ano, byly změny rychle zrušeny v období takzvané normalizace, která následovala po vstupu vojsk Varšavské smlouvy do Československa. Jako příklady připomeňme tiskový zákon, uvolnění soukromého podnikání nebo přechodné zrušení cenzury, které se také dotkly činnosti a nakonec i existence Matice slezské.

První náznaky nepřízně politiků vůči Matici slezské se začaly projevovat na jaře 1971. Ze strany krajského národního výboru v Ostravě i okresních úřadů přicházely příkazy k omezení některých činností, k přerušení příprav již schválených akcí a nakonec k jejich úplnému zákazu, kupříkladu vydávání kulturní revue *Slezsko*, uspořádání *Matičního dne* atp. Politikům bylo trnem v oku, že Matica slezská vznikla spontánně, bez „usnesení“ shora, v místních odborech aktivizovala i občany s „negativními postoji k budování socialistické společnosti“ a zabývala se tématy, která nebyla v souladu s politickými úkoly státu. Matica byla nakonec označena za organizaci přežitou, zatíže-

Titulní strana prvního čísla revue „Slezsko“, kterou Matica slezská začala vydávat roku 1969.

Zdroj: Zemský archiv v Opavě

nou buržoazním nacionalismem a odporující „proletářskému internacionalismu“, který vytyčoval hlavní směry při budování socialistického státu. Tyto argumenty se příliš nelišily od těch z roku 1948, kdy byly likvidovány obě předchůdkyně Matice slezské. Krajský národní výbor nakonec předložil vedení Matice ultimátum k ukončení činnosti vlastním rozhodnutím, v opačném případě dojde k jejímu rozpuštění i se zabavením majetku a případnými důsledky pro její funkcionáře. Ústřední výbor volil proto první možnost, a tak došlo k postupnému „rozchodu“ matičních orgánů a předání majetku podle jejich volby. K definitivnímu ukončení činnosti Matice slezské došlo 31. srpna 1972 rozhodnutím jejího ústředního výboru a jeho zánikem. Ale i tak se někteří hlavní představitelé spolku nevyhnuli pozdějším osobním postihům i za své působení v Matici slezské.

Jaké tedy byly výsledky prvního období existence Matice slezské v letech 1968–1972? Přesto, že Matice slezská byla donucena své aktivity ukončit a po celé toto období musela svou činnost uskutečňovat jen v mezích platných norem, přehled výsledků je přesvědčivý. V první řadě se probudil značný zájem o matiční práci a Matice slezská vytvořila silnou členskou základnu. Založila a po tři roky vydávala revue *Slezsko* zaměřenou na vlastivědu a kulturu této historické části republiky (tento časopis našel v pozdějších letech svého pokračovatele ve *Vlastivědných listech*). Pro členy a zájemce vydala čtyři čísla *Zpráv Matice slezské*. Po zmaržené snaze o navrácení Matičního domu, což tehdy platné zákony neumožnily, vybudovala stálý sekretariát na Krnovské ulici v Opavě, který se stal krátkodobě informačním a organizačním centrem celého spolku. Vytvořila tradici poznávacích vlastivědných zájezdů po Slezsku a blízkých částech republiky a také Polska, z nichž některé byly následně často opakovány, např. zájezd *Hlučinskem krok za krokem*. Z ambiciózního edičního programu se podařilo vydat sice pouze jedinou, ale relativně zásadní odbornou publikaci o osídlení Jesenicka. Navázala na poválečnou ideu Matice opavské a připravila rozsáhlou celorepublikovou kampaň

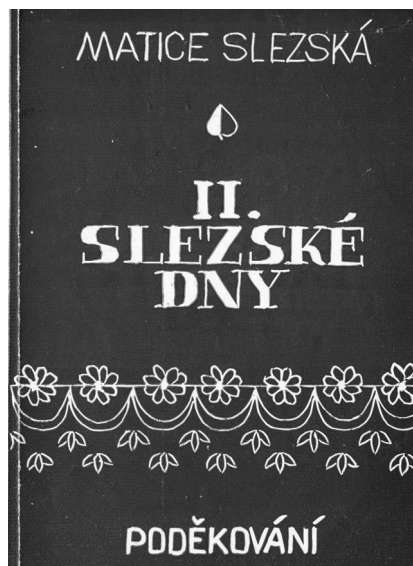

Momentka ze setkání slezského lidu na Ostré hůrce v roce 1998.
Foto: Matice slezská

i umlčení Matice slezské a jsou dnes nejvýznamnější akcí její těšínské oblasti.

Tyto skutečnosti, které zanechaly výrazné stopy v povědomí obyvatel Slezska a dílem také v dalších letech přežívaly v jiné podobě nebo pod jinými institucemi, vedly k tomu, že jakmile se změnily politické poměry po roce 1989, došlo i k obnovení Matice slezské a celého jejího programu. U obnovy stáli opět ti, kteří museli před dvěma desítkami let její existenci uzavřít, pokud ovšem ještě žili. Druhé, téměř dvacetileté umlčení však způsobilo, že řady bývalých matičních příznivců výrazně prořídly. Neopakovala se proto spontánnost roku 1968 a obnovení činnosti Matice slezské probíhalo velmi pomalu a těžce. Vždyť i dnes, po více jak čtvrtstoletí, počet odborů ani členská základna nedosáhly dřívějších počtů. Postup obnovy činnosti Matice slezské byl obdobný jako v roce 1968 s tím, že s postupně se měnícími podmínkami veřejného života bylo vše snadnější.

Program obnoveného spolku navázal na záměry z roku 1968. Iniciativu nyní neomezovaly zákazy a zásahy z vyšších politických míst, takže i menší počet členů a funkcionářů dosáhl intenzivnějším úsilím významných výsledků. Prokazují to aktivity, které navazují na zakladatelské čtyřleté období po Pražském jaru, ale i nové pořady rozšiřující působnost matičního zájmu: pořádání koncertů, besed a přednášek, odborných konferencí, vlastivědných zájezdů, organizační spoluúčast na festivalech a významných setkáních, navázání spolupráce s podobnými spolky u nás a také v zahraničí a další. Výrazně se obohatila vydavatelská činnost jak u periodik převzetím *Vlastivědných listů* do plné kompetence, tak i individuálních titulů, jichž lze napočítat více jak dvě desítky. Významné položky v činnosti Matice slezské představují Matiční dům v Opavě a národopisný areál v Dolní Lomné, které jí byly vráceny do vlastnictví a jež musí spolek nejen udržovat a obnovovat, ale také účelově a vhodně využívat. Konkrétní výčet všech výsledků Matice slezské a jejich odborů by byl příliš obsáhlý a překročil by rozsah tohoto krátkého přehledu její novodobé historie, proto odkazujeme na internetové stránky Matice slezské (www.maticeslezska-opava.cz).

Akteři spolupodílející se na II. Slezských dnech v Dolní Lomné v září 1970 obdrželi posléze od Matice slezské děkovný list.
Zdroj: Zemský archiv v Opavě

za založení vysoké školy humanitního zaměření ve Slezsku, která přes tehdejší neúspěch nakonec umožnila vznik Slezské univerzity v Opavě po sametové revoluci 1989. Zahájila výstavbu národopisného areálu v Dolní Lomné na Těšínsku a realizovala první ročníky *Slezských dnů*, které přetrvaly

Ing. Vlastimil Kočvara
Matice slezská, pobočný spolek v Opavě
kocvarav@atlas.cz

Archeologická sbírka Muzea Matice opavské

Archeologické nálezy ve sbírkách matičního muzea stály spíše v pozadí zájmu. Nikoli snad pro jejich historickou hodnotu. Musíme si uvědomit, že byly zachráněny a uchovány, ačkoli badatelské zaměření Matice opavské bylo odlišné. Přesto, nebo možná právě proto, jejich význam na počátku 20. století významně vzrostl. Psal se rok 1903 a při příležitosti sjezdu tzv. *vídeňské antropologické společnosti* bylo třeba se „blýsknout“ mimo jiné pravěkými nálezy ze slezských lokalit. A nalezišť nebylo málo, vždyť počátky předhistorického bádání ve Slezsku sahají daleko před polovinu 19. století (byť způsob jejich výzkumu by dnešnímu archeologovi často připadal přinejmenším těžko uvěřitelný). Bohužel však dlouho neexistovala instituce, která by cíleně vytvářela prehistorickou sbírku, proto mnohé cenné nálezy z lokalit velkých jmen, jako jsou Holasovice, Úvalno či Kateřinky, putovaly buď k soukromým sběratelům, či do Přírodovědeckého muzea ve Vídni.

Oklikou se postupně dostáváme k charakteru sbírek tehdejšího spektra opavských muzeí. *Gymnazijní muzeum* v Opavě, nejstarší muzeum na našem území (založeno 1814), sloužilo hlavně studentům a zaměřovalo se primárně na přírodniny. Zaslouhou profesora dějepisu a kustoda Faustina Ense byly do sbírek přijímány i archeologické nálezy a umělecko-historické předměty, nejednalo se však o systematické budování slezské prehistorické sbírky. Ani *Městské muzeum* (založeno 1897) takovou sbírku nemělo, ze své podstaty shromažďovalo hlavně nálezy opavské. *Muzeum Matice opavské* (založeno 1884) mělo také zcela jiné cíle a archeologie stála spíše na okraji. Oba zakladatelé muzejního odboru, Vincenc Prasek a Josef Zukal, milovali historii. Ovšem každý poněkud jiným způsobem: zatímco Zukal byl skutečným historikem, vědcem, zakladatelem české historiografie v rakouském Slezsku, Prasek byl velmi všestranná osobnost – mimo jiné muzejník a pedagog. Cíleně působili na venkově a úspěšně budovali národopisnou sbírku, která obsahovala i prehistorické nálezy. V roce 1893 uspořádali pracovníci Matice opavské v Opavě národopisnou výstavu, která byla jakýmsi nácvikem před předvedením národopisného materiálu o dva roky později na výstavě v Praze. Nelze říci, jaké procento sbírky či výstav tvořila archeologická část. Zájem Matice o vykopávky plynul spíše ze snahy předměty zachránit. Ostatně sám Prasek byl k archeologii velmi skeptický, periodizaci pravěku dokonce přirovnával ke karetní hře.

Ale vraťme se k události naznačené v úvodu. Když se roku 1903 konal onen sjezd vídeňské antropologické společ-

nosti, obrátili se pracovníci *Muzea pro umění a průmysl* v Opavě (založeno 1882; budoucí Slezské zemské muzeum) na příslušný odbor Matice opavské a její „archeologickou“ sbírku si pro výstavu vypůjčili. Bez ní by nevznikla. Ani umělecko-průmyslové muzeum, které sjezd hostilo, totiž v té době ještě prehistorickým fondem nedisponovalo. Jak trefně napsal dr. Karel Černohorský: „*Matice opavská pěstovala sběratelství prehistorických předmětů již v době, kdy opavská muzea o praehistorii valného zájmu neměla. A byla to také její praehistorická sbírka, která při sjezdu německých antropologů v Opavě v r. 1903 prezentovala slezské bádání.*“

V roce 1921 se archeologické dobrodružství v Muzeu Matice opavské uzavírá. Prehistorické předměty (140 ks) byly nejprve zapůjčeny pro další z výstav Zemského muzea a následně převedeny jako depozitum a soustředěny spolu s dalšími z ostatních muzeí, vlastních výzkumů a od mnoha soukromých sběratelů včetně Vincence Praska v nové pravěké sbírce. Ně-

mecké ředitelství muzea s cennými přírůstkami valné plány nemělo a do roku 1935, kdy byl vedením pověřen Karel Černohorský, postupně splynuly s ostatními. Nástup Černohorského znamenal velké změny, vize a plány, které přerušila válka. Nakonec se pravěké sbírce málem stala osudnou právě nová expozice v hlavní výstavní budově. Při bombardování Opavy v roce 1945 dostal několik zásahů i tento prostor a co nezničila přímo bomba, dokonal požár. Bohužel valná část zde vystavených nálezu pocházela právě z Muzea Matice opavské.

Částečnou odpověď na otázku, co tedy vlastně muzeum zachraňovalo, nám dal nový kustod pravěkých sbírek dr. Lumír Jisl, který do Zemského muzea nastoupil krátce po válce, v roce 1947. Našel je doslova v troskách. A protože to byl systematický člověk, začala jeho mnohaletá práce, která připomínala spíše činnost detektiva než kurátora, kdy sbírku revidoval a katalogizoval. Zajistil informace alespoň o zbytcích prehistorických nálezu z matiční sbírky – poctivě je totiž označoval zkratkou „MO“ do inventáře i na ně samotné. Identifikoval takto více než 80 nálezu, zbytek byl buď zcela zničen, nebo prostě splynul s jinými. Většina jich má v názvu lokality uvedeno Slezsko, protože se jejich původ nepodařilo zjistit, některé jsou přímo z Holasovic, Branky či Kylešovic. Jedná se zejména o neolitické a eneolitické nádoby (amfory, hrnce, šálky, koflíky), dále hliněné přesleny, střepy, kamennou broušenou industrii (několik sekerek a sekeromla-

tů, jedna motyka), nejčastěji pak náležející kultuře nálevkovitých pohárů. V materiálu vystupuje také několik bronzových šperků – kroužků a jehlic, dále bronzové sekery s laloky a hrot kopí kultury lidu popelnicových polí. Stopy po požáru, jako deformace keramiky či změna zbarvení bronzů, jsou na nich patrné dodnes.

Fotografie, kterou přikládáme, byla pořízena při příležitosti výstavy Slezského zemského muzea Země a její muzeum v roce 2014. Napodobuje snímek z roku 1927, který vyšel v Památníku Matice opavské a reprezentoval výběr jejích sbírek. Vzádu vidíme velkou amforu s tunelovitými oušky, vlevo jednouchý dvojkónický džbán, broušenou sekerku a dva sekeromlaty, uprostřed bronzový hrot kopí lužické kul-

tury, dvě bronzové sekery s laloky, čepel srpů a více než 40 cm dlouhou bronzovou jehlici s dvojkónickou hlavici, vpravo pak menší trojuchou amforu a bronzový nákrčník.

Snad nebudeme daleko od pravdy, když závěrem vyzdvihneme dvě události – zapůjčení předmětů budoucímu Slezskému zemskému muzeu na počátku 20. století a až „otcovskou“ péči dr. Jisla o katalog nálezů – jako ty, díky nimž dnes máme (byť neúplné) povědomí o archeologické sbírce Muzea Matice opavské.

Mgr. Pavla Skalická
Slezské zemské muzeum
skalicka@szm.cz

K tématu:

BAKALA, Jaroslav: Lumír Jisl a vědecké bádání ve Slezsku. Časopis Slezského muzea, série B, roč. 19, 1970, s. 1–8.

ČERNOHORSKÝ, Karel: Museum Matice opavské a jeho sbírky. In: Památník Matice Opavské 1877–1927, ed. Václav Čepelák, Opava 1927, s. 62–83.

JISL, Lumír: Počátky archeologického bádání ve Slezsku a opavská muzea. In: 150 let Slezského muzea. 1814–1964, Ostrava 1964, s. 121–129.

KARGER, Viktor: Předhistorické bádání ve Slezsku a výstava předhistorických a praehistorických starožitností v Zemském

muzeu slezském. Věstník Slezského zemského muzea v Opavě, roč. 1, 1922, č. 1, s. 7–31.

ORLÍK, Josef: Počátky Gymnasijního muzea v Opavě. In: 150 let Slezského muzea. 1814–1964, Ostrava 1964, s. 19–38.

SKLENÁŘ, Karel – SKLENÁŘOVÁ, Zuzana – SLABINA, Miloslav: Encyklopedie pravěku v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Praha 2002.

ŠÍL, Jiří a kol.: Země a její muzeum. Slezské zemské muzeum a muzejní tradice českého Slezska. Opava 2014.

Petr Hanousek

Beethovenův Hradec pětapadesátiletý

Violistka Kangryun Nam z Jižní Koreje, vítězka soutěže v roce 2012.
Foto: Milan Mainuš

Kulturní akce připomínající dva pobyty Ludwiga van Beethovena na letním sídle knížat Lichnovských začaly být na zámku v Hradci nad Moravicí organizovány již od počátku 50. let minulého století. Ke vzniku skutečného hudebního festivalu s promyšlenou dramaturgií však došlo až v roce 1960. Jako součást *Hradeckého léta* se k 190. výročí narození skladatele konaly tzv. *Beethovenovy dny*. Díky Bohuslavu Valuškoví, který byl vedoucím zámeckého osvětového střediska, byla instalována výstava Beethoven u nás, doplněná přednáškou Cyrila Vymetala, a uskutečnilo se několik koncertů. Zásadní význam pro další dění pak mělo svolání konference hudebních vědců. Z diskusí během dvoudenního setkání vzešel požadavek na ustavení odborné komise, která by zkoumala Beethovenovy vztahy k českým zemím a Slovensku. Vedle muzikologic-

kých úkolů se přítomní zabývali možností pořádat každoroční festival propojený se soutěží začínajících hudebníků. Na svém dalším jednání komise navrhla pětiletý soutěžní cyklus střídající obory skladba, klavír, housle, violoncello a komorní hra.

O rok později měl festival, tentokrát již s oficiálním názvem *Beethovenův Hradec* (BH), skutečně reprezentativní podobu, uskutečnila se i plánovaná soutěž v oboru skladba, nebyla však příliš úspěšná a pořadatelé se k tomuto oboru již nevrátili. Značný společenský ohlas měl i následující festival, v jehož rámci došlo 12. května 1962 k oficiálnímu vyhlášení prvního ročníku soutěže pro studenty konzervatoří v oboru klavír. U jejího zrodu stáli členové Beethovenovy společnosti, hudební vědci a pedagogové, zejména Karel Božek,

kteý v roce 1963 vystřídal ve funkci tajemníka Miroslava Maluru, Ivan Měrka, Ján Pragant, František Rauch, Ivo Stolařík, Jaroslav Vanický a Jan Vratislavský. Soutěž o cenu Beethovenova Hradce však dnešní mezinárodní dění připomínala pouze vzdáleně, první výběrová kola se odehrávala již dříve na jednotlivých konzervatořích. Přípravu soutěžního finále zajistilo *Slezské kulturní středisko s Beethovenovou společností* v ČSSR a ostravskou konzervatoří. Vyhlášení výsledků a následný koncert se konal v neděli 2. prosince 1962 v renesanční síni Bílého zámku.

V roce 1963 se soutěžním oborem stal opět klavír a soutěž *O cenu Beethovenova Hradce* měla takovou odezvu, že při koncertě vítězů kapacitně nestačil zámecký sál, další ročníky se proto přestěhovaly do Velké dvorany Červené-

V rámci zahajovacího koncertu 53. ročníku Beethovenova Hradce v roce 2015 se představili jednotliví členové mezinárodní poroty, kteří vystoupili s Korngold kvartetem (vpravo člen poroty Wolfgang Klos z Rakouska). Foto: Milan Mainuš

ho zámku. Jako hosté se festivalu zúčastnili i studenti z Polska a Maďarska. Následujícího roku soutěžili houslisté, další rok se pořadatelé vrátili opět ke klavíru, následovalo violoncello, v roce 1967 klavírní trio a smyčcové kvarteto. Tyto obory se víceméně pravidelně střídaly i v dalších letech. Soutěžní podmínky se prozatím vztahovaly pouze na posluchače konzervatoří, počet soutěžních kol nebyl ještě pevně stanoven, stejně jako termín soutěže. Celé první desetiletí Beethovenova společnost pořádala muzikologické konference, z nichž každoročně vydávala sborníky *Československá beethoveniána*.

K zásadní úpravě soutěžních podmínek došlo během roku 1970. Místo dvou či tří kategorií podle ročníku studia na konzervatoři byly stanoveny tři kategorie podle věku soutěžících, přičemž 3. kategorie byla určena mladým interpretům až do 30 let (u soutěže smyčcových kvartet byl rozhodující věkový součet do 100 let). Přihlášku tak mohli podat i studenti z dalších typů škol od lidových škol umění až po akademie, zváni byli i studenti z Polska. Také festivalová dramaturgie tohoto ročníku byla velkorysá, protože Hradec a Opava se staly centrem celostátních oslav 200. výročí Beethovenova narození a místem mezinárodního muzikologického kongresu. Další festivalové dění poznamenal v lednu 1972 požár Červeného zámku. Nouzové prostory nabídl Vojenský klub v Opavě (dnes rektorát Slezské univerzity), do rekonstruovaných prostor se soutěžící mohli vrátit až v roce 1976. Z iniciativy ministerstva kultury se v roce 1975 do festivalu vklínila soutěž v oboru cembalo a viola. Interpretační soutěže bezpochyby obohatily český hudební život, nicméně dosavadní cyklus BH tím byl rozšířen na čtyřletý, což nevyhovovalo pedagogům konzervatoří. Proto byly v roce 1983 na zkoušku spojeny oba projekty – cembalo a viola v rámci ministerské interpretační soutěže spolu s klavírní „Beethovenkou“. Poslední interpretační soutěž ministerstva kultury pro sólové pěvce proběhla v říjnu roku 1988 jako připomínka 110. výročí narození Emy Destinové.

Zatímco klavírních soutěží vznikla v naší zemi celá řada, pro studenty smyčcových nástrojů (zejména violisty) byla done-

dávna hradecká soutěž téměř ojedinělou příležitostí pro vzájemnou konfrontaci. Záměrem pořadatelů bylo i to, aby si studenti měli možnost vyzkoušet náročné podmínky mezinárodních soutěží, např. Pražského jara. Scénář Celostátní hudební soutěže O cenu Beethovenova Hradce se proto až do začátku 90. let počtem kol, kategorií a oborů víceméně neměnil. První soutěžní kolo bylo anonymní s povinnými skladbami z díla Ludwiga van Beethovena ve všech oborech a kategoriích. Od roku 1973 pak finální kolo třetí kategorie klavírní a houslové soutěže vrcholilo Beethovenovým koncertem, při slavnostním závěrečném vystoupení za doprovodu Janáčkovy filharmonie Ostrava. Pořadatelé soutěže zároveň podporovali uvádění kompozic soudobých českých a slovenských skladatelů.

Změna politického systému se postupně dotkla i hudebního dění na Hradci. Během 29. ročníku soutěže došlo k obnovení činnosti Beethovenovy společnosti, v jejímž čele nyní stáli Rudolf Pečman, Ivan Měrka, Miroslav Malura a mezi členy, z nichž řada v době normalizace nemohla publikovat, byli třeba Marián Jurík, Vladimír Karbusický, Bohumil Plevka a řada dalších. Po náhlém úmrtí Miroslava Malury v roce 2000 Beethovenova společnost již další činnost nevyvíjela. Nastavení soutěžních podmínek se ujal přípravný výbor jmenovaný novým ředitelem správy zámku (později kastelánem) Radomírem Příbylou. Tvořili jej spolu s ním členové *Společnosti koncertních umělců* a pedagogové vznikající Ostravské univerzity klavírista Rudolf Bernatík, violoncellista Jan Hališka, houslista Vítězslav Kuzník a violista Pavel Vítek. K podstatným změnám v soutěžní strategii patřilo, že počínaje rokem 1992 byly vypisovány jen dvě věkové kategorie (do 19 a 30 let), protože třetí, původně určená studentům vysokých škol, měla stabilně malou účast. Nic již nebránilo tomu, aby se soutěže mohli zúčastnit i studenti ze vzdálenějších zemí. Také proto přestali organizátoři používat v názvu soutěže slovní spojení „o cenu“ a vrátili se k původnímu názvu festivalu, ke stručnějšímu a pro překlad do angličtiny přijatelnějšímu jménu – Beethovenův Hradec. Na přání pořadatele vystřídal v roce 1994 Ivana Měrku v roli tajemníka poroty Petr Hanousek, který pak soutěž organizoval až do roku 2014.

Další vývojový zlom odstartovala reforma státní správy, vznik krajských a rušení okresních úřadů. Dosavadní vyhlášovatel soutěže – Správa zámku Hradce nad Moravicí a Raduně – byl v roce 2002 převeden pod Státní památkový ústav (dnes Národní památkový ústav), a tím zbaven možnosti pořádat kulturní akce. To postavilo organizátory festivalu před úkol nově zajistit financování. O pomoc byla písemně požádána Rada Moravskoslezského kraje, která od roku 2002 přislíbila poskytnout účelovou dotaci novému pořadateli, jímž se stalo ostravské *Sdružení pro umění a výchovu Talent*. Částečně tak byly pokryty náklady, které před svým zrušením kompletně nesl Okresní úřad v Opavě. Moravskoslezský kraj začal dotovat Beethovenův Hradec přímo z rozpočtu jako jednu z nejprestižnějších kulturních akcí ve Slezsku. Soutěž by přesto nemohla existovat bez pomoci dalších podporovatelů a sponzorů. Díky grantovým žádostem podávaným sdružením Talent ji pravidelně dotovalo Ministerstvo kultury České republiky a střídavě několik hudebních nadací. Podpůrnou roli sehrály různé instituce v regionu, třeba Matice slezská, Městský úřad v Hradci nad Moravicí nebo Statutární město Opava, které festivalové koncerty začalo vřazovat přímo do své abonentní řady.

Hudební soutěže vznikají s cílem pomáhat mladým interpretům při vstupu na profesionální uměleckou dráhu, úspěšní laureáti se pak naopak stávají jejich ikonami. Pro BH se jí v roce 1973 stal polský klavírista Krystian Zimerman. Také celá plejáda českých a slovenských koncertních umělců a pedagogů na Hradci začínala. Někteří z nich hradeckou soutěž navštěvují v roli interpretů, porotců, korepetitorů či pedagogů nastupující hudební generace. Další úspěchy zahraničních laureátů BH z posledních let potvrzují, že verdikty porot mohou mít značnou váhu, zvláště jsou-li provázeny zájmem médií. Od roku 2008 pořadatel upustil od rozdělení soutěžních podmínek do dvou věkových kategorií, došlo ke sjednocení repertoáru ve třech kolech soutěže pro všechny nástroje bez stanovení povinných skladeb, zřetelně byly navýšeny finanční ceny pro vítěze. Za formulaci soutěžních podmínek přestal zodpovídat přípravný výbor, neboť repertoár začali formulovat oslovení předsedové porot, kteří si rovněž samostatně vybírali další porotce do pětičlenného týmu. Vzhledem k tomu, že se upustilo od vypsání soutěže pro kvarteta a tria, mohly se čtyři interpretační obory po dvojicích co dva roky střídat – klavír s houslemi, viola s violoncellem.

Z finančních důvodů se v roce 2011 uskutečnila jen soutěž pro obor klavír, ze stejného důvodu se pořadatelé k modelu dvou oborů již nevrátili. V roce 2013 se soutěž nekonala vůbec, proběhla jen festivalová série koncertů a přehlídek mladých interpretačních a skladatelských talentů. Po ukončení činnosti sdružení Talent převzala pořadatelské povinnosti 52. ročníku v roce 2014 Matice slezská z Opavy, která v úzké spolupráci s Jakubem Hypšem (laureátem klavírní soutěže z roku 2003) v roli tajemníka poroty a koordinátora celé soutěže uspořádala i následné dva ročníky. Pro 55. ročník v roce 2017 organizaci soutěže převzal nový pořadatel – Církevní konzervatoř Opava.

K tématu:

BOŽENEK, Karel: *Hudební tradice a současnost (K historii dvaceti ročníků celostátní soutěže O cenu Beethovenova Hradce)*. Časopis Slezského muzea, série B, roč. 33, 1984, s. 105–125.

BOŽENEK, Karel – KOLÁŘOVÁ, Eva – HANOUSEK, Petr: *Hradec nad Moravicí a Ludwig van Beethoven. Hradec nad Moravicí 2017*.

Beethovenův Hradec není jen soutěž mladých talentovaných hudebníků, ale také hudební festival. Po řadu let samotné soutěžní klání doplňují různé hudební a kulturní akce. Vysoké renomé mají *zahajovací a závěrečné koncerty* Beethovenova Hradce, které pravidelně hostí posluchači zaplněná Velká dvorana hradeckého Červeného zámku. Po roce 2005 začali zámek navštěvovat mladí komponisté, a to jednak díky celostátní skladatelské soutěži žáků ZUŠ vyhlášené od roku 1996 ministerstvem školství (pořadatelem byla převážně ZUŠ Vladislava Vančury Háj ve Slezsku), jednak díky *Dílně pro nejmladší skladatele*, kterou od roku 2006 pořádá brněnské *Sdružení Q*. Součástí festivalu se vedle setkání mladých skladatelů staly celodenní nesoutěžní hudební a výtvarné přehlídky talentovaných žáků ZUŠ Moravskoslezského kraje s názvem *Múziáda*. Od roku 2007 se uvedené přehlídky zaměřovaly na tvorbu významných jubilujících skladatelů a prezentaci vítězů soutěží. Pořadatelem bylo *Sdružení Múza*, organizátorem ZUŠ Vladislava Vančury Háj ve Slezsku, od roku 2017 ZUŠ Hradec nad Moravicí.

Beethovenovu Hradci se dostává pozornosti také na mediálním poli. V ostravském televizním studiu vznikly v letech 1999–2001 tři dokumentární filmy. Správa hradeckého zámku vydala v roce 2000 kompaktní disk s výběrem nahrávek z koncertů laureátů, které pořizoval stálý mediální partner Český rozhlas Ostrava. Záznamy jsou víceméně pravidelně odvysílány na stanici Vltava. Texty o soutěži a festivalu publikovaly měsíčníky *Talent* a *Hudební rozhledy*, nověji také internetové časopisy *Opera+*, *Ostravan* atd. Webové stránky měla soutěž od roku 2005. V rámci jubilejního 50. ročníku soutěže byla vydána obsáhlá česko-anglická publikace, její stručnější a aktualizovanou verzi připravila k tisku v roce 2014 Matice slezská. Sborník textů o soutěži po roce 1990 doplněný studií Karla Boženka o vztahu Beethovena k Lichnovským byl vydán v roce 2017 k 55. ročníku Beethovenova Hradce. K témuž výročí byla ve Velké dvoraně Červeného zámku nainstalována výstava o posledním desetiletí soutěže (grafikem propagačních tisků byl Petr Pavlán) a pokřtěn byl rovněž kompaktní disk *Beethoven Lichnovským*, jenž obsahuje klavírní díla nahraná laureáty soutěže, kteří dnes pedagogicky působí na Ostravské univerzitě.

V průběhu půlstoletí se podařilo z původní soutěže českých konzervatoristů vytvořit prestižní hudební událost přinášející do naší země vpravdě světovou interpretační úroveň a tolik potřebný náhled na soudobý estetický ideál. Mezi našimi zavedenými soutěžemi si Beethovenův Hradec udržel vysoký kredit díky reprezentativním mezinárodním porotám a rostoucí účasti studentů z mnoha států Evropy, Asie i Ameriky. Svou pozitivní roli jistě sehrála i mimořádná hudební tradice místa, hodnotný mobiliár zámku (klávesové nástroje, na něž hráli Mozart, Beethoven a Liszt) a malebná příroda v okolí, tedy výrazný *genius loci*.

Mgr. Petr Hanousek
ZUŠ Vladislava Vančury Háj ve Slezsku
petr.hanousek@post.cz

FOJTÍKOVÁ, Jana a kol.: *Beethovenův Hradec. Publikace o pětadvacetileté historii celost. soutěže o Cenu Beethovenova Hradce 1962–1986. Hradec nad Moravicí 1986*.

MALURA, Miroslav – KOLÁŘOVÁ, Eva – HANOUSEK, Petr: *Beethovenův Hradec 1961–2011. [Ostrava-Hulváky] 2011*.

VRATISLAVSKÝ, Jan: *Celostátní hudební soutěže o cenu Beethovenova Hradce. Opava 1978*.

„Práce v muzeu je kreativní,“ říká mladý historik a muzejní kurátor Ondřej Haničák

1. Ondřeji, Vaše odborná práce historika a kurátora Slezského zemského muzea je úzce spjata se Slezskem. Vy sám pocházíte ze Slezska?

Ano, pocházím přímo z historicky významného slezského města, a sice z Opavy. V Opavě jsem se narodil, vystudoval a jsem zde také profesně činný. Vlastně by se dalo říci, že jsem se Slezskem a Opavou bytostně spjatý, byť se má rodina, podobně jako u řady dalších dnešních Opavanů, do města přistěhovala teprve v poválečném období.

2. Jak jste se vlastně dostal k historii, zajímala Vás už od dětství?

Od dětství mě provázel především zájem o literaturu. Řízením osudu jsem trávil relativně dost času s rodiči na cestách. Musím připomenout, že to bylo v době, kdy notebooky a chytré telefony existovaly pouze v představách několika osvícených techniků. Četba knih tedy pro mě byla jedinou možností, jak si ušetrčit hodiny v rozmanitých dopravních prostředcích. Tím jsem patrně v tomto ohledu získal tak trochu neplánovaně „náskok“ oproti dalším vrstevníkům. Můj vztah k odborné, především historické literatuře se začal utvářet až koncem středoškolských studií. Historii jsem měl ovšem v oblíbě již mnohem dříve, ale spíš v jakési imaginativní, romantické poloze spjaté především s beletristickou četbou.

3. Představte nám prosím trochu svoji práci v muzeu. Co všechno má na starosti kurátor?

Zcela obecně se dá říct, že kurátor má především na starosti sbírku. Jeho úkolem je sbírku doplňovat, sbírkové předměty poté hlouběji poznávat a tyto poznatky dále prezentovat nejen odborné, ale také laické veřejnosti. Obvykle se tak děje prostřednictvím odborných studií, popularizačních a publicistických článků či knih, ale také díky přednáškám a vystupování v médiích. Pro muzejního kurátora je ovšem nejtypičtější formou prezentace pořádání výstav, které bývají často doplněny katalogy, jež v tisku uchovávají alespoň něco z atmosféry a sdělení výstavy, která je dříve či později ukončena. Pro výstavy muzejního a galerijního typu je charakteristické, že ideu či sdělení kurátor tlumočí především prostřednictvím autentických exponátů.

Starost o sbírkové předměty, které jsou uloženy v depozitářích, je další podstatnou povinností každého kurátora, který zodpovídá jak za jejich fyzický stav a zachování, tak za prohloubení znalostí, které jsou o nich známy. Ve větších muzeích, kam v kontextu České republiky spadá také Slezské zemské muzeum, jsou jednotlivé části sbírky spravovány odborníky, kteří jsou specialisté jednotlivých oborů či vědeckých disciplín. Nalezneme zde například kurátory specializující se na archeologii, dějiny umění, etnografii, muzikologii či teatrologii, ze širokého spektra přírodovědců zmiňme alespoň specialisty na zoologii, mineralogii, entomologii, botaniku či ichtyologii. Společným jmenovatelem všech je tedy starost o část své sbírky, i když každá sbírka vyžaduje specifický přístup. Zpravidla se odlišuje způsob, jakým kurátoři doplňují například sbírku bezobratlých živočichů či výtvarného umění, i když například nákup unikátního artefaktu v renomované aukční síni může

být stejně dobrodružný a nepředvídatelný jako expedice do rovníkového pralesa.

Pokud se vrátím k historické sbírce, která je mi nejbližší, můžu čtenářům prozradit, že je zde uchovávána velmi cenná kolekce chladných i palných zbraní a dalších militarií, sbírka pečetidel a pečeti, starých fotografií nejen Opavy a Opavska, map a plánů, odznaků, praporů, plakátů a rozmanitých písemností, spotřební elektroniky a třeba také střeleckých terčů. Veškeré shromážděné artefakty se tak či onak váží k naší primární sběrné oblasti, historickému rakouskému či po roce 1918 českému Slezsku.

4. Kromě sociálních a kulturních dějin se vědecky zaměřujete na renesanční profánní architekturu ve Slezsku. Čím Vás renesanční architektura oslovila, proč právě renesance?

Především je třeba upřesnit, že se nezabývám ani tak architekturou s velkým A na začátku slova jako spíše produkty účelového stavitelství reprezentovanými zejména stavebním typem měšťanského domu. Při procházkách slezskými městy rozhodně nezaznamenáváme podobné budovy jako ve Slavonicích, Telči či Českém Krumlově. Naopak u nás ve Slezsku se fáze výstavby měšťanských domů, které je možné klást do renesančního období, skrývají za mladšími fasádami, je proto nutné odlišit řadu mladších stavebních úprav a přestaveb. Pokud tak učiníme u většího vzorku budov z většího počtu měst, zjistíme, že zdejší zástavba byla právě v tomto období odlišná od zástavby v Čechách nebo na Moravě. Stručně řečeno, měla svůj vlastní osobitý ráz, který byl diktován zčásti starší výtvarnou tradicí, zčásti byl podmíněn funkčními nároky a zčásti utvářen také určitou mírou inovativnosti stavitelů. Ti ovšem naopak vždy rovněž vycházeli vstříc požadavkům, jež na ně kladli stavebníci jakožto objednatelé. Právě rozplétání přediva těchto vazeb a vztahů mě na tématu přitahovalo nejvíce. Je třeba také říci, že v tomto ohledu šlo rovněž o nezpracované téma, které – podle názoru zkušenějších znalců problematiky – pozornost zasluhovalo.

5. K Vaším odborným aktivitám patří mimo jiné i popularizační a pedagogická činnost. Jak jsou na tom podle Vás mladí lidé se zájmem o historii?

Vztah k historii je třeba systematicky pěstovat, a to již od relativně útlého věku. Výzvou je samozřejmě způsob, jakým je mladým lidem historie zprostředkována. Z vlastní zkušenosti vím, že je vhodné podněcovat zejména zvědavost, která je obzvláště mladým lidem vlastní. Velký potenciál má podle mého soudu také vazba k regionu, respektive k domovu, která je založena spíš na citovém než racionálním základě. V tom vidím také potenciál regionální historie a vlastivědy, která mladým lidem odkrývá dříve neznámé aspekty jejich bezprostředního okolí.

6. Na přelomu loňského a letošního roku navštívili mnozí z nás ve Slezském zemském muzeu výstavy Spolkový život ve Slezsku a Matice opavská a spolkový život ve Slezsku, které jste připravil a k nimž jste také napsal katalog a další doprovodné publikace. Co všechno taková příprava výstavy obnáší?

Byť to byl úkol obtížný, přesto jsme si s kolegy při jeho plnění užili také spoustu zábavy a zejména skutečně neočekávaných překvapení. Nejprve jsme si museli s kolegou Martinem Janákem, spoluautorem výstavy, ujasnit, jak téma uchopit. Bylo nám jasné, že pestrou škálu spolků nelze představit v celé její šíři. Zaměřili jsme se proto na spolky, po nichž se nám v muzejních sbírkách zachovaly z výstavního hlediska atraktivní sbírkové předměty. Jejich prostřednictvím jsme poté prezentovali související témata, jako například spolky zábavní a společenské, sportovní, turistické, politické, národně obranné, hospodářské, střelecké a další. Pak již nezbývalo nic „menšího“ než vymyslet prostorové rozčlenění a návaznost jednotlivých témat, v jejichž rámci byly představeny samotné exponáty. Kapitoulou samou pro sebe bylo výtvarné zpracování výstavního prostoru. Z naznačeného je zřejmé, že příprava výstavy je týmová práce a bez kooperace mnoha lidí je její úspěšná realizace prakticky nemožná.

7. A na jaké zajímavosti jste během práce na oněch výstavách narazil? Který spolek je například Vám blízký?

Během přípravné fáze jsme objevovali dávno zapomenuté předměty, jejichž původní význam zaval čas. Obzvláště úsměvné bylo určení některých artefaktů spjatých s humoristickým spolkem Schlaraffia, který působil jak v Opavě a dalších slezských městech, tak na Moravě a v Čechách. Ceremoniální meč sloužící k rázovitému obřadu pasování na rytíře byl například v jedné expozici prezentován v souvislosti s útrpným právem. Nůžky na uštění dlouhé řeči v jiné expozici jindy zase mylně prezentovaly vývěsní znamení ševcovské živnosti. Věřím, že někdejší členy tohoto spolku by tyto záměny pobavily ještě víc než nás.

8. A který z reprezentovaných spolků byl něčím ojedinělý nebo výjimečný?

Svým způsobem byly specifické všechny spolky, kterými jsme se zabývali. Umělecky cenné byly například trofeje a upomínkové předměty spjaté se spolky střeleckými či pěveckými. Ostatně to není až takovým překvapením, uvědomíme-li si, že členy těchto spolků byli obvykle příslušníci místní honorace, kteří disponovali dostatečnými prostředky. Z výstavního hlediska byly tedy památky na tyto spolky mimořádně vděčné.

9. Zastavme se ještě u Matice opavské. Přibližte nám prosím její význam pro náš region?

Z hlediska dějin českého etnika v regionu byl význam Matice, jakožto národně obranného a školského spolku, zcela zásadní. Rovněž podpora vydávání českých knih měla nezpochybnitelný význam. Po skončení druhé světové války před Maticí vyvstaly nové výzvy, stejně tak po obnovení činnosti spolku v závěru 60. let minulého století. Podobě i dnes plní Matice odlišné úkoly. V současné době lze považovat důraz na region a jeho specifika za žádoucí protíváhu globalizujících tendencí, které se mimo jiné vyznačují značnou mírou unifikace.

10. Letos jste připravil také výstavu o opavském hudebním skladateli Arnoštu Rychlém a spolu s manželkou jste k ní napsal doprovodnou publikaci. Máte rád hudbu?

Byť mám k hudbě především díky své ženě mimořádně blízký vztah, přesto jsem k osobnosti Arnošta Rychlého přistupoval z kulturněhistorického hlediska. Spíše než hudebníka pro mě reprezentoval pana učitele prvorepublikového střihu se vskutku renesanční šíří zájmů, v nichž hudba zaujímala významné místo.

11. Když už jsme u těch zájmů, jak relaxujete? Co děláte, když zrovna nejste v muzeu nebo nebadáte?

Volný čas trávím nejraději se svou rodinou, tedy s manželkou a dcerou. Rádi společně cestujeme a navštěvujeme nejen místa vonící historií, ale také přírodní zajímavosti ležící stranou hlavních turistických tras. Patrně nejraději společně zdoláváme horské vrcholy a nemusí to být zrovna exotické osmitisícovky. Nejčastěji vyrážíme do oblasti vídeňských Alp či blízkých Jeseníků, ke kterým nás poutá řada vzpomínek na šťastné chvíle v rodinném kruhu.

12. A v práci? Co Vás na ní nejvíce těší a čím Vás naplňuje?

Jednak jsou to možnosti popularizace historických věd a související vztah k veřejnosti. Dále mě uspokojuje vědomí určitého přesahu. Konkrétně jde o to, že sbírkové předměty, kterými se v muzeu zabýváme, v něm budou uchovány i nadále pro příští generace.

13. Co Vás čeká v nejbližší době, na jakých projektech momentálně pracujete?

Plánuji rozpracovat některá témata, která byla jen nedostatečně načrtnuta ve vzpomínané výstavě o spolcích ve Slezsku. Kontinuálně se věnuji také badání o podobě zástavby menších měst v našem regionu v období raného novověku. Svě poznatky se snažím průběžně zprostředkovávat širší veřejnosti, například prostřednictvím popularizačních přednášek.

14. A úplně na závěr – jste sice ještě mladý, ale přece se zeptám: Kdybyste se měl znovu rozhodnout, byla by Vaším oborem opět historie a muzejnictví?

Rozhodně ano. Považuji za veliké štěstí, když je člověku jeho koníček zároveň také zaměstnáním. Navíc práce v muzejním prostředí je velmi specifická. Málokde jsem zaznamenal podobou koncentraci kreativních a pozitivně naladěných kolegů. A není se čemu divit, vždyť muzeum kreativitu a inspiraci asociuje už svým názvem.

**Děkuji za rozhovor
Otázky kladla Marta Linzmajerová**

Ondřej Haničák

Narodil se v roce 1984 v Opavě. Po absolvování střední školy vystudoval Slezskou univerzitu v Opavě, kde na Ústavu historických věd absolvoval obory historie-muzeologie, historie-památková péče a ochrana kulturního dědictví. Je vítězem Celostátní studentské vědecké konference Historie 2011, kde uspěl s příspěvkem o opavských renesančních domech. V současnosti pokračuje v postgraduálním doktorském studiu na katedře dějin umění a kulturního dědictví Filozofické fakulty Ostravské univerzity. Ve Slezském zemském muzeu je profesně činný od roku 2008. V této instituci postupně zastával pozici konzervátora, lektora, dokumentátora či kustoda a v současnosti je kurátorem historické sbírky. V rámci své muzejní praxe se podílel na přípravě několika výstav, výstavních katalogů a monografií či řadě popularizačních přednášek. Je rovněž členem výboru komise muzejních historiků při Asociaci muzeí a galerií České republiky a členem Sdružení historiků České republiky (Historický klub 1872).

Lichtenštejnové

Hrad Liechtenstein, podle nějž nese šlechtický rod své jméno, je v písemných pramenech poprvé zmiňován roku 1136. Nechal ho postavit Hugo z Lichtenštejna-Petronellu a nachází se v Dolních Rakousích, asi 15 km jižně od Vídně. Za vlády Jana II. z Lichtenštejna, který významně zasáhl do novodobých dějin Slezska, byl podle plánů lichtenštejnského architekta Josefa Hardtmutha hrad přestavěn na romantické rytířské sídlo. Hrad nezůstal trvale ve vlastnictví rodu, jeho majitelé se často střídali, nyní ho vlastní současný vládnoucí kníže Hans Adam II. z Lichtenštejna. Důležitou roli v dějinách českého státu šlechtický rod hrál už od začátku roku 1249, kdy převedl Přemysl Otakar II. na Jindřicha I. z Lichtenštejna vesnici Mikulov jako odměnu za prokázané služby. Další významné územní zisky se uskutečnily za Jana I. z Lichtenštejna, který v roce 1370 získal panství Lednice a později i Valtice.

Pro Slezsko je lichtenštejnský rod klíčový až osobou Karla z Lichtenštejna (1569–1627), jemuž se sice dostalo luteránské výchovy, ale v roce 1599 přešel na katolickou víru, čímž se jemu a jeho potomkům významně rozšířila možnost uplatnění na habsburském dvoře, v armádě i státní správě. Následujícího roku byl Karel I. díky svým obchodním a finančním znalostem a schopnostem povolán do tajné rady císaře Rudolfa II. a v lednu roku 1604 byl jmenován moravským zemským hejtmánem. Konečně na začátku roku 1614 bylo Karlovi z Lichtenštejna uděleno léno Opavské knížectví. V Opavě představuje důležitou připo-

Znak Antona Floriana knížete z Lichtenštejna v průčelí kostela sv. Martina v Široké Nivě na Bruntálsku, 1720.

Foto: Luděk Wünsch

mínku jeho osoby barokní sochařská práce – epitaf s jeho portrétem, rodovým erbem a výpravným sochařským doprovodem. Na jeho zřízení v presbytáři farního kostela Nanebevzetí Panny Marie, kde chtěl být pohřben, pama-toval ve své závěti částkou 50 000 zlatých, přesto byl epitaf vytvořen až s velkým zpožděním, 138 let po jeho smrti. V rozporu se svým přáním je Karel I. stejně jako mnozí jeho potomci, pohřben v lichtenštejnské hrobce ve Vranově u Brna.

Další zásadní rozšíření lichtenštejnského panství se událo v roce 1622, kdy bylo Karlu z Lichtenštejna – po bělohorské porážce stavovského povstání – uděleno v léno Krnovské knížectví. Pro Lichtenštejny měl Krnov, jako sídlo lichtenštejnské komorní správy, dokonce důležitější pozici než Opava, která byla pouze sídlem hospodářské správy tamějšího panství. Lichtenštejnské slezské državy doplnilo roku 1625 na krátkou dobu Těšínsko, které držela Alžběta Lukrécie z rodu Piastovců společně se svým manželem Gundakarem z Lichtenštejna. Aby ale po její smrti roku 1653 nedošlo k přílišnému posílení lichtenštejnských pozic ve Slezsku, připadlo Těšínsko bezprostředně do rukou panovníka.

S Karlem I. spojujeme také počátky lichtenštejnských uměleckých sbírek, které dnes patří k nejvýznamnějším soukromým sbírkám na světě. Nacházejí se na zámku Vaduz, soukromé rezidenci lichtenštejnských knížat, a jsou prezentovány nejen v tamějším Lichtenštejnském muzeu umění, ale od roku 2004 i v Lichtenštejnském paláci ve Vídni a na krátkodobých výstavách různě po světě (Luzern, New York, Jeruzalém, Praha,...). Knížecí sbírky se vyznačují především malbami Petra Paula Rubense, Anthonise van Dycka a Rembrandta, ale i sochami od Giambologni nebo Adriena de Vries a zahrnují i užité umění. Rozsáhlý soubor sochařských prací původně z lichtenštejnských sbírek, zvláště italské renesance, se dodnes nachází na hradě Šternberku.

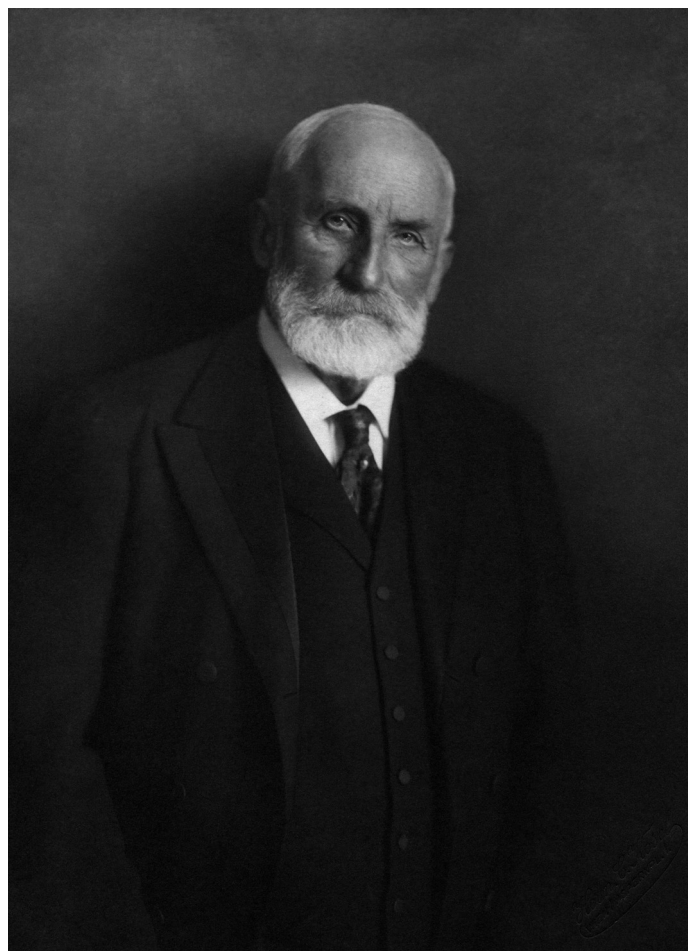
Epitaf Karla knížete z Lichtenštejna v konkatedrále Nanebevzetí Panny Marie v Opavě. Foto: Luděk Wünsch

Na sběratelskou činnost svého otce plynule navázal syn Karla I., Karel Eusebius z Lichtenštejna. Narodil se v roce 1611 a do dějin Slezska se zapsal nejen jako vrchní slezský zemský hejtman (v letech 1639–1641), ale i rozsáhlou a rozmanitou stavební činností na svých panstvích, ať už šlo o kostel sv. Jiří, resp. sv. Vojtěcha na Dolním náměstí v Opavě, opevnění Krnova nebo zámek Karlovec, dnes zatopený nádrží Slezská Harta. Je pozoruhodné, že se Karel Eusebius zabýval architekturou hlouběji i jako teoretik, když sepsal text *Werk von der Architektur* představující odkaz budoucím generacím šlechtických stavebníků.

Z dalších lichtenštejnských knížat se zásadněji do slezských dějin zapsal ještě Jan II. zvaný Dobrotivý, který po požáru v roce 1865 podpořil opravu poutního kostela Povýšení svatého Kříže a Bolestné Panny Marie na Cvilíně u Krnova či financoval stavbu Střeleckého domu v Krnově, vybudovaného podle návrhu Leopolda Bauera.

Střelecký dům v Krnově podle návrhu architekta Leopolda Bauera.
Zdroj: Slezské zemské muzeum

Portrét Jana II. z Lichtenštejna, fotografický atelier Kosel, Vídeň.
Zdroj: Slezské zemské muzeum

K tématu:

GEIGER, Peter a kol.: *Česko-lichtenštejnské vztahy v dějinách a v současnosti: souhrnná zpráva Česko-lichtenštejnské komise historiků*. Brno 2014.

JURÍK, Pavel: *Lichtensteinové: historie a sídla knížecího rodu*. Praha 2015.

MATEJKO-PETERKA, Ilona a kol.: *Země a její pán: struktury vlády a její projevy na území Rakouského Slezska do konce první světové války* (katalog výstavy). Opava 2014.

Podpořil také stavbu krnovské nemocnice, která až do roku 1918 nesla jeho jméno, podobně jako rozhledna na Cvilíně zvaná *Liechtensteinwarte*. Jan II. také městu daroval pozemky pro stavbu gymnázia a vybudování Mikulášské ulice. Podobně věnoval v Opavě pozemky k výstavbě budovy Slezského zemského muzea, jehož protektorem se stal roku 1884 a kam věnoval na 500 uměleckých předmětů ze svých sbírek nebo jejich pořízení financoval. Jeho jméno nesla také dnes již zbořená chata na Králickém Sněžníku, vybudovaná na pozemku poskytnutém za symbolické nájemné.

Vzájemné vztahy lichtenštejnského rodu a České republiky byly zprerušeny dvěma světovými válkami a následnou konfiskací lichtenštejnského majetku. Za počátek zlepšování těchto vztahů můžeme považovat *Společné prohlášení o navázání diplomatických vztahů mezi Knížectvím Lichtenštejnsko a Českou republikou* podepsané 8. září 2009 v Praze. Na něj navázalo vytvoření společné Česko-lichtenštejnské komise historiků, která se lichtenštejnskými tématy badatelsky zabývá, pořádá konference a publikuje. Ke zlepšení česko-lichtenštejnských vztahů jistě přispěla i návštěva Jeho Jasnosti Hanse-Adama II. vládnoucího knížete z Lichtenštejna a velvyslankyně Lichtenštejnského knížectví v Rakousku Její Jasnosti Marie-Pii Kothbauer z Lichtenštejna v Opavě roku 2015. S velkým zájmem zavítali i do expozice Slezského zemského muzea. O dva roky později, na konci března roku 2017, navštívili Opavu znovu, tentokrát u příležitosti otevření výstavy *Jan II., kníže z Lichtenštejna. Mecenáš a donátor Slezského zemského muzea*.

Mgr. Martin Janák
Slezské zemské muzeum
janak@szm.cz

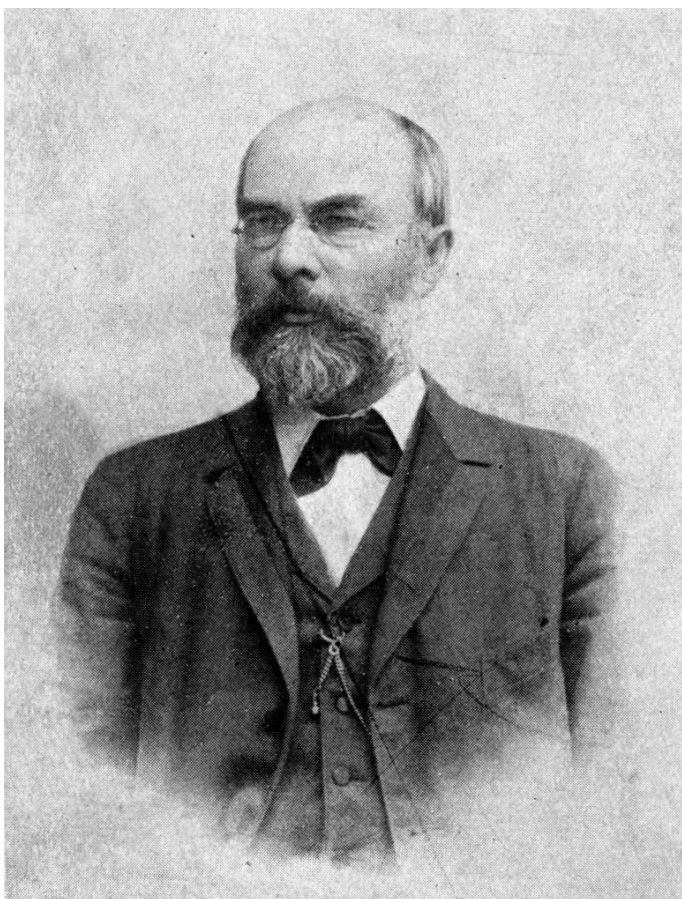
MATEJKO-PETERKA, Ilona a kol.: *Jan II., kníže z Lichtenštejna: mecenáš a donátor Slezského zemského muzea = Johann II., Fürst von Liechtenstein: Mäzen und Donator des Schlesischen Landesmuseums* (katalog výstavy). Opava 2016.

SCHENKOVÁ, Marie – OLŠOVSKÝ, Jaromír: *Barokní malířství a sochařství v západní části českého Slezska*. Opava 2001.

SKOPALOVÁ, Veronika: *Karel Eusebius z Lichtenštejna jako stavebník a stavitel v kontextu jeho teoretického díla*. Praha 2011 (nepublikovaná diplomová práce).

Vincenc Prasek

Vědecké úspěchy národa jsou nejednou lepší než dvoje šťastně vyhrané volby

Vincenc Prasek v 90. letech 19. století.
Zdroj: Zemský archiv v Opavě

Je těžké napsat o všestranném Vincenci Praskovi (1843–1912) něco, aniž by se opakovalo to, co již napsáno bylo. Můžeme to pojmut důkladně jako práci na slovníkovém hesle nebo nezávazně žertovat, zda nebyl slezskou předlohou pro legendární postavu Járy Cimrmana. Lze vyjmenovávat dlouhou řadu osobností, se kterými se setkal, spolupracoval nebo alespoň korespondoval, abychom přiblížili jeho význam. Nebo vyjmenovat jeho osobní vlastnosti, kterými si získal respekt mezi svými současníky i následovníky. Zejména lidé, kteří se zabývají historií a jejími pomocnými vědami, mají jasno v tom, že Prasek byl bezpochyby významnou postavou nejen Opavska. Že jeho úsilí stálo na počátku řady institucí, tiskovin, projektů a snů.

Známost Praskovy osoby a díla se málokdy rozšířila za hranice severní Moravy a Slezska. Ale tím, že velkou část svého života pobýval též v Olomouci a v Napajedlech a poměrně dlouho

se stýkal i s Brnem a jeho představiteli, můžeme nějaké povědomí o něm předpokládat též na střední a jižní Moravě. Byl téměř u všeho, co hýbalo českou společností v druhé polovině 19. století – nebo se k tomu aspoň někde vyjádřil. Praskovi se poměrně rozsáhle věnovaly masové sdělovací prostředky „staré doby“ – noviny, časopisy a rozhlas. Nedokážu si však vybavit jediný televizní dokument o Vincenci Praskovi, vyjma krátkých medailonků k „jeho výročí“, natož pak film nebo seriál. Ale připomenout si Vincence Praska mezi osobnostmi Matice opavské a české společnosti ve Slezsku je naprosto samozřejmé. Nejen pro jeho výjimečné postavení mezi současníky nebo pro to, že o této době zanechal zprávy, které ji celkem výstižně hodnotí, ale i z toho důvodu, že to byl až bezohledně přímočarý a charakterní člověk. Jak napsal jeho syn Bohuslav: „Otec byl velmi nepovolený a stálý ve svých názorech. Viděl-li, že se nemůže vyhnout konfliktu, probíjaval ho neohlížeje se napravo ani nalevo. Měl takových konfliktů i s vysoce postavenými osobnostmi dost, ovšem, nedělal ze sebe nikdy mučedníka. Měl vždycky ve vysokých kruzích dobré známosti, často také i dobré přátele, přesto, že mívával s nimi občas konflikty. Vážili si ho tam právě pro jeho bezohlednou poctivost.“

Vincenc Prasek, narozený 9. dubna 1843 v rodině zemědělce a drobného řemeslníka z Milostovic u Opavy, si vybral zcela cíleně povolání středoškolského učitele jazyků, aby „byl svobodným, nezávislým“ a „aby mohl působiti doma“. Jako mnoho jiných tehdejších pedagogů viděl svůj ideál v Janu Amosi Komenském, jehož odkaz se snažil naplnit všestranným rozvíjením znalostí a schopností svých žáků na základě mateřského jazyka. Většinu svého vzdělání totiž absolvoval v německém jazyce a zažil jako Čech od německých spolužáků projevy šikany a opovržení jako příslušník méněcenného „národa nádeníků a služek“. Prasek největší kulturní a jazykový šok zažil při přechodu z vesnické obecné školy v Milostovicích (vyučující česky) na opavskou hlavní školu, což byla v podstatě příprava na opavské gymnázium s německou vyučovací řečí. Výkladu učitele nerozuměl, a sdílel tak osud mnoha českých chlapců své doby, kteří se pouze mimořádnou pílí a vytrvalostí vypořádali s nástraha-

První maturitní třída českého gymnázia v Opavě s profesory Fürstem, Praskem a Kahlíkem v prostřední řadě (2. polovina 80. let 19. století). Zdroj: Zemský archiv v Opavě

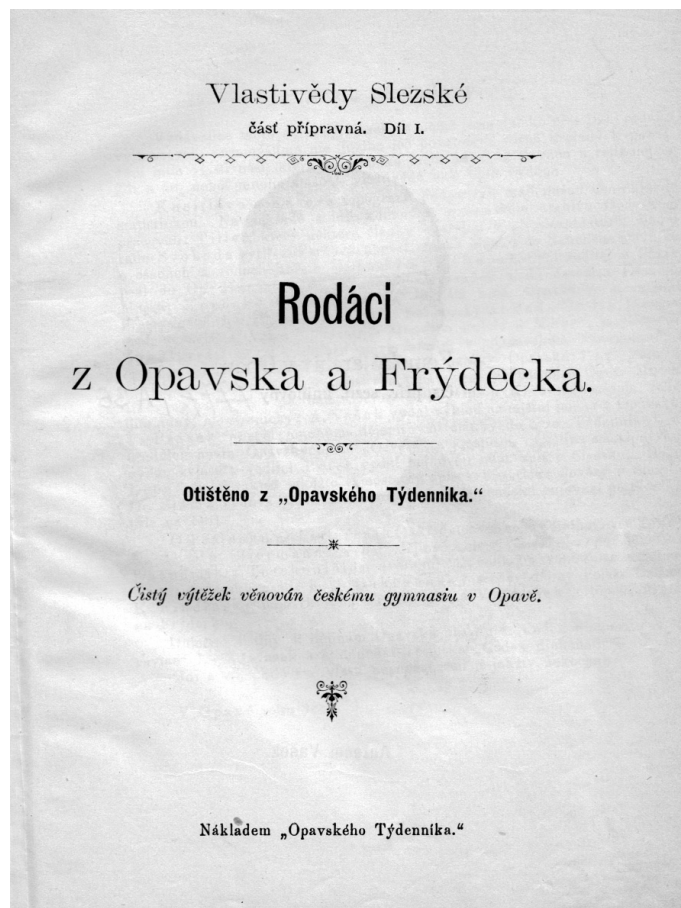
mi nepřírozené výuky v cizím, „kulturně vyšším“ jazyce. Žáci českého původu totiž cítili, že jsou v systému vzdělávání ve Slezsku spíše trpěni, než chtěni.

Na střední škole však Prasek potkal několik učitelů, kteří ho nasměrovali profesně i lidsky. Měl obrovské štěstí, že na tehdejší německém gymnáziu v Opavě působily osobnosti z řad českých vyučujících, které v něm probudily dosud nepoznanou hrdost ke své zemi a na své předky. Zálubu v dějepisu v Praskovi budil svými znalostmi historik Jan Lepař, zájem o český jazyk a literaturu pak posilovaly výklady jazykovědce Antonína Vaška. Po maturitě roku 1863 odešel Prasek studovat klasickou jazykovědu do Vídně a ke konci studia se jeden semestr připravoval na závěrečné zkoušky na univerzitě v tehdy německé Vratislavi. Z vysokoškolských pedagogů ovlivnili jeho jazykovědné zaměření zejména špičkový odborník na slovanské jazyky Franz Miklošič a češtinář Alois Václav Šembera. I Praskova povaha byla, podobně jako Šemberova, zvláštní směs selského konzervatismu a velkorysého pokrokařství a humanismu založeného na ideji vzdělání pro všechny – muže i ženy, chudé i bohaté. Prasek svým přesvědčením, aby „*intelligence dosti hojná neodlučovala se od obecného lidu*“, vyjádřil jednu z nejdůležitějších myšlenek českého obrození: když český národ vzešel z malých poměrů, mají ti, kteří se domohli vyššího postavení, povinnost kultivovat nižší společenské vrstvy národa. Vzdělání má přirozeně vytvářet společenské elity, ne elitářství.

Na gymnáziích, kde Prasek po vystudování působil, učil klasické řečtině a latině, češtině a němčině. V té době proslul jako svérázný jazykový a literární kritik, který oceňoval především společenskou hodnotu a širokou uplatnitelnost posuzovaného díla pro národní agitaci a výchovu. Byl pro to považován za „literárního byrokrata“, který knihu pečlivě přečte, ale nedokáže si užít krásy literárního díla. Než se stal ředitelem soukromého českého gymnázia v Opavě (1883), přešel Prasek od rozporuplně přijímaných jazykovědných prací a školských příruček k regionálním dějinám, historické topografii a kulturní historii, ve kterých zaznamenal větší úspěchy. Nicméně po celý život byl na všech jeho historických a etnografických pracích dobře rozpoznatelný zasvěcený zájem jazykovědce a měly svůj charakteristický sloh a slovní zásobu, kterou se hlásil ke své domovině. Aby Prasek mohl své představy a tužby vyjádřit veřejně, založil v Opavě v roce 1870 s přítelem Janem Zápalem a dalšími osobnostmi české noviny nazvané *Opavský týdeník*.

Za působení v Olomouci Prasek stál v 70. letech 19. století u zrodu dvou nejdůležitějších vzdělávacích svépomocných spolků na severní Moravě a ve Slezsku – *Matice školské v Olomouci* (1872) a *Matice opavské v Opavě* (1877). Prasek tak již poměrně mlád získal bohaté praktické zkušenosti při zakládání obecných a středních škol tam, kde je z politických a národnostních důvodů nezaložil stát, země nebo obec. Jako expert poučený zakládáním školských spolků na Moravě, Prasek v této záležitosti významnou měrou pomohl též Matici opavské, pro kterou bylo zřízení škol klíčovou aktivitou konce 70. a začátku 80. let 19. století.

Prasek však chtěl, aby Matice opavská nebyla jen školským spolkem, ale plnila ve Slezsku i úlohu kulturní, osvětové a vědecké instituce, po vzoru Matice české, moravské a slovenské. Matice opavská tedy měla být též náhradkou vědecké akademie, pořadatelkou kulturních akcí (národopisná výstava v Opavě 1893 a v Praze 1895), vydavatelkou knih a časopisů (*Věstník Matice opavské*, založen 1892, dnes *Slezský sborník*), provozovatelkou muzea, archivu (1884) a knihovny.

Titulní strana spisu „Rodáci z Opavska a Frýdecka“ (1885).
Zdroj: Zemský archiv v Opavě

V létě 1883 byl tehdy čtyřicetiletý energický pedagog jmenován ředitelem prvního českého gymnázia v Opavě. Praskův úkol z dnešního pohledu nevyvolává pocit, že by mělo jít o bůhvíjak vzrušující práci. Gymnázium bylo soukromou školou, vybudovanou společným úsilím Matice opavské a pražské *Ústřední matice školské*, pro kterou byl opavský vzdělávací ústav určitým zkušebním prototypem. Úkolem opavského gymnázia bylo vychovat konkurenceschopnou českou inteligenci v poněmčeném Slezsku. Startovní podmínky tu byly žalostné, protože i na obecních školách v ryze českých obcích se často dbalo více na to, aby dítě mluvilo německy, než aby se něco naučilo.

Opavský venkov obývaný převážně českým obyvatelstvem byl sice schopen dodávat dostatek chlapců do gymnazijních lavic, v Opavě zcela ovládané Němci však žilo velmi málo osob ochotných připustit umístění takové školy do slezské metropole. Gymnázium s českým vyučovacím jazykem bylo ve městě, pyšnicím se svou německostí, považováno (vedle českých novin) za hnízdo podvrtné agitace a jeho žáci i profesori se museli potýkat s celou řadou předsudků.

Praskova situace v Opavě byla již od začátku vratká, byl totiž na velmi náročné dovolené, o jejíž prodloužení musel každoročně žádat. Nadřízené úřady pak gymnáziu kromě rozumných požadavků stanovily i některé podmínky rafinovaně šikanující. I když se škola každým rokem rozrůstala, až se stala počtem žáků největší ve Slezsku, byla jejími nepřáteli úspěšně mařena stavba nové budovy. Následně přišel na gymnázium školní inspektor, který prohlásil stávající učebny za nevyhovující a předepisoval pokud možno nákladné úpravy.

Prasek byl sice společensky obratným a uhlazeným, přesto se snažil vždy mluvit bez okolků k věci a ve správnou chvíli říci „bonmot“, kterým soupeře v diskuzi buď odzbrojil, nebo alespoň donutil k zamyšlení. Když například hrozily

Odhalení pomníku Vincenci Praskovi v rodných Milostovicích (1933). Zdroj: Zemský archiv v Opavě

gymnáziu problémy kvůli údajně špatné ventilaci tříd, měl prý Prasek při audienci u zemských úřadů pronést bonmot, ve kterém prohlásil za ideální místo výuky kateřinský cukrovar, protože ten měl ventilaci jistě vynikající.

Praskovo opavské období a vůbec vše, co udělal pro Opavsko a Slezsko, se obvykle považuje za vrchol jeho zásluh. Když byl v srpnu 1895 roztrpčený a zklamaný Prasek donucen odejít z Opavy a vrátil se na své olomoucké působiště, cítil se poražen a zrazen a na půdu gymnázia, které mu zničilo kariéru a jehož opuštění považoval za svou největší životní prohru, již nikdy nevzkročil. Jeho dílo se ale mezitím nezádržitelně šířilo po českých zemích. Školské spolky zřizovaly podle opavského vzoru další soukromé střední školy v Uherském Hradišti (1884), Českých Budějovicích (1885), Hodoníně (1894), Místku (1895), Lipníku nad Bečvou (1895), Zábřehu na Moravě (1896), Moravské Ostravě (1897), Vyškově (1899), Olomouci (1902) a Orlové (1909). Praskovy rady a podklady byly také nápomocny při zřizování polského gymnázia v Těšíně v roce 1897.

Na závěr bychom měli věnovat krátce pozornost Praskovu životu po vynuceném návratu do Olomouce (1895). Velmi rychle se přeorientoval na historii městského práva a pokusil se podle svého přetvořit tamní vlastivědný spolek muzejní a jeho časopis (1895–1900). Na počátku 20. století se pak s podporou moravských agrárníků zcela oddal časopisu *Selský archiv* (1902–1909), dosud ne zcela poznanému a doceněnému, v němž shromáždil jedinečný materiál k dějinám a národopisu moravského a slezského venkova. Posledních sedm let života (1905–1912) prožil Prasek v jihomoravských Napajedlech, kam se po odchodu do důchodu přestěhoval natrvalo. Zde ho zastihla vleklá nemoc a smrt v poslední den roku 1912. Nedo-

končil tak ani své paměti, které jsou přesto ojedinělým dokumentem o školských a kulturních snahách Čechů ve Slezsku a na severní Moravě. Vložil do nich velké množství neuvěřitelných historek v souvislosti s emancipací české menšiny v Rakouském Slezsku. Mnoho dalších pak publikoval v novinových článcích, roztroušených v několika desítkách titulů.

Prasek, jak známo, nedokončil své životní dílo – *Slezskou vlastivědu*. Byl to sice velkomyslně pojatý projekt kombinující historii, místopis a národopis, ale podařilo se mu z něj

za opavského pobytu publikovat tiskem jen menší část. Přesto Prasek takový projekt pro Slezsko realizoval (mezi léty 1888–1894) dříve, než obdobné záměry vešly v život na Moravě nebo v Čechách. Rozděлил tehdejší Rakouské Slezsko do tří oblastí – západní (jižní část Niska), centrální (Opavsko a Krnovsko) a východní (Těšínsko), a ty se pokusil postihnout v historickém vývoji, topografii, jazyku a životním stylem.

Prasek svou neúnavnou činností zřejmě vyznával svéráznou životní filozofii „v čím menších poměrech se pohybují, tím větší si kladu cíle“. Dá se předpokládat, že svým odpůrcům, ale i kolegům a přátelům nebo žákům tím někdy „lezl na nervy“. Například v roce 1897 napsal Praskův žák Vítězslav Houdek, že by se nerad „ocitl vůči jednolitému, pevně zbudovanému, ostře vyhraněnému pracovnímu programu pana prof. Praska, jemuž – kdybych se s ním pro jednostrannost takového programu nesrovnával – bych úspěšně čelit nemohl“.

Abychom však končili v pozitivním duchu. Jiný Praskův žák, pedagog Josef Vlček, výstižně napsal, v čem byl pro něj a mnoho dalších Prasek tak hodnověrný a inspirativní: „Na něm jsem prakticky poznal cenu vážného mimoškolního a mimoúředního zaměstnání. Jeho zcela neobyčejná svěžest duševní jistě měla původ v tom, že jako cestovatel novým světadílem stále objevoval věci nové a závažné. Ospravedlňoval svůj život denně novým dobrým skutkem. (...) Nikdy nepromluvil slova o vlastenectví. Neměl na to kdy, pro vlastenecké činy.“

Mgr. Jiří Šíl, Ph.D.
Zemský archiv v Opavě
j.sil@zao.archives.cz

K tématu:

Zemský archiv v Opavě, fondy Prasek Vincenc, Gruda Antonín, Hauer Václav, Zaczal Jan, Matice opavská Opava DOKOUPIL, Lumír. Vincenc Prasek 1843–1912. In: Historiografie Moravy a Slezska, sv. 2, Olomouc 2006, s. 21–38.

PÍŠKOVÁ, Milada (ed.): Paměti Vincence Praska. Opava 2006.
ŠÍL, Jiří: Ne národní buditel, ale budovatel stavby národa.

Osobnost středoškolského pedagoga Vincence Praska pohledem jeho žáka. Historica – Revue pro historii a příbuzné vědy, roč. 4, 2013, č. 2, s. 176–186.

ŠÍL, Jiří: Vincenc Prasek, seznamte se! (katalog výstavy). Opava 2013.

ŠÍL, Jiří: Vincenc Prasek. Má vůle je mým osudem. Opava 2010.

Kolekce odznaků Vlastimila Kočvary s matiční tematikou

Sběratelství odznaků zažilo v kontextu naší republiky nejbouřlivější rozvoj ve druhé polovině 20. století. V tomto období vznikla také menší privátní kolekce drobných faleristických památek někdejšího mnohaletého předsedy obnovené Matice slezské pana Ing. Vlastimila Kočvary. Oproti jiným soukromým sbírkám odznaků, mnohdy mnohonásobně obsáhlejším, ji odlišuje právě její úzké zaměření související s Kočvarovým letitým zájmem nejen o obnovení a další rozvoj Matice, ale také o poznávání její minulosti.

Pokud by se sběratel zaměřil pouze na odznaky vydané samotnou Maticí a jejími institucionálními předchůdci, čítala by pouze několik kusů. V zorném poli Kočvarova zájmu se však ocitly také odznaky vydávané u příležitosti dalších akcí či událostí, na nichž Matice přímo či zprostředkovaně participovala, nebo související s národnostní a kulturní emancipací český hovořícího etnika ve Slezsku. Matice opavská se již nedlouho po svém vzniku těšila podpoře řady osobností české umělecké, intelektuální a politické elity, soustředěné a činné zejména v Praze. Mimo malíře Antonína Chitussiho a literátů Jana Nerudy, Ladislava Josefa Čelakovského, Jana Palackého nebo Čenka Zíbrta to byli také staročeští i mladočeští politici František Ladislav Rieger, Eduard Grégr a Josef Kaizl či budoucí první československý prezident Tomáš Garrigue Masaryk. Do uvedeného respekt budícího výčtu můžeme započítat také předního malíře, kreslíře a ilustrátora Mikoláše Alše. Právě na tohoto renomovaného umělce se obrátil matiční výbor, jakožto tehdejší výkonný orgán spolku, dne 14. května 1913 se žádostí o vypracování návrhu odznaku. Malíř žádosti matičních představitelů vyhověl téměř obratem. Návrh odznaku se stal jednou z Alšových posledních prací, neboť záhy nato, 10. července téhož roku, zemřel. Pět dnů poté se matiční výbor usnesl na vyžádání cenové nabídky od firem, které se na výrobu odznaků specializovaly. Výrobní značka na rubu odznaku prozrazuje, že realizace byla svěřena do rukou renomované pražské výrobní odznaků a dalších dekorací. Vedení firmy v roce 1911 převzal Karel Svoboda, jehož jméno je také na rubu odznaku připomenuto. Zdařilý grafický návrh byl realizován v podobě bronzového smaltovaného odznaku. Na líci kruhového terče o průměru 23 mm byla vyvedena bordura (ozdobný lem) v podobě stylizovaného vavřínového věnce přepásaného čtyřmi rudými stuhami. Bílou plochu vyplňovala secesně stylizovaná písmena M a O zkracující název spolku. Barevné řešení písmen a podkladu – modrá, bílá a červená, odkazovalo k panslovanským barvám. Stylizované písmeno O na středu doplňoval motiv zeleného trojlístu. Rovněž na středové ose, tentokrát však ve vrcholu nápisového pole, motiv uzavírala zlatá pěticípá hvězda.

Na rubu odznaku připomenuto. Zdařilý grafický návrh byl realizován v podobě bronzového smaltovaného odznaku. Na líci kruhového terče o průměru 23 mm byla vyvedena bordura (ozdobný lem) v podobě stylizovaného vavřínového věnce přepásaného čtyřmi rudými stuhami. Bílou plochu vyplňovala secesně stylizovaná písmena M a O zkracující název spolku. Barevné řešení písmen a podkladu – modrá, bílá a červená, odkazovalo k panslovanským barvám. Stylizované písmeno O na středu doplňoval motiv zeleného trojlístu. Rovněž na středové ose, tentokrát však ve vrcholu nápisového pole, motiv uzavírala zlatá pěticípá hvězda.

Foto: Kamil Valušek, Slezské zemské muzeum

Totožný motiv byl uplatněn také na stylisticky o poznání jednodušším, díky tomu ale také výmluvnějším a přímočařejším designu odznaku sesterské organizace, která sledovala podobné cíle jako Matice opavská, ale působila především ve východní části tehdejšího Rakouského Slezska – Matice osvěty lidové pro knížectví Těšínské. Podle relace v soudobém spolkovém zpravodaji paprsky, jejichž zdrojem je právě hvězda, symbolizovaly světlo poznání, které mělo být zprostředkováno obyvatelům i těch „nejzapadlejších chaloupek“, na odznaku zastoupených vyobrazením prostého vesnického stavení. Materiálové řešení je podobné jako u odznaku Matice opavské. Iniciály nápisové části ve spodní partii oválného terče doznaly úpravy po roce 1918, kdy došlo ke změně názvu spolku na Slezskou maticí osvěty lidové pro Těšínsko. Podle výrobní značky víme, že nejpozději od té doby produkci odznaku zajišťovala další osvědčená rytecká firma Karnet a Kyselý, sídlící na pražském Žižkově. Z totožné výrobní ostatně pocházela také druhá varianta odznaku Matice opavské, lišící se od výše popsaného prvního řešení menším rozměrem o průměru 19 mm a systémem pro uchycení odznaku pomocí spony. Vrátime-li se k odznakům Matice osvěty lidové, pak je třeba zmínit, že sbírka obsahuje také odznaky s totožným motivem, avšak zhotovené lisováním z lacinějších barevných kovů. Pozoruhodný je například jubilejní odznak emitovaný u příležitosti 40. výročí založení spolku v roce 1938 a zhotovený mincovnou ve slovenské Kremnici.

Významné události a akce spjaté s Maticí opavskou reprezentuje odznak vydaný u příležitosti Matičního dne uspo-

řádaného 31. srpna 1919, tedy nedlouho po vzniku samostatného Československa. Oslavnou rétoriku ústředního námětu se siluetou opavského panoramatu doplňuje datace a nápis s názvem akce, v němž je připomenuto vítání Moravců, tedy slovanských obyvatel Hlučínska, které bylo po bezmála sto osmdesáti letech opětovně připojeno k českému státu. Ve sbírce nalezneme ještě jeden odznak vydaný tentokrát u příležitosti Matičního dne uspořádaného v ulicích Opavy po ukončení druhé světové války. Pod heslem *Za Horní Slezsko* na něm byly 14. července roku 1946 prezentovány představy matičních činovníků o nové ideové náplni činnosti spolku v tentokrát již etnicky homogenním, téměř bez výhrady českém prostředí. Na odznaku bylo opět uplatněno lehce pozměněné logo navržené Mikolášem Alšem. Zdařilý grafický motiv byl užíván jak na matičních tiskopisech, propagačních materiálech

a plakátech či v příležitostných tiscích i publikacích, tak na razítcích užívaných představiteli spolku ke stvrzování vydávaných dokumentů a korespondence. Životnost a vizuální přitažlivost motivu ostatně dokládá také skutečnost, že byl na sklonu minulého století opětovně uplatněn na pamětní medaili, kterou u příležitosti 120. výročí založení své předchůdkyně vydala Matice slezská v kooperaci s Českou numismatickou společností.

V pořadí jednadvacátému Matičnímu dni předcházel, podobně jako v roce 1919, tábor lidu na Ostré hůrce – návrší zdvíhající se nad vsí Chabíčov, která je dnes součástí obce Háj ve Slezsku. Také u této příležitosti byl vydán odznak, jehož obrazové ploše dominovala slezská orlice, doplněná o československou trikoloru. Ve sbírce se však k těmto manifestačním shromážděním, na nichž byly veřejně proklamovány národnostní, kulturní a státoprávní nároky českého etnika, váží také další exempláře. Právě na tomto památném místě byl 1. září 1929 odhalen monumentální Památník slezského odboje. Vznosný pylon z kvádrového zdiva korunovalo sousoší postav muže a ženy symbolizující slezský lid. Zpodobnění díla pražského sochaře Karla Wagnera bylo multiplikováno také prostřednictvím odznaků pražské výrobní Pichl, které byly emitovány právě u příležitosti slavnostního odhalení pomníku. Tento výrobce odznaků zhotovil rovněž další exemplář Kočvarovy sbírky, na němž je tentokrát vyobrazen pomník celý, tedy i s monumentální kvádrovou bází, navrženou architektem Janem Reichlem. Tento odznak byl zhotoven u příležitosti oslav 70. narozenin tehdy již glorifikovaného slezského barda Petra Bezruče, na jehož počest byla na pomník v roce 1937 umístěna pamětní deska. Čeští Slezané měli u pomníku v této podobě manifestovat své postoje opět 25. září 1938. Vzhledem k eskalaci napětí mezi Československem a nacistickým Německem a všeobecné mobilizaci československé armády se plánované setkání již ne-

uskutečnilo. Odznak, připomínající dvacáté výročí československé republiky, s motivem Wagnerova sousoší, však vydán byl. Nedlouho poté, v listopadu téhož roku, byl památník z popudu nacistů zničen.

K položení základního kamene nového památníku došlo ihned po válce, v roce 1945, na komplexní úpravu však památné místo čekalo další dvě desetiletí. Výstavba nového památníku, při níž byly pietně využity také fragmenty zničeného sousoší, byla dokončena v roce 1969, tedy přesně sto let po prvním zde uspořádaném táboru lidu. Podobu obnoveného monumentu, který projektoval architekt Jindřich Czeniek a na jehož sochařské výzdobě se podíleli manželé Jaroslava Lukešová a Vladimír Kýn, zaznamenal odznak zhotovený státní mincovnou v Kremnici u příležitosti předposledního, v pořadí již sedmého táboru lidu.

Ve sbírce nechybí také odznaky významných hospodářských a kulturně-osvětových výstav, na nichž se Matice podílela. Za všechny zmiňme alespoň odznak První putovní zemědělské, živnostenské a osvětové výstavy v Opavě, která byla ve městě uspořádána v rozmezí 6. až 21. srpna 1927 a na jejíž organizaci významně participovala také Matice opavská. Zásluhy o rozvoj českého školství v regionu pak připomíná odznak zhotovený u příležitosti 40. výročí otevření prvního gymnázia s českou vyučovací řečí v tehdejší Rakouském Slezsku, jehož zřizovatelem byla opět Matice opavská. Secesně stylizovaný odznak, vydaný u příležitosti oslav uspořádaných mezi 28. a 30. červnem 1923, mimo nápisové legendy a lipových listů vyobrazoval také zemské znaky, mezi nimi i slezskou orlici.

Tento heraldický motiv, odkazující k obnovenému velkému státnímu znaku z roku 1990, byl uplatněn také na odznaku rekonstituované Matice slezské z roku 2002. S žádostí o návrh a grafické řešení odznaku se tehdejší předseda spolku a majitel sbírky Vlastimil Kočvara obrátil na tehdy v Opavě činného akademického sochaře Josefa Uprku, tedy nikoho menšího než vnuka věhlasného moravského malíře a grafika Jožy Uprky, známého zejména ztvárněním folklórních námětů z oblasti Slovácka. Současní členové a sympatizanti spolku se tak mohou pyšnit odznakem vkusně kombinujícím symboliku zemského znaku a barev zemské vlajky s nápisem, jehož písmo svou stylizací diskrétně odkazuje k historickým předobrazům. Tímto nejmladším exemplářem Kočvarovy sbírky můžeme její prohlídku uzavřít a vyjádřit naději, že se kolekce, v roce 2017 prezentovaná na související výstavě Slezského zemského muzea, dočká rozšíření o další tematicky příbuzné kusy, které se tu a tam na internetových aukcích, ve starožitnictvích či na sběratelských burzách i nadále objevují.

Mgr. Bc. Ondřej Haničák
Slezské zemské muzeum
hanicak@szm.cz

K tématu:

Zemský archiv v Opavě, fond Matice opavská Opava Katalog první putovní zemědělské, živnostenské a osvětové výstavy v Opavě 6. – 21. srpna 1927. Opava 1927. Ročenky Matice osvěty lidové pro knížectví Těšínské HABRMANOVÁ, Magda: Slezská matice osvěty lidové v meziválečném období. Slezský sborník, roč. 90, 1992, č. 2, s. 95–107.

KNAPÍKOVÁ, Jaromíra: Matice opavská. Spolek, osobnosti a národní snahy ve Slezsku 1877–1948. Opava 2007. KROUMAN, Josef Pavel: Sbíráme odznaky. Praha 1969. PAPOUŠEK, František: Členský odznak Matice opavské. K 80. výročí založení Matice Opavské. Slezský numismatik, roč. 10, 1957, s. 2–3.

Současnost československého opevnění ve Slezsku

Na konci září 1938 patřila severní část Země moravskoslezské k nejlépe chráněným místům u hranice Československa s nacistickým Německem. Už v říjnu 1935 zde začala stavba linie pevností (těžkých objektů). Jako první z nich byl v prosinci 1935 vybetonován jednopodlažní pěchotní srub MO-S 8 jihovýchodně od Šilheřovic. Do mnichovské kapitulace bylo v úsecích Moravská Ostrava (MO) a Opava (OP) vybetonováno 61 samostatných pevností a pět objektů první československé Tvrze Smolkov. Od léta 1937 je doplnilo přes tisíc pevnůstek (lehkých objektů vz. 37) od Těšínska po Vrbno a Domašov. V dubnu 1938 pak jihozápadně od Jamnice začala stavba velké Tvrze Šibenice. O tomto mimořádném díle a jeho obráncích stručně

pojednal článek *Československé opevnění ve Slezsku* otištěný ve Vlastivědných listech Slezska a severní Moravy, 2001, č. 1.

Od doby vydání tohoto článku se zájem o československé opevnění dále zvýšil. Na obnově některých objektů začali pracovat další nadšenci. Stát ale příliš neuspěl s prodejem nevyužitých objektů a v některých se usídlili bezdomovci. Mnohé další nejsou udržovány a chátrají. Pro vstup jsou nebezpečné. Vyšla řada knih a časopisů věnovaných opevnění u nás i v Evropě, mnoho informací lze nalézt na internetu. Dnešní Moravskoslezský kraj však může nabídnout několik obnovených částí československého opevnění, které patří k evropské špičce.

Pevnost MO-S 19 v Hlučíně-Darkovičkách. Foto: Slezské zemské muzeum Opava

Areal čs. opevnění Hlučín-Darkovičky

Expozici tvoří čtyři pevnosti (pěchotní sruby) v různém stavu, pevnůstka vz. 37, protitankové překážky a část protitankového příkopu.

Hlavní dvoupodlažní objekt MO-S 19 je obnoven do stavu z roku 1938. V pravé střelecké místnosti je plně vyzbrojen včetně kanonu vz. 36 ráže 47 mm upraveného pro střelbu cvičnými náboji. V levé střelecké místnosti je výstavka o historii obnovy objektu od poloviny 80. let minulého století, zbraních a munici. Ke konci Ostravsko-opavské operace byly pevnosti a okolí hájeny německou armádou proti sovětské 38. armádě generálplukovníka Moskalenka. Darkovičky několikrát změnilo obsazení a Hlučín Rudá armáda dobyla až 29. dubna 1945. Při rekonstrukci byly doplněny dva pancéřové zvony a kopule vytržené za okupace.

Pevnost MO-S 18 má ve střelecké místnosti umístěn sovětský pevnostní kanon DOT-4 ráže 45 mm. Ve vstupu do ní

je pamětní deska Jaroslavu Švarcovi z hraničářského pluku 4, pozdějšímu československému parašutistovi, který padl v Praze 18. června 1942. Asi 200 metrů východně leží u silnice do Šilheřovic pevnost MO-S 17 totálně zničená poválečným výbuchem munice. V pravé části měla střílnu pro minomet. Tvrzový pěchotní srub MO-Or-S 20 na okraji Darkoviček je jediným objektem zamýšlené dělostřelecké Tvrze Orel, s šachtou a schodištěm do podzemí devastovanou výbuchem při ústupu wehrmachtu. Interiér není přístupný, návštěvníky ale zaujme výstavka sovětské obrněné techniky u pevnosti.

Provozovatel: Slezské zemské muzeum v Opavě (od roku 1992)

Přístup: z Hlučína silnicí II/469 na Hat'

Web: www.szm.cz

E-mail: opevneni@szm.cz

Levá střelecká místnost pevnosti OP-S 25 v Opavě-Milostovicích s kanonem vz. 36. Foto: Jaromír Breuer

Památník Armády ČRa čs. opevnění v Opavě-Milostovicích

Památník sestává ze tří dvoupodlažních pevností a dvou pevnůstek. Pevnost OP-S 25 je zcela obnovena do stavu z roku 1938 a jako první v ČR má obě střelecké místnosti vyzbrojeny kanony vz. 36, a to díky spolupráci s institucemi v Norsku a Francii. Před pevností jsou rozmístěny protitankové překážky, nedaleko se nachází památník československým legiím od akademické sochařky Jany Chráskové. Na stropnici objektu je deska s miniaturou planety Uran, součást unikátního opavského modelu sluneční soustavy. Pevnosti OP-S 26 a OP-S 27 jsou vyčištěny a uzavřeny. Pozoruhodné je, že mají původní pancéřové zvony. Za německé okupace byly totiž součástí cvičiště německé armády. Jižně od pevností probíhá linie lehkého opevnění – pevnůstek vz. 37, z nichž jsou dvě obnoveny. Milostovice, dnes městská část Opavy, jsou rodištěm Vincence Praska, jednoho ze zakladatelů Matice opavské (1877) a ředitele prvního českého gymnázia ve Slezsku. Nabízejí také unikátní pohled na kompletní sestavu československého opevnění z týlu při jízdě Jamnickou ulicí (vlevo od hostince U Lípy). Na jejím konci lze pokračovat přes Březovou do Sádku (dnes místní část Velkých Heraltic), uprostřed něhož je krásně obnovena hasičská zbrojnice s pamětní deskou Jana Kubiše. Ten s vojáky strážního praporu XIII sřezil v okolí stavbu čs. opevnění, včetně pevnosti OP-S 38, posledního těžkého objektu ve Slezsku.

Provozovatel: Klub vojenské historie Opava
Přístup: z Opavy silnicí I/11 na Bruntál, po 3 km odbočkou vlevo do středu Milostovic a od kaple východně Dělnickou ulicí
Web: www.opevneni-milostovice.com
E-mail: chrpaop@seznam.cz

Pevnost OP-S 38 u Sádku. Foto: Jaromír Breuer

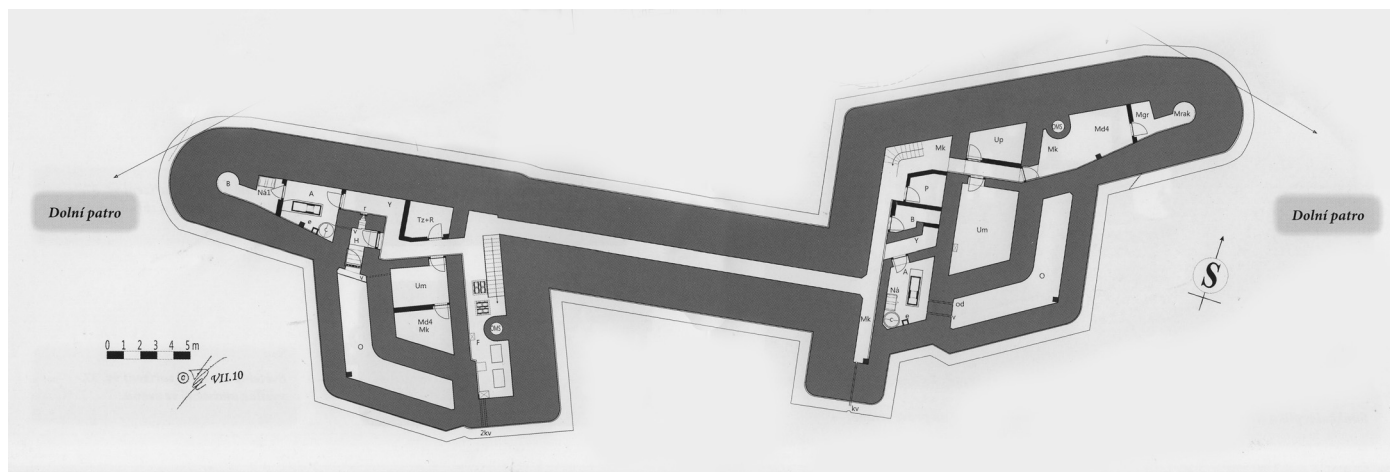
Samostatný pěchotní srub MO-S 5 v Bohumíně

Atypický dvoupodlažní objekt sestává ze dvou částí původně oddělených náspem železniční trati na Annaberg (nyní Chałupki v Polsku), na němž je dnes přivaděč k dálnici D1. Obě části spojuje chodba ve spodním podlaží. V říjnu 1938 byla pevnost obsazena polskou armádou a po přepadení Polska v září 1939 armádou německou. Nyní je pečlivě obnovena a vybavena zbraněmi a dobovou technikou.

Provozovatel: Klub vojenské historie Bohumín
Přístup: z dálnice D1 sjezdem 370 před Starým Bohumínem
Web: www.bunkr-bohumin.cz
E-mail: info@bunkr.bohumin.cz

Muzeum lehkého opevnění Chotěbuz

Soubor tří obnovovaných pevnůstek vz. 37. Jedna je ve stavu z roku 1938, druhá v podobě z počátku roku 1945, kdy ji využívala německá armáda. Třetí pevnůstka připomíná poválečnou aktivizaci československého opevnění v době studené války. Všechny objekty jsou při návštěvách zcela vyzbrojeny a vybaveny.

Pevnost MO-S 5 v Bohumíně – řez dolním patrem. Zdroj: Klub vojenské historie Bohumín

Provozovatel: Klub vojenské historie Chotěbuz

Přístup: od silnice I/67 z Karviné na Český Těšín nebo ze železniční stanice Chotěbuz

Web: www.kvhchotebuz.cz

E-mail: bunkrolog@centrum.cz

Ostatní objekty československého opevnění na území Slezska

V kopci Padařov jižně od Háje ve Slezsku leží první československá Tvrz Smolkov – soustava pěti objektů spojených šachtami s rozsáhlým podzemím. Stavba tvrže začala v únoru 1936 a v srpnu 1937 ji navštívil prezident republiky Edvard Beneš. Za okupace ji německá armáda devastovala, využívala k výcviku a na konci druhé světové války jako sklad a úkryt. Kopcovitý terén umožnil wehrmachtu houževnatou obranu proti Rudé armádě i 1. československé samostatné tankové brigádě, které zde utrpěly značné ztráty (viz pamětní deska u hřbitova v Háji-Chabičově). Vnitřní prostory tvrže stále využívá Armáda ČR, vstup je oplocen a střežen. Z povrchu je možná prohlídka čtyř objektů včetně dělostřeleckého srubu MO-Sm-S 39, největšího objektu ve Slezsku. Nutná je přitom zvýšená opatrnost.

Pevnůstka – lehký objekt vz. 37 u Chotěbuze. Foto: Klub vojenské historie Chotěbuz

K tématu:

BREUER, Jaromír: Opevnění a vojenské památky Opavska. 2. vyd. Opava 2013.

DUBÁNEK, Martin – LAKOSIL, Jan – FIC, Tomáš: *Nové putování po československém opevnění 1935–1989. Muzea a zajímavosti. Praha 2017.*

DURČÁK, Josef: Opevňování Ostravska v letech 1935 až 1938. 2. vyd. Opava 2005.

HOŘÁK, Jiří: Muzea československého opevnění. Úsek Moravská Ostrava a Opava. Břeclav 2003.

RUCKI, Miloslav a kol.: Opevnění IV. sboru. Části 1 až 4.

*Přístup: po zelené turistické značce z železniční stanice Háj ve Slezsku nebo ze silnice Smolkov – Hrabyně pěší-
nou u závory na příjezdové cestě*

Web: www.smolkov.web2001.cz

*Dělostřelecký srub MO-Sm-S 39 Tvrze Smolkov.
Foto: Jaromír Breuer*

Menší skupiny nadšenců pracují na obnově dalších pevností, mj. MO-S 11, MO-S 21, MO-S 24 a OP-S 10 „Křižovatka“ (první vybetonovaná pevnost v úseku Opava, nachází se u silnice I/56 mezi Malými Hořticemi a Velkými Hořticemi).

Současná vysoká úroveň památek československého opěnění v Českém Slezsku je výsledkem dlouholeté oběťové práce několika generací nadšenců a vlastenců. Z nich je třeba (abecedně) připomenout alespoň Pavla Bilka, Josefa Durčáka, Pavla Chrásku, Jiřího Hořáka, † Josefa Krásného, Petra Kuchaře, Jána Labáka, † Jana Poláška a Václava Zavadila.

Inq. Jaromír Breuer

Matice slezská, pobočný spolek v Opavě
breuer.opava@seznam.cz

Bohumín a Dvůr Králové nad Labem 2007–2014.

STEHLÍK, Eduard: Lexikon těžkých objektů československého opevnění z let 1935–1938. 2. vyd. Dvůr Králové nad Labem 2010.

Bunkry.cz – Stránky o československém opevnění z let 1935–38 [online]. Dostupné z: www.bunkry.cz [cit. 6. 10. 2017]

E-DATABÁZE československého těžkého opevnění z let 1935–1938 [online]. Dostupné z: www.opevneni.cz [cit. 6. 10. 2017]
Fortifikace.net [online]. Dostupné z: www.fortifikace.net [cit. 6. 10. 2017]

Turistika a ochrana přírody v Jeseníkách

Praděd je nejnavštěvovanější místo v Jeseníkách. Petrovy kameny s Pradědem těsně sousedí. Foto: Michael Štěpánek

Dobrý den, jmenuji se Michael Štěpánek a jsem strážce v Jeseníkách. Kdybyste mi věnovali chvilku, rád bych vám pověděl o Jeseníkách víc, než ví obyčejný turista.

Jako asi každé místo mají Jeseníky svoje „silné“ a „slabé“ stránky. Nejdřív vám povím něco o těch silných stránkách. Na ty si nikdo nestěžuje, berou se jako samozřejmost, a tudíž si jich skoro nikdo ani nevšimne.

Nejsilnější stránkou Jeseníků je *vzduch*. Čistý vzduch je čím dál vzácnější komoditou. Náš vzduch je dokonce ten nejčistší z celé republiky. Je to dáno několika faktory: téměř žádný průmysl, relativně nízká dopravní zátěž a velké plochy lesa. Jistě znáte horskou obec a lázně Karlova Studánka. Tato obec se pyšní nejčistším ovzduším ze všech obcí ČR. Toho využívají zdejší lázně, kde se mimo jiné léčí astma, dýchací potíže a alergie. Na principu vzdušných lázní jsou založeny také jiné lázně – Priessnitzovy lázně v Jeseníku. Jsou postavené v malém sedle pod Studničním vrchem v nadmořské výšce cca 620 metrů, kde funguje „průvan“, který vás doslova donutí se pořádně nadechnout! Světové prvenství má však jiná zdejší léčebná metoda – vodoléčba. Vincenz Priessnitz vás nechal chodit bosé v bazénku se studenou vodou a oblázky na dně. To vám rozproudí krev v žilách a posílí srdce. V okolí lázní vyvěrá z velké hloubky několik pramenů se stopovým množstvím radioaktivních prvků, které také mají pozitivní vliv na zdraví člověka.

A tím jsme se dostali k druhé silné stránce Jeseníků – k *vodě*. Z vrcholů a strání stékají tisíce potoků a potůčků plných pitné vody. A ta dává život všem rostlinám, živočichům i nám – lidem. My poslední jmenovaní si důležitost pitné vody uvědomujeme nejméně. Pitná voda však začíná být vzácná. Turisté chodí na výlety s plnými batohy limonád. Ať si. Ale když jim pití dojde, žízň. Sehnout se k potůčku a napít se je dnes nejen nenormální, ale i „nehygienické“. Čistotu vod však

dokazují vzácní živočichové, jako třeba mihule potoční, čolci, žáby, blešivci, vranky nebo chrostíci, kteří si staví schránky z jehličí, kamínků nebo bahna.

Jeseníky plní důležitou funkci jako zásobárna vod. Na jaře, když postupně taje sníh, je hřeben hor jako střecha. Voda stéká po úbočích a zásobuje řeky Olomouckého a Moravskoslezského kraje, jejichž hranice vede rozvodím Moravy a Odry. Ještě v červnu můžete pod vrcholky zahlédnout bílé skvrny zmrzlého sněhu. Ve Velké kotlině může poslední sníh roztát až v půlce července!

Svoje o čistotě vody by vám mohli povědět i v hanušovickém pivovaru. Jejich voda je tak čistá, že ji můžou pít i kojenci!

V dalších odstavcích mi dovoluete vás seznámit s některými lokalitami Jeseníků, které jsou přírodně a esteticky hodnotné, turisticky navštěvované, a mnohdy právě proto velmi ohrožené. Můžete vy, jako jednotlivci nebo skupiny turistů, přispět k ohrožení nebo ochraně těchto lokalit? Rozhodně ano! Nestačí „mít rád přírodu“, je třeba ji taky poznávat a zjistit, jak se ve kterém případě chovat, abych neublížil.

Jeseníky v číslech

Rozloha CHKO:	740 km ²
I. zóna:	7,25 % rozlohy
II. zóna:	23,23 % rozlohy
Les:	80 % rozlohy
Zemědělská půda:	15 % rozlohy
Vodní plochy:	0,5 % rozlohy
Průměrná teplota na Pradědu:	0,9 °C
Průměrný úhrn srážek na Pradědu:	1 400 mm

Petrovy kameny

Začnu asi všem známou lokalitou, *Petrovými kameny*. Jsou součástí *Národní přírodní rezervace Praděd*, která je největší národní přírodní rezervací v republice (rozloha je 20,5 km²). Rezervace je velká, ale Petrovy kameny jsou malé. Je na ně přísný zákaz vstupu. A proč? Není to namířeno proti turistům? „Jeden“ člověk přece ničemu neublíží! Říkáte si něco podobného? Já se vám to pokusím vysvětlit. Všechno začíná po době ledové. Klima se postupně oteplovalo a do Jeseníků se z jihu začaly šířit chladnomilné rostliny a později stromy a ostatní rostliny. Jak ledovec ustupoval dál na sever, chladnomilné druhy neměly jinou možnost, než migrovat dál za ledovcem nebo se stěhovat do stále vyšších poloh hor. V létě tady praží slunce, v zimě fíčí studený vích, který nedovolí sněhu se usadit a zaizolovat podloží. Proto mokrá půda promrzá až několik desítek centimetrů do hloubky. Led, jak známe z fyziky, zvětšuje svůj objem a půdu takto „kypří“ a provzdušní. Proto se okolí Petrových kamenů, jakožto jedno z nejchladnějších míst v Jeseníkách, stalo posledním domovem těchto druhů rostlin. A jak plynula staletí, možná tisíciletí, a tyto rostliny se nemohly křížit s nikým jiným, vyvinuly se, podobně jako klokani v Austrálii, do úplně jiných a odlišných druhů. Na Petrových kamenech jde o dva nové druhy: zvoněk jesenický a lipnice jesenická. Říká se jim endemity. A nenajdete je nikde jinde na světě ani na dalších místech Jeseníků. Jen tady na několika málo čtverečních metrech.

A zpět k turistům. Obyčejný turista vyjde po stezce k Petrovým kamenům, nevšimne si ani naučné cedule, ani dalších cedulek zakazujících vstup, přeलेze zábradlí, dojde ke skále. A teď to nejhorší: stovky let mrazem kypřenou půdu sešlápnou, vzduch vyfoukne, jemné kořínky zvonků zpřetrhá. Pak se rozhodne vylézt na skálu. Aby neuklouzl, dává nohy do skalních štěrbin a vyškrábnou z nich lipnice i půdu, ze které rostou. Na jaře, když horští ptáci hnízdí (například vzácná linduška horská), si obyčejný turista sedne pod skálu do trávy a svačí. Samička, která sedí na vejcích, se příchodem lidí vyplaší, instinktivně brání hnízdo tak, že létá okolo predátora, snaží se upoutat jeho pozornost na sebe a odlákat ho od hnízda. Obyčejný turista si toho ovšem nevšimá, sedí a svačí. Ubohá linduška horská se ho marně snaží odlákat od hnízda. Turistu hřeje bunda a čepice, vajíčka však mohou zmraznout během několika minut.

Rejvíz

Všichni určitě znáte *Mechové jezírko* a malebnou horskou osadu *Rejvíz*. V širokém sedle vzniklo díky vodě a neprostupnému podloží rašeliniště s jezírkem uprostřed. Zjednodušeně řečeno – díky malému sklonu svahu vodě trvá dlouho, než odtéče, proto je jí tady hodně. Vodou nasáklá půda se líbí mechu rašelíníku. Ten zde roste jako tlustý koberec. Rašelíník je zvláštní tím, že neustále dorůstá. Spodní část se rozloží, ale k horní části zase kousek přiroste. Mech tak pod sebou ukládá zetlelý materiál, který se začne pod určitou vrstvou, kterou neprojde vzduch, měnit v rašelinu. Na tu je vázána opět spousta vzácných druhů rostlin a živočichů, například masožravka rosnatka okrouhlostá, blatnice bahenní, orchidej korálce trojklanná, z živočichů třeba skokan rašelinný, šídlo rašelinné nebo lesklíče severská. A opět přichází modelová situace. Přijde obyčejný turista, nepřečte si naučnou tabuli o vzniku rašelinišť a holí nebo

klackem zkusí, jak je to „bahno“ hluboké. Zjistí, že dost (může mít mocnost až 6 metrů). Jenže díra po klacku se zavzdušní, takže se rašelina přestane tvořit. Otvor taky funguje jako odvětrávání, takže rašeliniště začne vysychat.

Hvozdiček pyšný je silně ohrožený druh. Roste na horských loukách. Foto: Michael Štěpánek

Praděd

Nejvyšší hora Moravy i Slezska s televizním vysílačem je krajinnou dominantou Jeseníků. Je to dokonce nejvyšší pevný bod České republiky. Když k výšce Pradědu přičteme výšku vysílače, jsme 35 metrů nad Sněžkou.

Praděd má podobný úděl jako další nejvyšší hory všech pohoří – davy turistů. Aby taky ne. Na Ovčácku můžete vyjet autobusem, dál vede asfaltová cesta a jen do mírného kopce. Z vrcholu je výhled doslova dech beroucí. Když počasí přeje, můžete odtud vidět Beskydy nebo dokonce Krkonoše.

I přes silnou turistickou zátěž má Praděd pořád to, proč se celá rezervace jmenuje po něm, a to tzv. přirozené bezlesí. Je to království mrazu, travin a těch nejodolnějších květín, například sasanky narcisokvěté nebo jestřábníku huňatého. Na vrcholu je taková zima, že to ani proti zimě odolné smrky nevydrží. I ty, které rostou na hranici lesa, jsou nízké, pokroucené, mají tlustý kmen a větve jen na jednu stranu. Říká se jim „vlajkové“ smrky. Sníh a námraza z návětrné strany větve olámou, když jsou ještě malé. Zůstanou jen ty na závětrné straně, a smrk tak vypadá jako vlajka na žerdi.

Jeseníky vám nabídnou mnohem víc krás, trvalo by ale dlouho o všech něco napsat. Tak si to necháme na příště. Anebo přijedte a podívejte se sami. Chtěl bych vám (a přírodě) popřát, abyste nebyli obyčejní turisté. Buďte turisté uvědomělí. Poznávejte krásy přírody a zanechejte je nepoškozené pro další lidi.

*Michael Štěpánek
Správa CHKO Jeseníky
michael.stepanek@nature.cz*

Správa CHKO Jeseníky [online]. Dostupné z: <http://jeseniky.ochranaprirody.cz/> [cit. 23. 10. 2017].

K tématu:

KOČÍ, Kateřina (ed.): Chráněná krajinná oblast Jeseníky. Rožnov pod Radhoštěm 2007.

ŠAFÁŘ, Jiří a kol.: Chráněná území ČR. VI. díl, Olomoucko. Praha 2003.

Rozmanitá příroda povodí Olzy

Než byla v roce 1961 hlavní řeka Těšínského knížectví přejmenována na Olši, říkalo se jí od nepaměti Olza. Místní lid ovšem oficiální verzi nikdy neuznal, nazývá řeku dál jejím starodávným jménem, proto se ho v našem příspěvku budeme držet i my. Olza je s 99 km nejdelším přítokem Odry na českém území. Na více než čtvrtině této délky tvoří hranici mezi Českou republikou a Polskem. Dala své jméno obci nedaleko soutoku s Odrou i mikroregionu na polské straně řeky. Je řekou typickou pro Beskydy – vyšším sklonem dna, rozkolísanými průtoky vody a strmými povodňovými vlnami, a atypickou z hlediska ochrany přírody – její

počáteční, ale také koncový úsek se nachází v zachovalé krajině. Civilizační vlivy, které se řeky dotýkají, jsou spjaty s lidnatostí kraje, městy, průmyslem, komunikačními tahy i s vlivy poddolování. Značný dopad také měly regulační zásahy do jejího koryta související s vývojem území v posledních 150 letech. Už v dřívějších dobách totiž Olza tvořila hranici – tehdy mezi Rakouskem a Pruskem – a oba státy měly zájem na stabilitě jejího průběhu. Povodí v horních partiích zase poznamenaly stabilizace kvůli hustému osídlení. Jak se tedy všechny tyto vlivy promítly do stavu přírody této řeky?

Místo, kde řeka Olza začíná svou pout' po území České republiky. Pohled z hraničního mostu v Bukovci. Foto: Nela Kotásková

I. Horní úsek: Od prameniště, Gorolii až po Třinec

Od zrodu po hranici

Olza začíná řádkou pramenů na západním úbočí vrcholku Ganczorka (909 m n. m.) ve Slezských Beskydech. Prameniště leží v nadmořské výšce 840–880 m n. m. na pomezí polských obcí Kamesznica a Istebna. Ze začátku má charakter horské bystřiny a její tok směřuje západním směrem, kde se po 16 km dostává na hranici s Českou republikou u obce Bukovec. Hranice je zde vytyčena dvěma přítoky řeky: levostrannou Oleškou a pravostranným Bystrým potokem. Obě říčky jsou spjaty s význačnými přírodními rezervacemi: Oleška odvodňuje PR Bukovec – Olecky, rašelinnou louku s chráněnými a vzácnými druhy rostlin vázanými na podmačené prostředí, jako je suchopýr úzkolistý, tolije bahenní, všivec bahenní, jetel kaštanový a orchideje vemeník dvoulistý a prstnatec májový. Bystřý potok pramení v PR Plenisko, což je přirozený les s četnými prameništi a se stromy starými i přes 200 let, které k nízdní

využívá kulíšek nejmenší, jeřábek lesní, včelojed lesní či datlík tříprstý. Kousek od Bukovce se v Olze začíná vyskytovat kriticky ohrožená mihule potoční.

Lomná

V centru nedalekého Jablunkova vtéká do Olzy jeden z jejích nevýznamnějších přítoků, řeka Lomná. Pramení na svazích Malého Polomu, jehož hřebenem prochází zároveň státní hranice se Slovenskem a hlavní evropské rozvodí Odra – Dunaj. Necelé dva kilometry od pramene protéká kolem PP Kyčmol, chráněné rašelinné louky. Nejznámějším chráněným územím souvisejícím s Lomnou je ale NPR Mionší, ležící na stejnojmenném vrchu, který řeka obtéká. Mionší je největší reliktní buko-jedlového pralesa na území ČR a je natolik unikátní, že je přístup do něj běžným návštěvníkům odepřen. Typickou rostlinou jedlo-bukových lesů je kyčelnice, v Mionší najdeme všechny tři její zástupce (cibulkonosnou,

Řeka Olza mezi Českým Těšínem a Cieszynem v Polsku tvoří státní hranici.
Foto: Martin Sosna

žláznatou i devítilistou). Na zdejších polánách (horských loukách) roste řada chráněných rostlin, jmenujme mečík střechovitý, hořec tolitovitý a z orchidejí pak prstnatec Fuchsův, prstnatec bezový, hlavinku horskou či pětiprstku žežulník. Z mykologického hlediska zde můžeme najít vzácné choroše, jako ohňovce Pouzarova a outkovku beskydskou. Z ptáků stojí za zmínku výskyt ohroženého puštíka bělavého a datlíka tříprstého. Ze savců uvedme alespoň nenápadného, avšak velmi vzácného rejska horského považovaného za glaciální relikv. V Lomné se díky čisté vodě daří řadě chráněných živočichů, z nichž jmenujme zejména střevli potoční, vranksu pruhoploutvou a vydru říční.

Přechod z horské řeky na řeku údolní

Soutokem s Lomnou pro Olzu končí pstruhové pásmo a vstupuje do pásma lipanového. V tomto úseku nabere u Návsi kamenitou horskou bystřinu Jasení a Rohovec – potok pramenící v ojedinelé stejnojmenné přírodní rezervaci založené k ochraně jediného druhu živočicha – ohroženého mravence množivého (*Formica polyctena*), který se v místním jehličnatém lese vyskytuje v početné populaci čítající přes 150 živých mravenišť. U Bystřice se pak do Olzy vlévají téměř současně dvě další větší říčky: Hlučová a Kopytná. Kousek za tímto soutokem u obce Vendryně přechází Olza z lipanového pásma do pásma parmového, které bude typické po zbylých 51 km až po její ústí, a s tím končí i výskyt mihule potoční. Z říčky se definitivně stává řeka.

II. Střední úsek: Od železa po uhlí Třinecké železářny

V Třinci protéká Olza průmyslovým areálem Třineckých železáren v úseku dlouhém přes čtyři kilometry, a to přesněji mezi dvěma jezy zřízenými pro zásobení komplexu vodou. Je zde sevřena v opěrných zdech s řadou výpustí. Do poloviny 90. let minulého století byla řeka přímou funkční součástí železáren. Situace se od té doby výrazně změnila, železářny jsou dnes z Olzy zásobová-

ny jen od horního jezu, spodní slouží pouze jako havarijní zdroj. Přímo v Třinci do Olzy ústí dva přítoky: Tyra a Neborůvka. Tyra, pramenící pod Kalužným vrchem, je bystřinou s velkou rozkolísaností průtoků, nadměrným chodem splavenin a původně nestabilním korytem, ale zároveň také s poměrně hustým osídlením v údolí toku. Když se tedy před téměř 120 lety rozběhly v Beskydech zahrazovací práce, Tyra patřila k těm prvním a nejpotřebnějším. Na říčce bylo mezi lety 1903 a 2010 jedenácti úpravami postupně vybudováno 109 spádových objektů. Zajímavé je, že ty se neprojevovaly příliš negativně na souvislém výskytu ryb podél celého toku, a to včetně zde hojně vraneky pruhoploutvé.

Přírodní rezervace v Těšínské pahorkatině

Za areálem Třineckých železáren pokračuje Olza směrem k Těšínu, ještě před ním ale protéká okolo dvou přírodních rezervací. První z nich je PR Velké Doly, která vznikla v roce 1990 a tvoří ji přirozený lesní porost s lipovými a dubovými habřinami usazený v nivě řeky a na západním svahu kopce, který je tvořen těšínským vápencem. V době těžby (18. století) byly původní dubové bučiny poničeny a vykácené buky byly použity jako palivo pro blízké železářny. Roste zde, hlavně na jaře, řada chráněných druhů rostlin: česnek medvědí, jaterník podléška, prvosenka jarní, dymnivka dutá či sasanka hajní, z těch vzácnějších pak okrotice bílá, lilie zlatohlávek, áron karpatský, lýkovec jedovatý a zejména „těšínské kvítko“ – hvězdnatec zubatý. Hnízdí zde na čtyřicet druhů ptáků, např. lejsek šedý či sluka lesní. Druhá z rezervací, „Lasek Miejski nad Puńcówką“, pak navazuje na PR Velké Doly ze severu. Vznikla v roce 1961 právě k ochraně „těšínského kvítka“. Kromě něj v rezervaci narazíme na bezmála dvě stovky druhů vyšších rostlin, např. na barvínek menší, sněženku podsněžník, bradáček vejčitý, krušinu olšovou, kalinu obecnou, prvosenku vyšší či kopytník evropský. Je zde ale vidět silný negativní vliv člověka – rezervace přiléhá k centru města a je využívána jako městský park s mís-

Tok řeky Olzy v úseku Karviná – Louky. Foto: Nela Kotásková

tem pro dětskou zábavu a s novou lávkou spojující Český Těšín a Cieszyn. Na západním břehu v prostoru mezi rezervacemi ústí Ropičanka pramenící na svazích hory Ropice. Je to říčka dvou jmen – v horní části po obec Strážtež teče pod názvem Řeka. Je známá značnou rozkolísaností průtoku a hojným výskytem vranky pruhoploutvé a pstruha potočního.

Poddolovaná oblast

V lesích za Těšínem pak Olza protéká nedaleko chotěbuzského Archeoparku. V dřívějších dobách tekla přímo pod ostrohem, na němž stojí hradisko vybudované asi 800 let před n. l. lidmi lužických popelnicových polí a znovu obývané Slovany od 8. do 11. století. V Chotěbuzi se také nachází jez, který dříve zásoboval rozsáhlý komplex tzv. Louckých rybníků, jež v 70. letech minulého století zanikly, protože se staly v důsledku důlní činnosti součástí bezodtoké poklesové kotliny. Tak vzniklo také tzv. Karvinské (Darkovské) moře, které by se mohlo do budoucna stát oficiální rekreační zónou. Kousek za ním do Olzy ústí její nejvýznamnější levostranný přítok, řeka Stonávka. Ta pramení jihovýchodně od vrcholu Čupel, protéká lesnatou krajinou CHKO Beskydy, v dolní části pak meandruje nezalesněnou krajinou ovlivněnou těžbou černého uhlí. Významným předělem v její kontinuitě je údolní nádrž Těrlicko. Nad touto nádrží a také v úseku od Albrechtic k ústí se vyskytuje chráněná střežle potoční. Střední a dolní část toku je lovištěm ledňáčka a vydry, na nejspodnějším úseku poznamenaném důlními poklesy pak byli zaznamenáni bobři. Tato část ale byla rekultivována a dnes se zde nachází golfový areál. Poddolování se nejvíce projevilo v úseku mezi Starým Městem a Koukolnou, kde dochází k přeměně území na levém břehu Olzy na bezodtokou poklesovou kotlinu a vzniká zde vodní plocha Kozinec. Naproti Kozinci se vyskytuje přírodní památka Karvinské rybníky. Jedná se o Evropsky významnou lokalitu NATURA 2000 tvořenou částmi hrází rybníků Lipový, Dubový a Olšový. Rostou zde staré listnaté dřeviny s četnými dutinami, zejména duby letní, které tvoří významné refugium vzácného dřevokazného brouka páchníka hnědého. Zároveň se tu nachází stromy v dobrém stavu bez dutin, které mají potenciál pro obsazení páchníkem hnědým v budoucích desetiletích.

III. Dolní úsek: Opět zachovalá příroda

Ptačí oblast Heřmanský stav – Odra – Poolší

Kousek za Karvinou ústí do Olzy její nejvýznamnější pravostranný přítok. Řeka Petrůvka pramení v Polsku na okraji města Cieszyn a od Petrovic u Karviné až ke svému ústí vymezuje „mokrou“ státní hranici, která je díky meandrům hodně klikatá. Nedaleko jejího ústí se v různověkových porostech lužních lesů nachází významná ptačí oblast vyhlášená teprve v roce 2008. Předmětem ochrany je zde zejména bukáček malý, ledňáček říční a slavík modráček, z dalších významných zástupců ptáků jmenujme žluvu hajní, tuhýka obecného či lejska šedého. Z chráněných rostlin můžeme narazit na sněženku podsněžník a objevuje se i bledule jarní. Není proto divu, že na levém břehu řeky Olše,

K tématu:

Atlas hlavních vodních toků povodí Odry [online]. Dostupné z: http://www.pod.cz/atlas_toku [cit. 6. 10. 2017].

KAŠOVSKÁ, Kamila – KUPKA, Jiří: Měkkýši zrušené Státní přírodní rezervace Loucké rybníky (Slezsko, Česká republika). Malacologica Bohemoslovaca, roč. 10, 2011, s. 68–72.

KOČVARA, Radim – CZERNÍK, Adrián: Plán péče o Přírodní památku Karviná – rybníky v rámci evropsky významné lokality CZ0813451 Karviná – rybníky na období 2012–2021. Karviná 2013.

hned za areálem elektrárny Dětmárovice, vznikla navíc soukromá rezervace Lužní les v Lyngu. V období dešťů se zde Olza rozvodňuje a na často zaplavovaných místech rostou podmáčené lužní lesy, kde se daří páchníku hnědému a hnízdí zde kriticky ohrožený morčák velký. K vidění je i kuňka žlutobřichá, orel skalní, sluka lesní a datel černý. Pozemky dříve patřily firmě, která se dostala do likvidace a svůj majetek musela rozprodat. Vědoma si přírodní hodnoty těchto pozemků, nabídla je k odkupu v rámci kampaně „Místo pro přírodu“ Českému svazu ochránců přírody. Vzhledem k zanedbatelnému výskytu křídlatky a netýkavky žláznaté může být rezervace ponechávána víceméně v bezzásahovém režimu. To ale neplatí pro navazující PP Niva Olše Věřňovice. Ta byla vyhlášena kvůli páchníku hnědému a kuňce žlutobřiché a chrání fragment nivy řeky s bývalými meandry (dnes slepými rameny) a zachovalou říční terasou, avšak bez návaznosti na stávající tok. Je zde vyvinuta vegetace měkkého luhu se zachovalými statnými duby letními a jasany ztepilými důležitými pro páchníky, do okrajů lesa však mohou pronikají křídlatky a netýkavky žláznaté. Přírodní památku dále ohrožuje výstavba dálnice D47, která území protne. Kaňkou na čistotě místní přírody jsou i z Polska přitékající řeky Szotkowka a Lesznica, které jsou znečištěny a zasoleny chemickými látkami z černouhelných dolů a koksoven. Na druhou stranu se nad Lesznicí ve Wodzislawu nachází zajímavá přírodní památka – vrba o úctyhodném obvodu 6,6 m, která je tak největší vrbou v Polsku.

Hraniční soutok u města Olza

Za vodočtem ve Věřňovicích řeka mine Přírodní památku Věřňovice (neplést s předchozí PP). Jedná se o lužní les, v němž na jaře vykvétá obrovská populace sněženky podsněžníku, k památce však patří také malá louka s teplomilnými rostlinami, v této oblasti ojedinělým – např. vítodem obecným, lnem počistivým, dobromyslí obecnou či zeměžlučí obecnou. Nedaleko Starého Bohumína Olza dospěje ke svému soutoku s Odrou, který se nachází přímo na hranici České republiky s Polskem. Kvůli kráse zdejší přírody tady vznikla červená turistická trasa s naučnou stezkou „Hraniční meandry řeky Odry“. Začíná ve Starém Bohumíně a končí u řeky Olzy v místě někdejšího brodu. Toto chráněné území bylo vyhlášeno jako přírodní památka v roce 2006. Přispěla k tomu ničivá povodeň z roku 1997, která na mnohých místech rozbila umělé zregulované koryto Odry a provedla živelnou revitalizaci. I díky ní se zde dnes vyskytují bobři. Na počest soutoku pak v Novém Bohumíně stojí uprostřed náměstí od roku 2008 fontána nazvaná „Soutok Odry s Olší“. Chrlič ve tvaru ryby, hada, ledňáčka a žáby symbolizuje typická zvířata, která v okolí soutoku žijí.

*Mgr. Nela Kotásková, Mgr. Petr Pyszko,
Mgr. Vendula Woznicová
Muzeum Těšínska
nela.kotaskova@muzeumct.cz, petr.pyszko@muzeumct.cz,
vendula.woznicova@muzeumct.cz*

KRÁTKÝ, Michal – HORVÁTH, Marian: Plán péče o přírodní rezervaci Bukovec na období 2015–2024. Křelov 2012.
Národní přírodní rezervace Mionší. Chráněná krajinná oblast Beskydy [online]. Dostupné z: <https://nature.hyperlink.cz/Beskydy/Mionsi.htm> [cit. 11. 9. 2017].
Niva Olše – Věřňovice. Moravskoslezský kraj [online]. Dostupné z: https://www.msk.cz/cz/zivotni_prostredi/niva-olse---vernovice-1220/ [cit. 11. 9. 2017].
Olše [online]. Dostupné z: https://www.pod.cz/projekty/flora_a_fauna/Viteze/olse_cela.html [cit. 6. 10. 2017].

Jak se žije Matici slezské

Významná historie Matičního domu v Opavě se začala psát v roce 1880, kdy se stal matičním sídlem. Z Dvořákových sadů se nabízí pohled na jeho rozsáhlý boční trakt. Foto: archiv Matice slezské

V únoru letošního roku jsme si připomněli 140 let od ustavující valné hromady Matice opavské, kterou se datuje oficiální zahájení matiční činnosti ve Slezsku. Je bezesporu obdivuhodné, že i přes nelehká období své historie tento spolek nezanikl a dnes v podobě Matice slezské vyvíjí nejen v Opavě, ale na většině území českého Slezska všestrannou činnost. Jak se ale Matici slezské a jejím jednotlivým pobočným spolkům žije a pracuje v dnešní rychlé, ekonomicky zaměřené, konkurenční době? Má spolek založený v předminulém století a za účelem, který již dnes není aktuální, nějaký smysl? Jsou jednotlivé matiční pobočky jako neziskové organizace schopny ekonomicky přežít?

Současná doba a společnost je pro spolkový život velmi náročná. Bez ohledu na dobrovolnický charakter většiny spolků se jejich „lídři“ musí snažit bez úhony proplouvat složitým světem předpisů, musí se snažit činnost svého spolku přizpůsobit moderní době a najít pro ni dostatečné finanční zdroje. Matice slezská (a její předchůdkyně Matice opavská a Slezská matice osvěty lidové pro Těšínsko) je příkladem spolkové organizace, která se vypořádala s opakovanými pády, kdy byla její činnost omezena či přímo zakázána, kdy přišla o celý svůj majetek i postavení, a i přes méně radostnou současnost stále o svou existenci hrdinně bojuje.

Před dvěma lety zahájila Matice slezská „papírovou válku“ při zapsání všech řádných údajů do spolkového rejstříku tak, jak vyžaduje nová legislativa. Do této války se muselo zapojit jak vedení Matice slezské, tak její jednotlivé pobočky v opavské a těšínské oblasti a svést nelehký boj s Kraj-

ským soudem v Ostravě. Protože ostravský soud měl se zápisem pobočných spolků minimální zkušenosti (a ještě i dnes se právní praxe v této oblasti teprve ustaluje), pobočný spolek v Opavě se ujal role průzkumníka, který prošlapával ostatním pobočkám cestu a po několika neúspěšných pokusech dovedl většinu poboček k vítězství. Zatímco název Matice slezské jako hlavního spolku na základě výjimky podle nového občanského zákoníku zůstává beze změny, to znamená, že nemusí obsahovat odkaz na spolek, u jednotlivých matičních odborů je nově místo dosavadního názvu „místní odbor“ uváděn „pobočný spolek“ jako nedílná součást názvu. V současné době sdružuje Matice slezská jako hlavní spolek celkem 16 pobočných spolků, z toho šest v opavské a deset v těšínské oblasti. Největším pobočným spolkem je se svými 250 členy spolek v Opavě.

Zatímco ve válce s ostravským krajským soudem byla Matice slezská úspěšná, bitvu s Úřadem pro zastupování státu ve věcech majetkových o své pozemky pod Matičním domem v Opavě prohrála. Připomeňme si stručně základní fakta. Pozemky pod budovami tvořícími komplex Matičního domu v Opavě, původně v majetku Matice opavské, se nepříznivými historickými událostmi v průběhu minulého století a také změnou legislativy na začátku tohoto století dostaly do vlastnictví státu. Do konce roku 2014 užívala Matice pozemky bezplatně, avšak rokem 2015 bezplatné užívání pozemků skončilo. Vedení opavského spolku, který je vlastníkem budov na těchto pozemcích, dva roky vedlo jednání se zmiňovaným úřadem, obrátilo se s žádostmi o pomoc

na zástupce města i poslance (a dokonce i na samotného ministra financí), shromáždilo všechny nezbytné dokumenty, které by pomohly tuto patovou situaci vyřešit a vrátit historický majetek zpět do rukou Matice slezské nebo alespoň umožnily užívat pozemky i nadále bezplatně. Bohužel, všechna dosavadní jednání byla neúspěšná, Matici slezské vznikla povinnost platit nájemné ve výši 90 tisíc korun ročně a navíc uhradit jednorázové dlužné nájemné ve výši téměř 150 tisíc korun. S ohledem na historický význam Matice slezské, resp. její předchůdkyně Matice opavské, její zásluhy o český stát již od 19. století a současný neziskový charakter, který je dán jejím zaměřením na kulturní a osvětovou činnost a na péči o národní tradice, je stávající situace absurdní a ze strany Matice slezské je vnímána jako velká křivda. Matici slezská nyní znovu musí platit za to, za co již jednou v historii zaplatili její zakladatelé ve snaze zajistit důstojné zázemí pro matiční činnost ve Slezsku. Věřme však, že se v tuto chvíli jedná pouze o prohranou bitvu, nikoli celou válku a že se Matici nakonec přece jen podaří získat pozemky zpět do svého vlastnictví. Do té doby však pod pohružkou penále a exekuce majetku musí malý spolek velkému státu platit a bez ohledu na tuto finanční zátěž se rádně starat o budovy Matičního domu, které na pozemcích stojí. Současná činnost Matice slezské však nespočívá jen v boji s úřady. V souladu se svým posláním pečovat o zachování a rozvoj historických, kulturních, uměleckých a národních tradic Slezska realizuje Matici slezská prostřednictvím svých pobočných spolků ediční činnost, organizuje vlastivědné zájezdy, šíří osvětu o Slezsku jako jedné ze tří historických zemí České republiky a pořádá společenské, osvětové a kulturní akce, kterými obohacuje život ve Slezsku.

Jako příklad matiční ediční činnosti poslední doby lze uvést tituly *Jan Zajíc, O znamenitých ženách Slezska, Beethovenův Hradec – hudební medailon zámku Hradec nad Moravicí, Opavština pro samouky, Česká cesta – Historie a současnost Matice slezské Bystřice nad Olší, Jako v nebi, tak i na zemi – Petr Bezruč 1867–2017* či sborník *140 let Matice opavské*. Příkladem ediční činnosti jsou také *Vlastivědné listy*, které právě držíte v rukou. V roce 2016 vyšel již 42. ročník časopisu *Vlastivědné listy Slezska a severní Moravy* (původně *Vlastivědné listy Severomoravského kraje*) a současné *Vlastivědné listy Slezska* na tuto tradici navazují. V oblasti kultury je Matici slezská organizátorem různých akcí, od tradičních, pravidelných akcí většího rozsahu až po menší akce místního významu. V letech 2014–2016 se Matici slezská úspěšně zhostila role hlavního organizátora *Mezinárodní interpretační soutěže Beethovenův Hradec*, jejíž historie sahá až do roku 1961 a která patří k nejvýznamnějším kulturním událostem pořádaným v rámci Moravskoslezského

Dětský folklórní soubor Slezanek je pravidelným účastníkem mezinárodního festivalu Slezské dny, který se koná vždy v září v národopisném areálu v Dolní Lomné.
Foto: archiv Matice slezské

kraje i celé České republiky. Z důvodu velké organizační náročnosti této mezinárodní akce funkci hlavního organizátora od letošního roku převzala Církevní konzervatoř Opava. Matici slezská však i nadále zůstává s touto akcí spojena v podobě mimořádné *Ceny Matice slezské* pro nejlepšího soutěžícího z České republiky. Nejvýznamnějšími akcemi pořádanými pobočkou v Dolní Lomné jsou dva tradiční festivaly – *Festival na pomezí a Slezské dny*, které se každoročně konají v místním areálu Matice slezské. V letošním roce se jednalo již o 25. ročník Festivalu na pomezí a 48. ročník Slezských dnů.

U příležitosti 140. výročí matiční činnosti se v únoru 2017 uskutečnil v historické výstavní budově Slezského zemského muzea v Opavě zajímavý workshop s názvem *140 let Matice opavské*, kterým vyvrcholila neméně zajímavá výstava *Matice opavská a spolkový život ve Slezsku*. U příležitosti této výstavy byl ve spolupráci s muzeem vydán stejnojmenný trojlist, v kterém je stručně shrnuta činnost Matice opavské na poli školství, muzejnictví, vědeckého bádání a osvěty a vše je doplněno obrázky a dobovými snímky.

Prostor vymezený pro tento článek neumožňuje podrobně popsat širokou činnost novodobé Matice slezské a jejich jednotlivých pobočných spolků. Pokud se chcete o nás dozvědět více, můžete navštívit naše internetové stránky www.maticeslezska-opava.cz, můžete nám poslat e-mail anebo zcela jednoduše mezi nás přijít. Nejtěžším úkolem Matice v současné době je totiž najít aktivní členy, kteří by měli chuť a energii podílet se na plnění konkrétních úkolů a kteří by chtěli přispět novými nápady, jak naplňovat současné poslání Matice slezské. Jen tak bude možné dokázat, že i v současném světě, kterému vévodí rychlé životní tempo, ekonomické ukazatele, moderní technologie a všudypřítomná globalizace, má Matici slezská své místo.

Ing. Jana Novotná Galuszková
Matici slezská
maticeslezska@atlas.cz

Rozdílné osudy dvou staveb architekta Leopolda Bauera v Opavě

Nová budova obchodního domu Breda & Weinstein v Opavě na snímku z přelomu 20. a 30. let 20. století. Zdroj: Slezské zemské muzeum

Budova někdejší Obchodní a živnostenské komory (dnes Městský dům kultury Petra Bezruče) a původní obchodní dům Breda & Weinstein, za jejichž architektonickým řešením stojí významný vídeňský architekt a krnovský rodák Leopold Bauer, představují v opavském městském panoramatu nepřehlédnutelné dominanty, demonstrující nejen architektonickou úroveň prvních desetiletí 20. století, ale především odlesky dávných dob prosperity a významu někdejší zemské metropole. Sentiment za touto dobou v řadě lidí dodnes významně přetrvává. Vzhledem k významu postavení, které tyto stavby mají nejen v díle Leopolda Bauera, ale především v opavské společnosti, je žádoucí jejich stávající zcela rozdílný osud alespoň rámcově analyzovat.

Zejména obchodní dům Breda & Weinstein, jehož původní název je dnes mnohdy neoprávněně zkracován a převáděn do ženského rodu (zakladateli firmy byli obchodníci Max Breda a David Weinstein, přičemž David Weinstein byl po Bredově vystoupení z firmy v roce 1911 jejím jediným vlastníkem a současný obchodní dům byl postaven již pouze pod jeho vedením), je symbolem velkých podnikatelských plánů, které nezapadaly snad ani do meziválečných opavských poměrů. Tento zaoceánskými architektonickými vzory inspirovaný obchodní dům přinesl tehdy Opavanům hřejivý pocit, že Opava nakračuje velkoměstským směrem, avšak řízením osudu se bohužel ve finále stal jakousi labutí písní tohoto vizionářství. Významnou ránu těmto ideálům zasadil jak počínající pokles významu Opavy způsobený ztrátou statusu zemského hlavního města, tak i počínající hospodářská krize, která ve finále vedla svět k branám druhé světové války. Ta smetla jak architektonickou malebnost městského

centra, tak především společenskou a průmyslovou elitu předválečné Opavy včetně Davida Weinsteina a řady dalších vizionářů. V poválečném období přišlo na řadu už jen bezmyšlenkovité bourání a šedavá architektura dob komunismu, přičemž veškeré předválečné vazby a tradice byly nevratně přetřhány.

Se zánikem svobodného podnikání zanikla i někdejší Obchodní a živnostenská komora, jejíž výpravné sídlo bylo vystavěno podle Bauerova projektu z roku 1909. Oba dva objekty byly přizpůsobeny novým poměrům. Živnostenská komora byla přeměněna na dům kultury, přičemž reprezentativnost a dekorativnost původních interiérů byla víceméně ponechána, pouze se přistoupilo k odstranění dobově nežádoucích německých názvů slezských měst z hlavního průčelí a několika dalším dílčím úpravám, které měly potlačit odkazy na původní využití budovy.

K zásadnějším úpravám interiéru však došlo u obchodního domu Breda & Weinstein, který byl na přelomu padesátých a šedesátých let přebudován na obchodní dům Průkopník.

Malebnost a honosnost „bauerovských“ interiérů byla zachována prakticky pouze v centrální dvoraně pod skleněnou kupolí a v části podzemních podlaží. Ve zby-

Interiéru opavského obchodního domu Breda & Weinstein vévodila prostorná dvorana pod skleněnou kupolí. Zdroj: Slezské zemské muzeum

Opava. Obchodní a živnostenská komora.
Výstavná budova Obchodní a živnostenské komory v Opavě na dobové pohlednici.
Zdroj: Slezské zemské muzeum

lých prodejních a výrobních částech pak byly v duchu nastupujícího bruselského designu zařízeny velkoplošné prodejní prostory, které návštěvníkům nabízely široký sortiment zboží a výtobytky tehdejší „socialistické“ společnosti. Došlo k zásadní přestavbě původního komunikačního schématu obchodního domu. Prodejní plochy se rozšířily i do vyšších patér, která původně sloužila pouze k výrobním a administrativ-

Zasedací síň v prvním patře budovy opavské obchodní a živnostenské komory. Zdroj: Slezské zemské muzeum

K tématu:

Zemský archiv v Opavě, fond Krajský soud Opava (oddělení firemních spisů).
KRČMÁŘOVÁ, Eva a kol.: Městský dům kultury Petra Bezruče, stavebně historický průzkum. Ostrava 2000.

ním účelům, přistaven byl schodišťový trakt s výtahem, který zjednodušil přístup k jednotlivým prodejním sekcím. Přes zcela nové společensko-ekonomické poměry se ale dá říct, že obchodní dům stále udržoval a v určitém ohledu rozvíjel původní Weinsteinův koncept srdce obchodního života Opavy.

Způsob využití obou objektů se nezměnil ani po roce 1989 a ani v jednom ze dvou zmiňovaných případů nedošlo k zásadnějším stavebním úpravám. Bývalá živnostenská komora prošla počátkem nového tisíciletí rozsáhlou, přitom však velmi citlivou rekonstrukcí a dodnes působí v opavském památkovém fondu jako perla autentičnosti a významný doklad dobového okázalého dekorativismu. V červenci 2017 byl objekt díky svým unikátním hodnotám a vysokému

stupni dochování dokonce prohlášen za národní kulturní památku, což jej zařadilo po bok nejvýznamnějších statků kulturního dědictví naší země.

Bohužel ve stejné době, kdy byla realizována rekonstrukce někdejší živnostenské komory, se obchodní dům pomalu vydal cestou zcela opačnou. V jeho interiérech se nejprve v 90. letech 20. století prováděly dílčí úpravy členící prostor na menší prodejní plochy, přičemž byly užívány spíše soudobé materiály, které postupně převrstvovaly jak bruselské úpravy z šedesátých let, tak mnohdy i autentičnost dochovaných částí interiérů z dob Davida Weinsteina. Význam obchodního domu pak v novém tisíciletí začal postupně upadat, na čemž se nemalou měrou podepsala výstavba nových obchodních center a supermarketů, a celý tento trend ještě umocnil požár, který objekt zachvátil na sklonku roku 2004. Nenávratně pryč byly dny největší slávy z Weinsteinovy doby, z doby Průkopníku, Prioru a velkých plánů devadesátých let. Škody způsobené požárem nebyly nikdy zcela sanovány a působily jako veřejné memento úpadku obchodního domu až do jeho úplného uzavření v roce 2013. Plány na propojení historické budovy s novým obchodním centrem, které vzniklo v sousedních prostorách někdejšího pivovaru, bohužel nebyly realizovány, zřejmě z důvodu složitých majetkoprávních vztahů a nezájmu zainteresovaných stran. Objekt někdejší opavské architektonické chlouby tak i dnes kvůli absenci elementární průběžné údržby chátrá a v jeho interiérech podléhají zkáze i ty zbytky dokladů někdejší slávy, které přečkaly všechny poválečné úpravy. Objekt je dlouhodobě předmětem konkurzního řízení, což doposud významně komplikovalo postup orgánů památkové péče při snaze ochránit památkové hodnoty budovy. Jako naděje na zásadnější změnu se tak jeví zejména nalezení nového vlastníka, který by byl schopen zajistit dostatek finančních prostředků pro jeho obnovu, ale i vhodné využití.

Mgr. Václav Hájek

Národní památkový ústav, úz. odborné pracoviště v Ostravě
hajek.vaclav@npu.cz

MYŠKA, Milan: Breda & Weinstein. Kapitoly z dějin opavského obchodního domu 1898–1998. Opava 1998.

Oslavy výročí 750 let města Jeseníku

Město Jeseník si po celý rok připomínalo 750. výročí první písemné zmínky o bývalém Frývaldovu, kterou můžeme datovat do roku 1267. Toho roku měl od vratislavského biskupa Tomáše I., jenž vlastnil zdejší území, obdržet jeho pomocník Cursicus ves „Wissoka u Wriwaldu“. Ačkoliv toto privilegium známe až z pozdějšího zápisu z druhé poloviny 14. století a zakládací listina města se nedochovala ani v opise, lze uvažovat o existenci města či vesnice již někdy před tímto datem. Patrně šlo zpočátku pouze o vesnici, neboť je ve dvou listinách z roku 1284 zmiňována jako „Villa Wriwald“. Nedlouho poté již můžeme zřejmě uvažovat o Jeseníku jako o městě, protože v listině biskupa Jana z roku 1295 se potvrzuje právo držení města a vsi tehdejšímu fojtovi Hartmannovi z Grunowa a jeho ženě Mecze. Hartmann město a ves odkoupil právě od vdovy a synů již zmíněného Cursika, jenž měl být kdysi městským fojtem, tj. soudcem a správcem.

Obyvatelé města i jeho návštěvníci se mohli těšit na řadu zajímavých kulturních a sportovních akcí, např. na výtvarné a fotografické soutěže, koncerty, výstavu starých pohlednic a fotografií *Jesenické toulky* atd. Vlastní oslava výročí proběhla ve dnech 15. až 17. září 2017. Zahájil ji páteční galavečer, a to slavnostním oceněním sedmi občanů, Základní umělecké školy v Jeseníku a organizátorů *Mezinárodní Schubertovy soutěže*. Ocenění jim bylo předáno za zásluhy o rozvoj města v oblasti kultury, sportu a podnikání. Středobodem akcí pro veřejnost se stala sobotní středověká slavnost, jejíž účastníci obsadili jak prostor u radnice, tak u Vodní tvrze a v areálu bývalého kláštera voršilek, aby program – i přes nepřízeň počasí – naplnil představy všech generací. Vedle českých rytířů, kejklířů a představitelů různých řemesel, zpěváků a tanečnic návštěvníky potěšili i účinkující z partnerských měst v Německu a Polsku. Do prodeje se dostala i obrazová publikace Petra Procházky k výročí města.

Po nedělní mši se z kostela Nanebevzetí P. Marie vydal slavností průvod k soše sv. Jana Nepomuckého – ta se po náročné renovaci vrátila po několika desetiletích opět na náměstí. Sochu posvětil rodák z Jesenicka Mons. Anton Otte, emeritní probošt Královské kolegiální kapituly sv. Petra a Pavla na Vyšehradě, významný představitel myšlenky česko-německého porozumění a spolupráce.

V předvečer státního svátku sv. Václava se konalo *XVII. svatováclavské setkání v Jeseníku*, pořádané zdejším archívem a vlastivědným muzeem za spoluúčasti a podpory řady

Svěcení renovované sochy sv. Jana Nepomuckého na jesenickém náměstí. Foto: Richard Kapustka

dalších institucí. Tématem tradičního vlastivědného semináře, konaného v Priessnitzových léčebných lázních, bylo pochopitelně výročí první písemné zmínky o městě. Na 80 účastníků si mohlo odnést sborník, jehož záměrem je vyplnit bílá místa v historii města. Sborník začíná heslem *Jeseník místo úvodu*. Jednotlivé články ze starších dějin představují veduty města, katastrofické požáry a povodně, poklad z konce 17. století nalezený ve městě nebo příčiny úmrtí v Jeseníku, potažmo na Jesenicku v 19. století. Zásadní téma přinesla stať *Jeseník a moderní výtvarná kultura let 1780–1938*. Větší pozornost badatelé věnovali 20. století: činnosti četnictva na Jesenicku 1918–1928, osudu židovských rodin bratrů Otty a Huga Gesslerových v letech 1900–1953, jesenickému učiteli, muzikantu a turistovi Adolfu Weinholdovi, historii náboženské obce Církve československé husitské, smíšenému pěveckému sboru Janáček v Jeseníku a Zdeňku Jágrovi. Sborník doplňují archivní materiály z kroniky města Frývaldova za rok 1929 a výtah z inventáře fondu Regenhart a Raymann, továrna na lněné a damaškové zboží, jenž je novým přírůstkem Státního okresního archivu Jeseník.

Součástí svatováclavského setkání i celoměstských oslav je tematická výstava ve Vlastivědném muzeu Jesenicka, již mohli návštěvníci zhlédnout ve dnech 12. září až 19. listopadu 2017. Důstojnou pomyslnou tečku za oslavami udělalo vystoupení *Janáčkovy kvarteta* v jesenické *Kapli* v Den české státnosti 28. září. Meditace Josefa Suka na staročeský chorál *Svatý Václave, op. 35*, bude v jejich podání ještě dlouho doznívat v mysli přítomných.

Květoslav Growka

Cena Opavská Thálie obnovena

Po roční odmlce a jednání s vedením Slezského divadla v Opavě o další budoucnosti *Ceny Opavské Thálie*, kterou dosud zaštiťovala Maticе slezská, bylo pro divadelní sezónu 2017/2018 rozhodnuto o obnovení tohoto ocenění, a to jak v kategorii *Ceny diváka*, tak v kategorii umělecké na základě hodnocení odbornou porotou.

Posláním této ceny je podpora divadelního umění v Opavě a jejím cílem je podtrhnout významný umělecký výkon na scéně Slezského divadla Opava. Cena je založena na od-

kazu Vladimíra Klazara a Aleny Španihelové Klazarové, bývalých dlouholetých členů Slezského divadla, kteří byli jejími původními vyhlašovateli.

Cena Opavská Thálie se uděluje ve dvou uměleckých kategoriích – v oboru činoherním a oboru hudebně-dramatickém, který zahrnuje operu, operetu, muzikál, případně i balet. Tato cena bude udělena za dvě po sobě následující divadelní sezóny na počátku sezóny nové s ročním střídáním uměleckých kategorií. Cena diváka pak bude udělena každoročně. Nově toto ocenění zaštití organizace Vodárenská věž Opava, o. p. s., ve spolupráci s Maticí slezskou.

Jana Novotná Galuszková

Stalo se

Oslavy 750 let města Ostravy

V letošním roce slaví Ostrava významné jubileum – 750 let od nejstarší dochované písemné zmínky o Moravské Ostravě, která se nachází v závěti olomouckého biskupa Bruna ze Schauenburku z 29. listopadu 1267. Oslavy probíhají po celý rok 2017. Při této příležitosti nechalo vedení města vytvořit webové stránky (<http://ostrava750.cz/>), na kterých informuje o průběhu oslav, různých akcích a zajímavostech. V sekci galerie (<http://ostrava750.cz/category/galerie/>) mohou zájemci zhlédnout krátký animovaný film o vzniku závěti olomouckého biskupa Bruna vytvořený dětmi z QQ klubu, které se sdružují při QQ studiu Ostrava.

Do oslav se zapojilo Ostravské muzeum ve spolupráci s Archivem města Ostravy uspořádáním výstavy *Ostrava nevidaná* (24. 3. až 2. 7. 2017), na které byly po krátkou dobu vystaveny například originály závěti biskupa Bruna, Dražického rukopisu, nejstarší listiny uchovávané v Archivu města Ostravy (povolení Karla IV. Moravské Ostravě konat výroční trh z roku 1362), ale také pravěké Petřkovické venuše.

Archiv města Ostravy pořádá po celý rok panelové výstavy o historii jednotlivých ostravských obvodů. Vydal publikaci kolektivu autorů *Ostrava. Počátky a vývoj středověkého města*, která zohledňuje nové poznatky o historii středověké Ostravy i z posledních archeologických výzkumů. Prodává se v Ostravském informačním servisu.

Přesto, že se toto výročí týká zvláště Moravské Ostravy, probíhají oslavy i ve slezských částech města. Ve dnech 8. a 9. září 2017 se uskutečnil *Historický rej*, jehož součástí se na Slezskoostravském hradě a v jeho blízkém okolí staly kupříkladu rytířské a šermířské souboje, jezdecké turnaje, ohňová show i ukázky dobových řemesel.

Kateřina Barcuchová

Historický rej, valy u Slezskoostravského hradu, 9. září 2017.
Foto: Kateřina Barcuchová, Ostravské muzeum

Výstava „Ostrava nevidaná“, instalace originálu Dražického rukopisu, který je součástí sbírek Metropolitní kapituly u sv. Víta v Praze a uložen je v Archivu Pražského hradu.
Foto: Viera Gřondělová, Ostravské muzeum

Pamětní deska strážcům československého opevnění v Litultovicích

Ve výroční den mnichovské kapitulace 30. září 2017 odhalili v městysi Litultovice západně od Opavy pamětní desku vojákům XIII. strážního praporu československé armády, kteří do obce přišli před 80 lety. Mezi nimi byl i poddůstojník Jan Kubiš, hrdina protifašistického odboje, jeden z československých výsadkářů, kteří 27. května 1942 provedli úspěšný atentát na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha.

Úkolem vojáků strážního praporu v letech 1937–1938 bylo střežit výstavbu československého opevnění, probíhající asi sedm kilometrů severně od Litultovic, proti útokům nacistických bojůvek. Naši vojáci museli ustoupit 6. října 1938 za nové hranice, dohodnuté velmocemi v Mnichově bez účasti zástupce Československa, a již 7. října 1938 projel z Krnova do Bruntálu Adolf Hitler. Týž den začala výsadková operace Bruntál s útoky na opuštěné československé opevnění. O den později pak jeho linií projela bez boje německá armáda do středu Opavy.

Odhalení pamětní desky v Litultovicích se konalo za hojné účasti občanů, odbojářů, zástupců Armády ČR i dobrovolných hasičů a jejich kapely. Desku odhalili Ing. Jan Bir-

Foto: Jaromír Breuer

gus, starosta městysi Litultovice, a Mgr. Kamila Poláková, náměstkyně ředitelky Slezského zemského muzea v Opavě. Slavnost ukončila tradiční večerka.

V českém Slezsku tak pro školní zájezdy i turisty vzniklo další pamětní místo připomínající dramatickou dobu boje naší vlasti za svobodu a demokracii.

Jaromír Breuer

Pamětní deska Arnoštu Rychlému v Opavě

Na 19. května 2017 připravila Matice slezská slavnostní akt odhalení pamětní desky Arnošta Rychlého (1901–1987), hudebního skladatele, pedagoga, sbormistra a organizátora kulturního života ve Slezsku.

Arnošt Rychlý byl mimořádnou osobností, která měla intenzivní vztah ke svému rodnému kraji, jeho tradicím a kultuře. Hudbu studoval v Praze, zpěv pak u předních evropských učitelů ve Vídni a v Římě, což se projevilo na jeho velmi kultivovaném hlase, kterým okouzloval až do vysokého věku. Ve světě nabyté zkušenosti po dlouhá desetiletí využíval na mnoha místech Slezska, zejména pak v rodné Opavě. Pozitivně tak poznamenal hned několik kulturních generací, které z jeho tvůrčí práce těží dodnes. V meziválečném čase působil na celé řadě škol a v několika pěveckých sborech, zejména pak v Pěveckém Sdružení slezských učitelů. Po osvobození Československa se podílel na kulturní obnově nacismem poničeného Slezska. Patřil k předním organizátorům zdejšího kulturního života a vychoval stovky svých žáků a následovníků. Spolupracoval s celou řadou zvukných uměleckých jmen, největší pozornost si

Slavnostní akt odhalení pamětní desky Arnošta Rychlého se uskutečnil 19. května 2017 u Základní školy Opava, Mařádkova ulice, na které tento pedagog v letech 1932–1939 působil a na jejíž budově byla pamětní deska umístěna. Mezi účastníky slavnostního aktu byl také vnuk Arnošta Rychlého JUDr. Tomáš Elis (sedící uprostřed). Foto: archiv Matice slezské

však zaslouží jeho přátelství s Petrem Bezručem, na jehož texty zkomponoval většinu svého hudebního díla. Bezruč, kterému se hudebního sluchu nedostalo, si Rychlého velmi vážil, jak často v korespondenci se skladatelem zmiňoval. Za svůj celoživotní přínos opavské a slezské kultuře dostal Arnošt Rychlý v roce 1972 Cenu Petra Bezruče.

Jana Novotná Galuszková

Tragické úmrtí členky redakční rady PhDr. Blaženy Przybylové

Náhle a zcela nečekaně ukončila tragická nehoda život ředitelky Archivu města Ostravy PhDr. Blaženy Przybylové. Zpráva o jejím úmrtí zasáhla odbornou obec archivářů a historiků i širokou veřejnost v našem regionu na přelomu října a listopadu letošního roku.

Blažena Przybylová, rozená Slabá, se narodila 7. března 1952 v Ostravě. Po absolvování Střední všeobecně vzdělávací školy v Ostravě (Matičnické gymnázium) vystudovala obor archivnictví na Filozofické fakultě tehdejší Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Brně. Po ukončení studia v roce 1975 byla zaměstnána nejdříve v Okresním archivu v Blansku. Od roku 1977 vedla podnikový archiv Železáren a drátoven Bohumín, kde pracovala až do roku 1992. V roce 1993 nastoupila jako archivářka do Archivu města Ostravy, o dva roky později byla jmenována jeho ředitelkou.

Celý svůj profesní život zasvětila péči o archivní dědictví. A jeho bohatství navíc dokázala zpřístupňovat veřejnosti. Je autorkou či spoluautorkou řady knih, studií a článků k minulosti Ostravska. Zabývala se kupříkladu ostravskými legionáři, zpracovala portréty představitelů města ve 20. století, věnovala se dějinám průmyslu a peněžnictví v regionu. V roli vedoucí autorského kolektivu se ujala nelehkého úkolu zachytit dějiny Ostravy od nejstarších dob až do naší současnosti dle aktuálního stavu historického

bádání. Byla rovněž výkonnou redaktorkou periodika Ostrava, jež přináší příspěvky k dějinám a současnosti Ostravy a okolí. Podílela se na přípravě rozličných výstav, v posledním období se naplno věnovala oslavám 750 let první písemné zmínky o Ostravě.

Ve Vlastivědných listech publikovala Blažena Przybylová několik článků, další pomohla zajistit od svých kolegů. Od roku 2011 pracovala v redakční radě, chtěla se podílet i na inovované podobě našeho časopisu.

Tragický skon ji sice odvolal z tohoto světa, avšak ve vzpomínkách své rodiny i všech přátel a spolupracovníků bude žít dál.

Martin Sosna

Přečtěte si

Kdo jsou lidé na Hlučínsku? Právě otázka hlučínské identity je ústředním motivem a také názvem stálé expozice Muzea Hlučínska, stejně jako i stejnojmenného katalogu výstavy, jehož cílem je zachytit příběh, který rozkrývá mnohé otázky a přibližuje tak návštěvníkům či čtenářům obraz Hlučínska a jeho obyvatel. Katalog vychází z konceptu expozice, avšak vynechává časovou osu a zaměřuje se pouze na modelové osudy. V šesti oddílech seznamuje čtenáře s dějinami Hlučínska počínaje vývojem hranic, pokračuje válkami, sleduje vývoj území po správní a ekonomické stránce. Samostatný oddíl je věnován rodině, tradicím a životu na vesnici, šestá část katalogu řeší otázky identity. Atmosféru života na Hlučínsku dokresluje devět modelových příběhů – lidských osudů, které společně s německým resumé a rejstříkem uzavírají tento krásně zpracovaný katalog. Autory katalogu jsou PhDr. **Jiří JUNG** a PhDr. **Jiří NEMINÁŘ**, v letošním roce vydalo Muzeum Hlučínska jeho druhé vydání.

Všechno se mění v životě lidském a neměnné nezůstávají ani názvy veřejných prostranství a ulic, které jsou často odrazem své doby. Možná máte také ještě v paměti názvy ulic jako například Gottwaldova, Leninova, Marxova, Švermova... Tyto názvy však už v dnešní Opavě nenajdeme, ale můžeme se o nich, stejně jako o současných názvech ulic dočíst v publikaci s názvem „**Opavský uličník**“. Dá se říci, že se jedná o průvodce městem, který čtenářům přibližuje historii i současnost opavských ulic a náměstí, objasní jejich názvy, upozorní na stavební dominanty. Většina popisů ulic a veřejných prostranství je doplněna aktuální fotografií. Autory textů této zdařilé práce jsou PhDr. **Jaromíra KNAPÍKOVÁ** a Mgr. **Zdeněk KRAVAR**, Ph.D., na celkové tváři publikace se však podílel širší kolektiv spolupracovníků. Knihu vydalo Statutární město Opava ve spolupráci se Zemským archivem v Opavě.

GAWRECKÁ, Marie – VALEČEK, Michal: *Jak se žilo v Opavě před velkou válkou a v době první republiky. Paměti opavského rodáka Stanislava Petříka.* Opava: Slezská univerzita, 2016, 134 s.

Paměti opavského rodáka Stanislava Petříka (1906–1974) chronologicky zachycují léta 1906 až 1938, tedy období jeho dětství, dospívání a léta dospělosti, která prožil v Opavě až do mnichovských událostí v roce 1938, kdy se rodina přestěhovala do Brna.

JUNG, Jiří: *Lichnovští z Voštic a jejich sběratelské a stavební aktivity v letech 1848–1928.* Ostrava: Ostravská univerzita, 2017, 303 s.

Hlavním cílem této publikace je postihnout komplexně jednotlivé múzické zájmy a aktivity členů rodu s důrazem na architekturu a sběratelství výtvarného umění v období uvedených let.

ŠEBESTOVÁ, Irena: *Německý literární svět na Hlučínsku.* Hlučín – Ostrava: Muzeum Hlučínska – Katedra germanistiky Filozofické fakulty Ostravské univerzity, 2016, 86 s.

Sborník referátů, které studenti katedry germanistiky Filozofické fakulty Ostravské univerzity přednesli na studentské vědecké konferenci konané ve spolupráci s Muzeem Hlučínska. Jednotlivé příspěvky v sobě zahrnují výsledky bádání

realizovaného v rámci Studentské grantové soutěže specifického vysokoškolského výzkumu.

ZÁVODNÁ, Michaela: *Koleje a město. Problematika městské kolejové dopravy ve vybraných moravských a slezských městech v letech 1850–1918.* Ostrava: Ostravská univerzita – Veduta, 2016, 326 s.

Publikace rozebírá problematiku dopravní infrastruktury v průběhu 19. a na počátku 20. století. Je upravenou verzí disertační práce, obhájené v roce 2016 na Filozofické fakultě Ostravské univerzity v Ostravě.

MATEJKO-PETERKA, Ilona – HANIČÁK, Ondřej – JANÁK, Martin: *Spolkový život ve Slezsku. Spolky ve světle dochovaných památek.* Opava: Slezské zemské muzeum, 2016, 171 s. Publikace přibližuje široké veřejnosti fenomén spolkového života na území historického Rakouského Slezska od 19. století do roku 1938. V té době spolky sehrávaly svými aktivitami důležitou roli v životě měst a obcí. Kniha je zároveň katalogem stejnojmenné výstavy realizované Slezským zemským muzeem v roce 2016.

HANIČÁK, Ondřej – KOLÁŘ, Ondřej (eds.): *140 let Matice opavské. Kapitoly z dějin české národnostní emancipace ve Slezsku (v tisku).* Opava: Slezské zemské muzeum – Matice slezská, pobočný spolek v Opavě, 2017.

U příležitosti 140. výročí matiční činnosti ve Slezsku byla vydána kolektivní monografie vycházející z příspěvků workshopu, kterým v únoru 2017 vyvrcholila výstava „Matice opavská a spolkový život ve Slezsku“, konaná v historické výstavní budově Slezského zemského muzea v Opavě.

KORBELÁŘOVÁ, Irena – ŽÁČEK, Rudolf: *Kořeny i křídla. K historii opavských univerzitních areálů a budov.* Opava: Slezská univerzita, 2016, 230 s.

Publikace představuje slovem i obrazem rozptýlenou univerzitní čtvrť, jedná se o celou řadu reprezentativních, prostorných a dobře situovaných budov. Náleží mezi ně historicky cenné objekty c. k. ředitelství pošt a telegrafů (Bezručovo náměstí), posádkové velitelství (Na Rybníčku), klášter klarisek a následně šlechtický palác (Masarykova třída) a další architektonicky zajímavé stavby.

GILAROVÁ, Lucie – KNAPÍK, Jiří – ŠOPÁK, Pavel: *Matěj Valík – Německé Opavy sláva a pád (1938–1945).* Opava: Slezská univerzita, 2016, 199 s.

Edice dosud nepublikovaného textu kronikáře Matěje Valíka, jehož obsah tvoří dějiny města Opava a obce Kateřinky v letech 1938–1945. V závěru publikace nalezneme dva Valíkovy příspěvky vydané ve sborníku „Dva roky osvobozené Opavy 1945–1947“. Texty chronologicky navazují na líčení dějů kroniky a tvoří epilog celé publikace.

HYVNAR, Kryštof: *Ivančena. 70 let ve vzpomínkách a obrazech.* Praha: Junák – český skaut, 2016, 261 s.

Cílem této knihy je podat souborné svědectví o tom, jak se zrodila myšlenka mohyly na Ivančeně, jakým časům musela vzdorovat a jaké byly osudy lidí, kteří se v různých dobách a za různých okolností dotkli její historie.

HANIČÁKOVÁ, Markéta – HANIČÁK, Ondřej: *Arnošt Rychlý a Opava. Město a jeho hudební skladatel. Arnošt Rychlý and Opava. A city and its music composer.* Opava: Slezské zemské muzeum, 2017, 226 s.

U příležitosti 30. výročí úmrtí opavského rodáka hudebního skladatele Arnošta Rychlého byla připravena rozsáhlá výstava, jejíž součástí je tento katalog.

MAJER, Petr: *ČESKÁ CESTA. Historie a současnost Matice slezské Bystřice nad Olší.* Bystřice nad Olší : Maticе slezská, pobočný spolek v Bystřici nad Olší, 2016, 162 s.

Kniha bystřického kronikáře Petra Majera se řadí do kategorie literatury faktu. V knize je poprvé zveřejněná mapka Těšínského Slezska, kde čtenáři najdou místní odbory Matice slezské po jednotlivých obcích a městech, galerii osobností a v přílohové části řadu dobových dokumentů.

Publikace k městům a obcím

PLAČEK, Vilém – PLAČKOVÁ, Magda: *Hněvošice.* Hněvošice: Obecní úřad, 2017, 447 s.

Práce manželů Plačkových je vůbec první publikací mapující historii obce Hněvošice. Kniha však není pouhým přehledem historických událostí, sepsaných na základě archivních pramenů, ale podává také barvitě svědectví o každodenním životě tamních obyvatel, připomíná osobnosti a události, které v průběhu času formovaly a ovlivňovaly tvář obce. Text doprovází četné dokumentační přílohy a fotografie.

PRZYBYLOVÁ, Blažena a kol.: *Ostrava. Počátky a vývoj středověkého města.* Ostrava: Statutární město, 2017, 195 s. Publikace vydaná k 750. výročí první písemné zmínky o Os-

travě seznamuje čtenáře s nejdůležitějšími historickými milníky vrcholného středověku v Ostravě. Díky pečlivé práci archeologů, historiků a památkářů si dnes můžeme představit, jak naši předkové žili, kam chodili prodávat, kde nakupovali, jaké nástroje používali, co jedli nebo kde jim byla poskytována duchovní útěcha.

PALÁT, Jiří: *Raškovice. Beskydská Ostrava. Dějiny zemědělského, řemeslného a průmyslového podnikání v obci od založení do roku 1848. Díl 1.* Raškovice: Obecní úřad, 2017, 407 s.

První díl publikace mapující dějiny zemědělství, řemesel a počátků průmyslového podnikání v obci Raškovice.

SLEPIČKA, Martin (ed.): *Historie obce Hrabová. Dějiny, památky a osobnosti Hrabové od 13. století po současnost.* Ostrava: Statutární město – městský obvod Hrabová, 2017, 257 s. Publikace věnovaná historii městského obvodu Hrabová byla zpracována fundovaným autorským kolektivem historiků spjatých s Ostravskem. Práce je rozdělena do dvou částí. První přibližuje chronologicky dějiny obce od nejstarších zmínek po současnost. Druhou část představují kapitoly o místních unikátech, významných rodácích či kapitoly ze života místních spolků. Knihu doplňuje rozsáhlá příloha přinášející seznamy významných hrabovských osobností a další materiály, informace o autorech, bibliografie, rejstříky, české a anglické resumé.

Martin Sosna

Po stopách slezské hymny

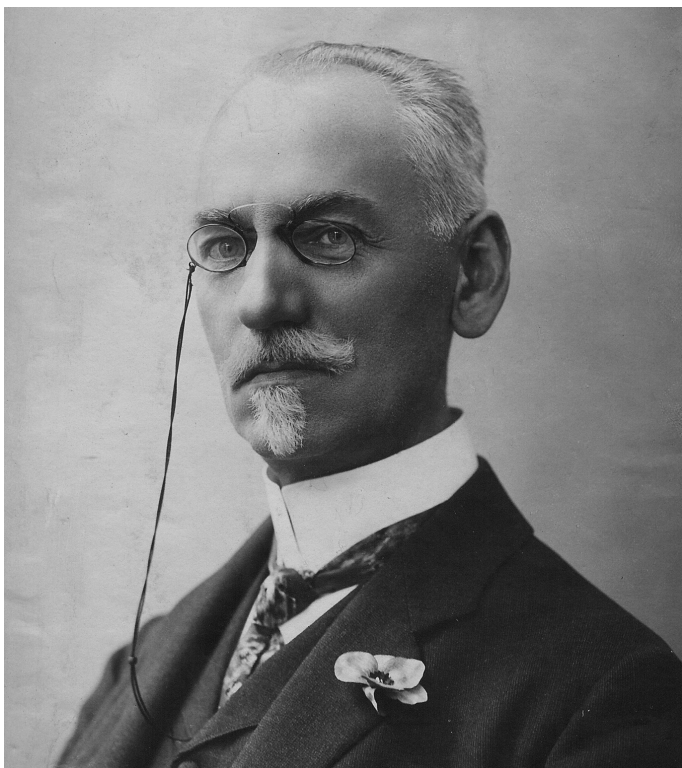
Lásku ke slezské domovině a sepětí s rodným krajem v minulosti formou slavnostní písně zachytili představitelé různých etnik žijících na tomto území. Svou slezskou hymnu si tak vytvořili Češi, Poláci i Němci. My se dnes vydáme po stopách českých variant slezské hymny. Může to znít překvapivě, ale známé jsou přinejmenším čtyři různé textové podoby české slezské hymny, ke kterým bylo zkomponováno nebo přiřazeno dokonce 13 odlišných hudebních melodií.

Nejznámější a nejrozšířenější verze slezské hymny je dílem básníka Adolfa Heyduka a skladatele Eduarda Bartonička. Důležitou roli při jejím vzniku sehrál i věhlasný český básník a spisovatel Jan Neruda (1834–1891), který se velmi zajímal o úděl českých lidí ve Slezsku. Samotný popud ke vzniku hymny vzešel od JUDr. Antonína Grudy (1844–1908), katolického kněze z Kateřinek (dnes součást Opavy), českého politika a buditele Slezska. P. Gruda navštívil v březnu 1885 osobně Jana Nerudu v Praze a požádal ho, aby pomohl k vytvoření hymny. Posteskl si, že Češi mají *Kde domov můj*, Moravané svou hymnu *Moravo*, jen českým obyvatelům ve Slezsku takováto píseň chybí. Jan Neruda ochotně přislíbil pomoc. Sám však již byl nemocný, a tak se 25. března 1885 dopisem obrátil na svého přítele, básníka Adolfa Heyduka (1835–1923). V dopise Neruda Heyduka chválí „*Máš prostý, jasný tón a cit. Výbornou národní formu.*“ a vyzývá jej: „*Zvěčni se, napiš ten text!*“. Zároveň sám navrhuje, aby píseň měla dvě nebo tři sloky vždy po šesti až osmi verších. Prosí rovněž Heyduka, aby podle přání Grudy byla v textu naznačena myšlenka, že „*Velehrad dal Slezanům víru, Praha historii, slávu*“. Sám navrhuje osno-

Adolf Heyduk. Zdroj: Wikipedie

vu: „*1. sloka láska k slezské domovině, 2. Velehrad, Praha, 3. veselý pohled do budoucnosti slibné*“. Přeje si také, aby byla hymna „*nejširším kruhům přístupná*“. I když Neruda hned v dalším dopise píše, že se jeho radami Adolf Heyduk nemusí řídit, přece se v textu slezské hymny všechny tyto motivy objevují. Adolf Heyduk žádosti vyhověl záhy, do týdne byl nádherný text hotov. Už 3. dubna 1885 se proto mohl Neruda obrátit na svého dalšího přítele, barytonistu Národního divadla Josefa Lva, aby složil nápěv. I on byl rychlý, hudbu složil během čtyř dnů. Poprvé slezská hymna zazněla 7. červ-

Eduard Bartoníček. Zdroj: Wikipedie

na 1885 ve Slavkově u Opavy na mimořádné valné hromadě Matice opavské.

Na Heydukův text bylo složeno hned pět nářevů. Nejznámější a také nejvíce hraný nebyl ten od Josefa Lva, ale až ten poslední, složený po roce 1900 českým hudebním skladatelem Eduardem Bartoníčkem (1855–1915), ostravským sbormistrem a ředitelem kůru kostela sv. Spasitele. O další zhudebnění se pokusil krátce po Josefu Lvovi pražský skladatel vlasteneckých sborů Josef Paukner (1847–1906), po něm kolem roku 1900 bývalý ředitel opavského gymnázia Josef Fürst. Existuje ještě jeden notový zápis slezské hymny, jeho autor je však neznámý.

Heydukovy verše nejsou jedinou textovou podobou české slezské hymny. Ve stejném roce, kdy vznikl text Adolfa Heyduka, tj. roku 1885, vytvořil odlišná slova František Polášek, řídící učitel z Orlové. První ze tří slok hymny začíná verši „Kdo zná tu zem, kdo zná ten ráj, / ten malý, ale milý kraj,...“ Nejprve Poláškův text zhudebnil Josef Paukner, tedy ten, který napsal hudbu i na Heydukovu „Slezská vlasti, půdo svatá,...“. Druhým, kdo zkomponoval hudbu, byl blíže neznámý František Kuřil a třetím v roce 1911 P. Ludvík Holain (1843–1916), slavonínský farář, známý skladatel zejména varhanních doprovodů ke kancionálu.

Učitel František Polášek však nebyl se svým textem spokojen, bylo v něm podle něj málo poezie a vzletu. Po deseti letech, v roce 1895, proto napsal jinou verzi „své“ slezské hymny. V pořadí to tedy byla již třetí hymna Slezanů. Hudbu k tomuto textu vytvořili čtyři autoři. Jeden z nich je neznámý, dalšími pak byli řídící učitel ve Štáblovicích Marcel Beneš, František Kočí a na sklonku svého života (asi roku 1923) pak i sám autor textu František Polášek.

Čtvrtý text slezské hymny má čtyři sloky a zpívá se na nářev známé vlastenecké písně *Hej, Slované!* Autor je znám pouze pod zkratkou B. L. Text začíná čtyřverším „Hoj! Slezané,

my jsme stráží / na severní straně, / moře cizí do nás vráží, / vzhůru, vzhůru, zbraně!“

V současnosti není povědomí o slezské hymně v našem regionu příliš velké. Přesto můžeme na různých místech nalézt její stopy. Kamenná mohyla se třemi kovovými odlitky s textem slezské hymny se nachází v centru vesnice Lukavec, místní částí Fulneku. Zajímavé je, že zatímco Lukavec leží ve Slezsku, pár kilometrů vzdálený Fulnek je moravským městem. Mohyla se slezskou hymnou tu vznikla po druhé světové válce, když místní lidé postavili novou hasičskou zbrojnici. Právě v zahrádce vedle zbrojnice je mohyla umístěna. Desky s textem hymny nechal odlít lukavecký rodák František Volný, kovář, který pracoval v Braneckých železárnách a bydlel v Hradci. Odlitek slezské orlice, kterou místní umístili na vrcholek mohyly, někdo v roce 1990 ukradl. Nyní ji nahradila nová, laserem vypálená.

Text první sloky Heydukovy verze slezské hymny si mohou přečíst návštěvníci města Hradec nad Moravicí, kteří stoupají Zámeckou ulicí směrem k Bílému a Červenému zámku. Již před více než půlstoletím zde skalky, symbolizující Čechy, Moravu, Slezsko a Slovensko, založila skupina nadšenců vedená Františkem Volným (tedy stejným mužem, který odlil i texty slezské hymny pro mohylu v rodném Lukavci). Skalky sice v 90. letech 20. století zanikly, ovšem připomínku čtyř historických zemí obnovil v prvním desetiletí 21. století hradecký odbor Matice slezské. Ve svazích podél Zámecké ulice byly instalovány výstavní kameny z lomu v Bohučovicích, na které byly umístěny desky z patinované pryskyřice zhotovené firmou Zdeňka Tomana z Hradce se znaky a texty písní symbolizujícími jednotlivé země. Při cestě od úpatí kopce vzhůru narazíme nejprve na pamětní desku Čech s písní *Kde domov můj*, posléze u budovy církevní školy můžeme pamětní desku Moravy s písní *Moravo, Moravo* a kousek nad ní pamětní desku Slovenska s písní *Kto za pravdu horí*. Nedaleko farního kostela sv. Petra a Pavla, u budovy bývalé Národní školy, kde se nyní nachází výstavní prostory a sídlí tu základní umělecká škola, je umístěna pamětní deska Slezska s textem celé první sloky slezské hymny z pera Adolfa Heyduka. Obě místa s mohylami slezské hymny – Lukavec a Hradec nad Moravicí – spojuje již od října 1925 modrá turistická značka. V září 2014 dostala tato trasa z Hradce do Fulneku pojmenování *Cesta Bohumila Patera* na počest lukaveckého rodáka, který byl v roce 2014 uveden do Síně slávy české turistiky.

Tvůrce nejznámější verze slezské hymny Adolfa Heyduka a Eduarda Bartoníčka připomínají i názvy ulic v Opavě, totéž platí o Josefu Fürstovi. Básník Heyduk navíc „má svou ulici“ také v Bruntále, Karvině, Frýdku-Místku, Ostravě a v mnoha dalších městech celé České republiky a dokonce i na Slovensku.

I v dnešní době, která se mnohdy otáčí zády k tradicím a regionální kultuře, si můžeme slezskou hymnu poslechnout v podání různých slezských folklórních souborů (například *Bejarka* ze Štítiny) a dechových orchestrů. A stopy slezské hymny nalezneme i na internetu – má své vlastní webové stránky a zájemci si ji mohou poslechnout v různých nastudováních (stačí kupříkladu zadat heslo „slezská hymna“ do vyhledávacího políčka na světoznámém multimediálním serveru YouTube).

Mgr. Martin Sosna
Státní okresní archiv Opava
m.sosna@op.archives.cz

Slezská hymna [online]. Dostupné z: <http://slezskahymna.wz.cz/> [cit. 29. 10. 2017].

K tématu:

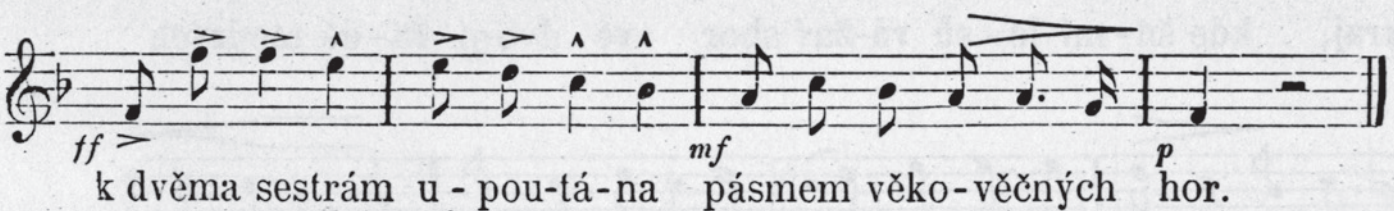
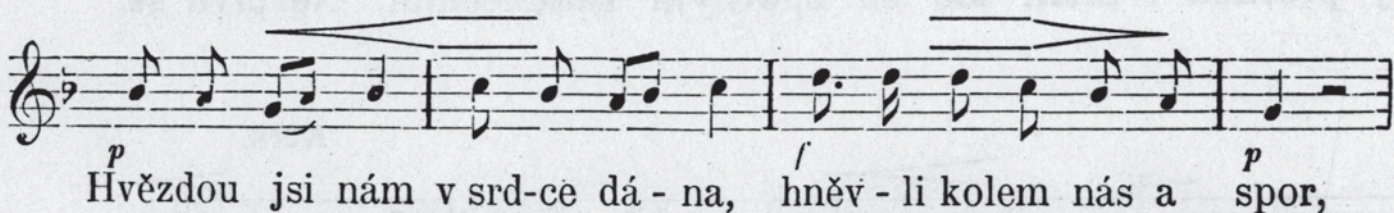
FICEK, Viktor: Jan Neruda o Slezsku. Ostrava 1961.

KOUKAL, Petr: O slezských hymnách. *Vlastivědné listy*, roč. 17, 1991, č. 2, s. 1–6.

SLEZSKÁ HYMNA

Velebně a nadšeně.

Ed. Bartoníček.

2. Snimi vlasti, matko drahá,
Tvůrce tebe v jedno klad,
všlomí ti dala Praha,
víru věstců Velehrad
s nimi k slávě vrchovaté,
s nimi věčně jedno buď,
družka družku v lásce svaté
na blaženou viňte hruď,
družka družku v lásce svaté
na blaženou viňte hruď.

3. Ve spojení sester obou,
nechť ať slzy roníš teď,
k cíli vzlétneš, krásy dobou,
jen svých práv a činů hled',
slávon vzplanou hor tvých lemy,
nivy rozhlaholí jas,
Bože rodné slezské zemi
slávu dej a sílu zas,
Bože rodné slezské zemi,
slávu dej a sílu zas!

ČESKÉ SLEZSKO

historická země České republiky

